

EDICIJA SAVREMENICE

1. Kraljica Natalija Obrenović – RUŽA I TRNJJE
2. Jelena J. Dimitrijević – SEDAM MORA I TRI OKEANA
3. Milutin A. Popović – ZATVORENICE
4. NOVE LJUBAVI: Milica Janković – PLAVA GOSPOĐA/
Julka Hlapec Đorđević – JEDNO DOPISIVANJE
5. Jelena J. Dimitrijević – NOVI SVET ili U AMERICI
GODINU DANA

ISIDORA SEKULIĆ

ĐAKON
BOGORODIČINE
CRKVE

Priredila
Slavica Garonja

■ Laguna ■

Knjiga 6

Copyright © 2019, Gradska opština Savski venac
Copyright © ovog izdanja 2019, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Sadržaj

Đakon Bogorodičine crkve	9
Slavica Garonja: Jedan vek od objavljivanja romana <i>Đakon Bogorodičine crkve</i> Isidore Sekulić	207
Rečnik manje poznatih reči	227
<i>O autorki</i>	229

ĐAKON
BOGORODIČINE
CRKVE

I

Na uglu, preko puta *Velike kavane*, stajao je doktor Pašković, a odgore, iz Doma pevača, dolazila je gospođica Ana Nedićeva. Pod miškom je nosila poveliku, ali vrlo elegantnu kožnu servijetu, ugasito mrku, sa lepo izrađenim srebrnim okvirom i sa teškom srebrnom kopčom.

„Pazi, molim te, Paškovića!“, smeja se neko u društvu kraj prozora *Kavane*. „Pazi, molim te, matorog mađioničara. Zar ne izgleda kao kakav veliki ključ, koji, po volji, svakog mimoprolazećeg čoveka može otključati i širom otvoriti? I posmatrajte samo. Ne gleda u nju, nego pravo u njenu kožnu torbu. Tačno zna ključ gde su tajni vrata.“

„Naravno. I ne samo vrata, nego baš ključaonica. Jer se kroz ključaonicu najviše vidi.“

„Šteta samo što su u torbi note, a baš u notama naš dragi doktor Paško nije bogzna kako pismen.“

„Jest. To mu nekako ne ide od ruke. Gospođica Nedićeva je kanda jedina interesantna kompozicija u ovoj varoši, koju on još nije razložio.“

„Čudan je svetac taj Pašković. Sila od tela, sila od inteligencije, a opet je van života. Neki čisto kontemplativni i anališući, skoro neaktivni sastojak života. Večito cepkanje, traženje, ispitivanje – u tom ima nešto negativno! Nešto što tom čoveku pije snagu i volju. Što mu je kanda već sasvim proždrla sunce.“

„Kao ono kad na livadi, iz gomile cveća, proturi odjedared glavu zmija, tako ti tek, neočekivano, kroz pun, šaren i ceo život sikne njegova analiza.“

„A celo to njegovo analisanje, izgleda, nije ništa više i veće od proste radoznalosti. Razbije ti čoveka kao lešnik, vidi šta ima unutra i zašto ima ono spolja, i svršeno. Nikakav naročiti interes, nikakva naročita privrženost za ono što je našao, nikakva naročita namera ili odluka zbog onog što je našao.“

„A možda i nije sasvim tako, gospodo. Prevrćući i sebe i druge ljude toliko pomno, taj čovek mora biti da ipak traži nešto pozitivno. Njegova skepsa je neprijatna i uvredljiva, da. Ali njegova skepsa je njegova kletva. On traži nešto što će ga osloboditi i iskupiti. Morali ste zapaziti, kad god naiđe na finiju pojavu, uzbuđen je u svojim referatima.“

„I ja sam opozicija prema opštem mišljenju o doktoru Paškoviću. Taj je čovek borac za nešto lepo i visoko. Ima u njemu nečeg estetičarskog i umetničkog, može biti baš muzičkog, iako se ne razume u notama.“

„Ne znam doduše presuditi da li je muzičan, ali vidim da je s muzikom nešto zavezao, čim se tako često vraća na gospođicu Anu.“

Sladak smej.

„Šalu na stranu. Ja ostajem pri svome. Samo način kako doktor Pašković kazuje svoje analize, taj je opor, surov i

osvetljiv. Inače on, baš kao neki pesnik, sa estetičkog gledišta rastvara pojave i dela u detalje. Ja vam kažem da taj čovek negde u unutrašnjosti svojoj mnogo oseća i mnogo plače. Jeste li ga čuli govoriti o onom pacijentu u bolnici koga već duže od šest meseca leči? To je skoro vrsta zanosa.“

„Da, prema bolesnicima ima ponekad milosti.“

„Ume on biti pravedan prema svakom.“

„Sem prema ženama.“

Smej.

„To jeste. I novorođenčetu, ako je žena, vidi trun na duši. 'Ženina duša je uvek mutna', kaže on. 'Nikad u njoj nema određenog stanja. Žena niti ume biti srećna, niti ume biti nesrećna.'“

„Ima nešto u tome. Eto baš niko manje nego gospođica Nedićeva. Mlada, zdrava, imućna, obrazovana, jedinica, umetnica – a šta joj vidiš od sreće ili od nesreće? Ništa ne vidiš. Vidiš samo onu veliku kožnu torbu, za koju doktor Pašković kaže da u njoj leži vrag. Ali vruga ne vidiš.“

„Boga mi, ja, sem torbe, vidim i drugo. Vidim čudno, četvorouglasto, skoro brutalno čelo te devojke, i vidim joj onu tešku zlatnu kosu, takvu kao da sunce nosi na glavi. I često se pitam: iz kojeg je sveta ta devojka?“

„Ima nešto i u tome, zar ne, vi, tamo, što samo za torbu imate oči? I jeste mi neki momci kad čekate da doktor Pašković, sa svojih pedeset četiri ljeta, istera vruga iz torbe.“

Razgovor je tekao još neko vreme, ali se tema postepeno udaljavala od Paškovića ukoliko se više i više izolovala na gospođici Nedićevoj kao devojci udavači. Takvi razgovori su bili dosta česti u varoši. Ana Nedićeva je, naime, veoma interesovala svoje sugrađane, a pomalo ih je i jedila.

Stara dvadeset i tri godine, odlična partija u svakom pogledu, a ne zaljubljuje se, ne udaje se, ne ide na zabave i ne izbija iz crkve. Postala je nekako opšta briga celoga mesta. Čim bi se u nekoj kući iscrpeo razgovor oko najprećih domaćih potreba, dolazilo bi na red pitanje: a šta misli i čeka Ana Nedićeva?

Prijatelji kuće Nedića podelili se, uglavnom, u dve stranke. Jedni su smatrali da Ana, baš kao i sve druge devojke, koketuje malo sa svojom sigurnom klopkom. Nešto rafinovanije i nešto duže od ostalih jer joj se tako može. Drugi se opet manje jednostavno prebacivali preko njenog ponašanja i problema. Verovali su da Ana, sva i u svemu, nije obično stvorenje.

Malo ukošene, ne sasvim iskrene oči pod senkom neobičnog čela, divna kosa, ukočeno stisnuta usta, neka osobita čednost u glasu, autoritet u hodu i u pokretima upadali su u oči i iznenađivali su. A jak muzički talent i velika muzička obrazovanost su zanosili i osvajali.

Ana je neobično lepo svirala i u klavir i u violinu, i sav svoj život, u dokolici i u radu, poklanjala isključivo muzici.

Sviranje njeno u klavir bilo je virtuozno, fino i inteligentno. Sviranje u violinu bilo joj je strasno, skoro neobuzdano, sa samovoljama u ritmu, ali sa tonovima vrelih kao da iz slavujskih nedara izlaze. Čelo joj se nabere, zubi se zariju u usnu, a prsti leve ruke se istežu, trepte, blede i umiru u ovom životu pre nego što se u jedan splet uvrte sa žicom koja treba da zazvuči. I kroz taj čvor nastaje onda livenje života svoga u drhtaj žice, u talas zvuka, u potez gudala. I moljenje jedno, skrušeno i ljubavno, da muzika dâ glasa onome što čovek u duši nosi, a ne može da kaže. I kad ton zapeva, onakav kako ga je duša htela, bore na čelu

Aninom nestanu, usnice se razdvoje i iskoči strastan neki osmejak jako svetlih, kao sneg čistih zuba. A po slušaocu povrve hladni mravi. Čar se prospe do srži kostiju i čovek se trese od blaženstva.

Jednom mladom čoveku, koji je toplo voleo gospođicu Nedićevu, pisala je ona na rastanku:

Sve je uzaludno. U mojoj duši ima već ono belo polje, na kome je, posle borbe, umetnost razvila zastavu pobeđe nad životom. Ne volim ja život toliko koliko svirku. Strasti za čistom, neporočnom lepotom se teže razvijaju, ali su trajnije i jače od strasti srca, i jedino one mogu pobediti i pobeđuju srce. Stoga se, najzad, život i srce i uklanjaju ispred njih, i čovek, takav čovek, odmiče daleko od svakidašnjice i njezinih ukusa i sudbina. Strast za čistom lepotom, dragi prijatelju, postoji, ali vodi nekuda iz života.

Sa takvim nazorima gospođica Nedićeva je, naravno, važila u svome mestu kao vrlo interesantna ličnost. Ali ljudi kao ljudi nisu bili u stanju zamisliti dugačku putanju, po kojoj, sama-samcica, s ćemanetom u ruci, gospođica Nedićeva ide u susret starosti i smrti. I, jednima se priviđao nervozni i manijakalni tenor, drugi su opet tvrdili da će tu muzičku zagonetku sabljicom preseći jedan od onih gizdavih oficira koji neprestano sudeluju u privatnim koncertima kuće Nedića, treći su, najzad, upirali prstom u doktora Stojkovića i njegov čudotvorni bariton. Tu se zastajalo. Svaka druga kombinacija bi bila profana. Jer gospođica Nedićeva je svirala samo ekskvizitnu višu muziku, a od vokalne muzike najviše volela crkvenu.

Poslednje godine je bila u Rusiji, i od toga doba je nekako još određenija postala u svome ukusu i u načinu života. Počela je svojom jakom muzičkom inteligencijom da vrši silan upliv ne samo na krug svojih prijatelja nego, postepeno, na školu i crkvu i na celu varoš. U društvu sa dirigentima horova i sa mlađim sveštenicima reformisani su, za srazmerno kratko vreme, gimnazijski koncerti, a naročito pojanje u lepoj Bogorodičinoj crkvi.

Služba božja u tom hramu značila je od tada koliko i jedan raskošan koncert crkvene muzike. Ljudi se predavali nečem novom. Osvajalo je iskreno osećanje za religiozne svečanosti nedelje i praznika i počela se razvijati iskrena potreba kulta tih svečanosti. Obraćana je pažnja sklopu i značaju bogoslužjenja i postepeno se dolazilo do poznavanja umetničke čari tih simboličnih predstava iz života i stradanja Hristova. Neobično lepa, sugestivna naša crkvena muzika navraćala je ljude da vole i da zavole Boga.

Glas o tom veličanstvenom pojanju išao je dalje. Veliki praznici očekivani su sa uzbuđenjem, i ljudi se skupljali iz okolnih mesta tako kao što se valjda nekada skupljalo u Jerusalem na Pashu. Naročito se proćule predeosvećene liturgije za vreme velikog posta.

Gospođici Nedićevoj je naime odjedared došlo neko duboko razumevanje za ta tiha, melanholična bogoslužjenja u rano, bojažljivo proleće strogo posnih dana. Ona je osetila da je u redu tih neveselih pesama, kao u nekoj mirnoj poemi, stišana sva užasna tragedija Hristovog života i sav smisao njegove uzvišene nauke. Osetila je da nam se kroz stihire tih bogoslužjenja govori: kako se sve nesreće ovog života svršavaju tihom tugom, a ta je tuga tako lepa, tako hrišćanska. Osetila je da u zamisli i stilu tih liturgija ima duša jednog velikog umetnika.

Najzad, kako i ne bi bilo lepo ono što sadrži momenat dramatičniji od svih drama na svetu, kad sveštenik prenosi preko soleje telo Hristovo mrtvo ćuteći.

Birajući i slažući kompozicije za to bogoslužjenje, Ana je živela u ekstazi. Dizala se do zvezda, do direktnog saobraćaja sa duhom pesnika te jedinstvene drame. Naravno, tako dočekane i obrađene, te su službe, u Bogorodičinoj crkvi, dolazile do značaja i vida retkih lepota. Ljudi su osetili silnu moć prave, velike umetnosti. Anino ime je hvaljeno i slavljeno. Duša njena se ispunjavala čistim nekim ponosom i istom takvom smernošću, u čemu je valjda početak prave religije duha čovečjeg.

Ana je, nekoliko puta u tim prilikama, dospevala u neslućene predele mašte i poezije. Osećala je i sve blaženstvo kojim Hristos ispunjava duše jednostavnih ljudi, a i sav kaos koji ime Hristovo u duši većine nas uvek ponovo mora da smiruje. I pronašla je da Hristos i njegova crkva jedino pomoću muzike uspevaju da tome haosu dadu oblik i smirenje. I dolazila joj je pomisao da je Bog duh muzike i da su svi zakoni zvezda zakoni nebesne muzike, i da su jedino ritam i ton večito večni.

Anino telo se iscrpljivalo u nekim neobičnim uzdasima, harmoničnim sa pojanjem koje je oko nje i njenih misli brujalo, i ona je pila akorde do kraja, pila ih onako kao što se pije čaša vina ili čaša otrova. I nikad joj nije bilo dosta. Tako da je najzad došla do uverenja da muzika u duši njejoj živi kao vrsta zaveta. Da tonovi, osobito tonovi crkvene pesme, ispredaju nad njom neku vrstu kaluđerskog vela. I ponekad je čisto fizički osećala padanje toga vela po sebi. I volela taj veo koji čuva da joj se duša ne smuti.

Pored svih tih ozbiljnih, ponekad baš strogo pobožnih misli, Ana Nedićeva ipak nije prenebregavala ni svoje

svetovne koncerte. Do dva-tri sata po ponoći se ume-la razlegati pesma i svirka iz kuće Nedića. To je davalo povoda te su ljudi, od vremena na vreme, upadali u staru svoju radoznalost: kakav li će, Bože, biti poslednji stav u simfoniji te interesantne mladosti!

Vreme je prolazilo. Poženili se i kapetan i major i doktor Stojković, pa i onaj koji je došao da peva mesto Stojkovića i pevao lepše od njega. A gospođica Nedićeva im svima priređuje divne vereničke i svadbene koncerte, ispraća ih u novi život i mirno se vraća svome poslu.

„Šta radi ta Ana!“, proderala se čisto, jednog dana, nervozna načelnikovicica na doktora Paškovića.

„Ne znam ni ja tačno, gospođo“, nabirao je Pašković čelo popreko, što je značilo da mu je onaj drugi smešan, „ali biće da negde odgore gleda kako se Zemlja okreće.“

Kad je Ana Nedićeva proslavila dvadeset šesti dan rođe-nja, ljudi su, naposletku, rešili, kako koji, ili da ima odviše proređenu krv ili da ima tzv. viši poziv. I onda se, izgledalo je, jedva jedared okanuli belog goluba u njenoj duši.

Međutim, taj beli golub je baš u to vreme osećao kao da mu u krilima nema dosta leta. Neka čežnja je padala na dušu Aninu s vremena na vreme. I to na čudan način. Dok je u crkvi, Ana je vedra i mirna. Čežnja se gubi. Kao lešinica nekog belog anđelčeta, leži po strani, lepa, bleđa, bezopasna. Ali van crkve. Trese je, trese kao što vetar trese zelenu šibljiku, i ne zna se hoće li biti na dobro ili na zlo njeno. Ponekad, opet, Ani je ta čežnja godila. Jer, iako ne oblik, ali suštinu svoga nemira je gospođica Nedićeva tačno pogađala. Mladost njena, čista i ravna kao truba ubeljenog platna, a zasuta momentima visokih lepota, tražila je, prema tome, naročiti svoj trijumf.

Gospođica Nedićeva je verovala da taj trijumf mora doći, i predavala se maštanjima o njemu. Da će možda neko sagraditi velelepnu crkvu sa galerijama za razne horove, horove odraslih i dece, i sa ćelijama pojedinih solista pevača. Ili da će sveštenici smeti biti samo umetnici recitovanja. Ili da dolazi kakav još neslućeni instrument. Ili neko veliko delo muzičkog savršenstva.

Mučena takvim pitanjima, sedala bi za klavir, ili uzimala violinu, svirala jedno četvrt sata i stišavala se.

Ne, ništa novo nema da dođe, nego nov treba da bude čovek u svemu, pa i prema muzici. I onda, tražeći u čoveku onaj glavni izvor osećaja, koji bi prvi morao nov probiti, pa da i čovek bude nov, Ani dođe na um ljubav. Nije se zbunila. Mislila je ona o tome već dosta. I vrlo je dobro znala kakva bi trebalo da bude ljubav u čoveku pa da duša čovečja mogne popiti svu lepotu muzike. Takva treba da bude ljubav kakva je i muzika sama. Crkva treba da bude ljubav jer je i muzika crkva.

Voleti, a ne smutiti dušu – smešila se gospođica Nedićeva, gledajući s ponosom na protekle godine svoga života. I učini joj se odjedared kao da prošlost svoju ne vidi nego čuje, i obradova je misao da će možda jednog dana biti u stanju da odsvira muziku svoga života i muzički problem svoje savesti.

Da, muzika je sveta – vraćala se ona prvašnjoj svojoj misli.

Šta je drugo Grig nego sećanje neko koje je davno ostavilo svoje telo. Šta je drugo Betoven nego katedrala jedna bez zidova, sa krstom od sunčanih zraka i zavesom od tanke kišice...

II

Bogorodičina crkva, sa svoja dva vitka tornja, kao dva cve-
ta, bila je davnašnja, neopravljana, gušterasto isprepućana
zgrada, ružičasta i crna u isti mah od ogolelih cigala, zarđa-
nog gvožđa, starog kamena, kiše i sljuštenog lepa. Zidana
je bila po uzoru jedne od najlepših naših srednjovekovnih
zadužbina i imala odista, sa masivnom osnovom svojom,
i sa nekim isprepletenim, kao nedovršenim lukovima i
svodovima, nečeg manastirski tajanstvenog i strogog.

Gospođica Nedićeva je neobično volela tu crkvu i u
detalje znala njene naročitosti i lepote. Sa jednoga mesta
u ženskoj preprati se činilo kao da tamo, u visini nad sole-
jom, prestaje oklop zidova, da su oni poslednji luci kubeta
izvijeni napolje, u susret nebu i beskrajnosti, i da gornji
deo ikonostasa, sa sićušnim svojim kandilcima, lebdi kao
neka grupa zvezda. Oltar je samo bio malo i odviše taman,
i on je stoga činio ponekad utisak groze i pretnje.

Doduše, Ana Nedićeva je tvrdila da i cela unutrašnjost
crkve, sa mnogim svojim detaljima, i jakim senkama od

dubokih okruglina, mnogo dobija i gubi sa svetlosnim efektima, i da u jesenje dane ume biti sirota i gola kao isposnička pećina.

Baš te nedelje je osvanulo hladno, mračno jutro i Bogorodičina crkva je dočekala Anu neobično strogo. Sveće se dimile i trošile u teškim suzama, stihari na deci su bili mnogo stari, ljudi su došli okisli i prozebli, Hristos se sakrio za oblake, a kroz jektenija đakonova se čuo ton tuge i nemoći.

To je tako trajalo do trenutka kada je hor počeo pevati *Vjeruju*. Već prvi taktovi te veličanstvene ruske kompozicije rastvorili su nevoljnost i pritisnutost u duši Aninoj. A divni motiv, koji prati ispovest o veri u Sina božjeg, zaneo ju je, osvetio ju je, okadio joj je krv u svakoj žilici.

Izvirilo je malko i sunce. U traci njegovoj, tamo s desne strane soleje, spazila je Ana, s leđa, visoku, kao jablan pravu priliku, u crnini od glave do pete. Pogledala je bolje. Jeste, kaluđer u kamilavki s crnim velom.

Osetila je da joj neobično godi što baš u tom trenutku upravlja svoje oči na stvorenje umotano u rasu smirenosti i u veo tuge. I činilo joj se da taj čovek, savijajući svoje skoro oholo uspravljeno telo sa nekom neobično pobožnom gracijom, da taj čovek odaje znake blaženog mira, kazuje da je njemu u njegovoj crnini tako čisto i dobro. Malo posle, u najsvećanijem momentu službe, Ani je došlo kao da vidi da je baš on onaj koji je crkvi i Bogu najbliži i najmiliji. Neka vrsta prijatne zavidljivosti joj prođe kroz dušu. Zavidljivost one vrste kakvu je osećala svaki put kad đakon, u stiharu, blistavom kao povez Evanđelja, stane na širom otvorene carske dveri, s putirom u ruci, i sa uzvikom o strahu božjem na usnama.

Posle službe, na kapiji koja vodi iz porte na ulicu, Ana se osvrnula. Kaluđera nije videla, ali je opazila da đakon žuri da je stigne.

Bio je to bolešljivo nežan plav čovek, grgurave svilaste kose i tako fine kože u licu da su krila nosa i ušiju čisto treptala pod kruženjem krvi. Prišao je gospođici Nedićevoj da se oprostí od nje. Iduće nedelje, verovatno, služíće zadnji put u ovoj crkvi, a uskoro zatim će biti rukopoložen za sveštenika i otići na parohiju.

Gospođica Nedićeva oseti hladnu žaoku. Taj nežni mladi čovek, sa tim tužnim glasom i sa poezijom kratkog života u očima, ide dakle. I ne samo da ide nego treba sad da pusti dugu kosu i bradu, da ogrne široku odeždu, da zauvek skine onaj kao anđeosko krilo laki i elegantni orar.

Ani se učini da je i Bogu žao đakona. Jer Bog najviše voli te najmlađe i najsmernije sluge oltara. One koji mu samo s pesmom i molitvom prilaze, a ne dotiču se da izvrše nijednu Tajnu.

„Meni je vrlo, vrlo žao što idete“, govorila je gospođica Nedićeva istinski neveselo, videći u đakonu odjedared bliskog čoveka i osećajući kao da se s njim udaljuje i jedan deo lepog bogoslužjenja u njihovoj crkvi.

„I meni je teško. A za pojanjem, koje se ovakvo nigde ponoviti neće, čini mi se umreću.“

Ani se privide kao da gleda đakona zbilja mrtvog. Trgla se i prišla mu korak bliže. Da, još je živeo, ali ga je ona videla kroz neku mrežicu, udaljenog, neobičnog, obasjanog onom mirnom svetlošću koja ruševine ulepšava.

„Rekla bih vam“, govorila je malo sa ustezanjem, „da nam ponekad dođete. Ali, istinu da priznam, ne mogu

da volim misao da u ovoj crkvi služite kao sveštenik. Ima nešto, nešto što...“

„Ah, dakle i vi to osećate. Da, da, dosada sam bio učenic i dete Hristovo, a odsada, ma šta da bude, to više biti neće. Da, đakoni su deca. Đakonovanje je poezija svešteničkog poziva, a poezija mora da prođe. Ostario sam u neku ruku. Vreme je da predam to mesto drugom... Vreme je. Jer, vidite, mislim da đakon treba da bude sasvim mlad čovek. Mlad, neiskus, detinjast, bezbrižan, sam... Kao travčica koja ne može da se seća grehova i znoja onog praha iz kojeg je nikla. Đakon, dok je đakon, tako mi se čini, trebalo bi da je monah. Ja sam to nebrojeno puta osetio, i žao mi je što ne može tako da bude. Uostalom, sada će ipak tako biti. Mene će zameniti monah Irinej.“

Đakon je pogledao u portu, ali porta je bila već sasvim prazna.

„S njime će i inače ova crkva mnogo dobiti. Čuo sam da neobično lepo služi. Bio je dve godine dana pridvorni đakon kod najceremonioznijeg našeg vladika, i vladika ga je čuvao kao oko u glavi. Svi se čude kako je dospeo ovamo. Možda je zbog lepog pojanja u ovoj crkvi sam želeo da se premesti.“

Gospođica Nedićeva je poslednje reči đakonove dosta rasejano slušala. Ono što je pre govorio više ju je interesovalo, i ispunilo ju je odjedared nečim novim. Prividela joj se cela svečanost rukopolaganja, i izgledalo joj je da u tom postupku ima jedan surov i strašan momenat. Pompa arhijerejskog prisustva i pojanja, važnost i upečatljivost obreda, polaganje duhovničke sile na pleća i sile blagoslova i anateme u ruke – sve joj se to činilo kao jedno blještavo zavaravanje. Zavaravanje dok se mladiću mladost

ne zakopa, dok se ne otpeva upokojna pesma detinjstvu njegovom u krilu crkve.

Ani se još više ražalilo. Oprostila se s đakonom ne znajući ni sama kako, kidajući se što pre iz te zajednice koja joj je, sad je tek videla, bila veoma draga. Poželela je u sebi da se u crkvi nikako više i ne vidi s đakonom.

I stoga, kad je došla naredna nedelja, ne znajući da li je đakon još tu ili je već otišao, rešila se da ne ide u crkvu. Ali odjedared, ne razumevajući pravo zašto, i pripisujući tu pojavu navici, prekinula je čitanje novina, skočila sa stolice, nervozno užurbano se počela oblačiti za izlazak i najkraćim putem je pohitala na službu.

Stigla je pred jedan od najsvečanijih trenutaka. Ušla je u crkvu baš pred čitanje evanđelja, a prispela na svoje mesto da ugleda jednu sasvim novu scenu.

Sveta je bilo vrlo mnogo. Uzana putanja sredom hrama činila se kao deo neke biblijske slike i predstavljala stazicu u božje carstvo. Velike dveri su stajale širom otvorene i kroz njih je kolutao plavičasti kâd, težak od veličanstva oltara. Na prestolu su buktala dva krupna okrugla plamena, a visoko gore, kao u letu uhvaćene varnice, rasuli se bledozelenkasti plamičci kandila.

Preko soleje je koraćao novi đakon.

Nosio je u tešku pozlatu okovano Evanđelje skoro potpuno ispruženih mišica, visoko nad glavom svojom, a sasvim visoko nad glavama ostalih. Svečan i ponosit, nekima se činio kao božja opomena i ulevao im je strah. Ani je, naprotiv, onako vitak, mlad i zelen, izgledao kao stabljika bršljana koja ide da se savije oko Hristova raspeća. Nečujno koraćajući, sa mrtvom tišinom ljudi u stopu sa sobom, prokrčio je đakon svetloj knjizi put kroz gusto

zbijene redove i nestao je pod udubljenjem koje vodi na propovedaonicu.

Čuo se zatim tih šum malih, prislonjenih vratanaca. I tada, kao u drevna vremena na zidovima manastirskih trpezarija, na sivom zidu stare crkve je oživeo fresko jedan, redak i skupocen kao dragi kamen. Tamo gore, u zlatnom brokatu na kosim mladićkim plećima, stajao je neobičan, sasvim neobičan domaćin božjeg žrtvenika.

Prsnule su zatim teške kopče na Evanđelju i prosuo se glas, dubok, taman i svesadržajan kao noć.

Ana Nedićeva je ushićeno i ponosito gledala u tog triumfatora, u tog kralja. U prvi mah, glas njegov je prodro u nju kao što vatreno zrno prodire u telo ranjenika. Činilo joj se da će se onesvestiti, da će pasti. Posle ju je dohvatilo blaženstvo sreće, blagodarnosti, bliskosti i nade. I činilo joj se da ničega više i nema u crkvi sem te velike pesme, koja je jednim mahom odnela svu slavu njenu i njenih pevača, u kojoj su sva umetnost i sve umenje njeno utonuli kao što sićušno ostrvce tone pod velikim talasima pučine.

Tu, ispred nje, ostvario se jedan od najtoplijih njenih snova: da u crkvi služe samo oni ljudi koji silu umetnosti nose i u telu i u duši, koji imaju oružje da svakog čoveka na kolena bace, koji imaju moć da i iz najtvrđe oholosti suzu iscede.

Slušajući, posle evanđelja, đakonovo recitovanje Anino je ushićenje raslo. Sa finom muzikalnom osetljivošću se đakon povodio za svakom muzičkom promenom gore na horu, i oprezno i savršeno tačno je stvarao harmoniju sa horskim pojanjem. Na Anu su počele navaljivati žive, bogate misli o umetničkom usavršenju crkvenog pojanja u njihovom hramu, koje će se sada tek moći potpuno izvesti.

I doktor Pašković je pred kraj službe došao u crkvu. Monah Irinej mu je padao neki daljni rođak.

„Jesi čuo, Paško, ovoga mi je đakona sam Bog poslao!“, oslovio je prota doktora, kad su se posle službe našli na ulici.

„Nije njega Bog poslao tebi, nego gospođici Nedićevoj.“

„E, zar?“

„Sasvim. Jer je već krajnje vreme da u tom našem muzičkom progresu gospođica Ana prestane biti sve i sva. I put i konjanik i konj.“

U prve dane, pod jačinom prvih utisaka, Ana nije uspe-
la da u sve pojedinosti razloži neobičnu pojavu novoga đakona i da sposobnosti njegove oceni po najboljim njihovim efektima. To je dolazilo postepeno, u vidu mnogobrojnih prijatnih otkrivenja i iznenađenja.

Taj služitelj božji kao da je doneo neke tajanstvene ključke, kojima je otvarao neznane poglede ne samo u crkvu, i ono što se u njoj dešava, nego kroz crkvu i nekuda dalje, u neka davno prošla vremena, ka nekim porušenim i popaljenim oltarima, čija svetilja u srcima našim treba da tinja. Monah Irinej, stojeći pred trpezom prav i svetao kao arhandelsko koplje, sa diskosom i Hristovim telom pred čelom, i sa starim ničice prostrtim sveštenikom kraj nogu, činio se Ani Nedićevoj kao jedan od onih drevnih đakona Pečke patrijaršije koji su imali moć da nas, nesrećne i pale, raseljene među Turke, Mlečiče i Ugre, uzdignutim svetim darima i zveketom kadionica održe da ne klonemo, da se ne izgubimo i sasvim ne umremo.

Ah, kako je neobičan bio taj novi đakon Bogorodičine crkve! Kad bi izašao na severne dveri i dolazio ka sredini soleje, to je bilo kao kad večernja mirna svetlost klizi po usamljenom putu. Na amvon se penjao i sa njega silazio

kao da lebdi i tle nogama ne dodiruje. Kadionicom je mahao kao da na onim srebrnim lančićima ljulja kolevku sa malim Hristom. A kad zajedno sa sveštenikom raskrili carske dveri, onda je on onaj koji je anđeo oltara i duša crkve, a sveštenik je kraj njega tako čovečanski nejak, tako grešnički siromah.

Monah Irinej je glasom svojim tešio i stvarao neobičnu neku, muzički idiličnu vezu između crkve, sebe i onih koji ga slušaju. A pojavom svojom je monah Irinej ili zapovedao, ili zanosio. Stojeći na amvonu, s podignutim orarom i očima, kao da je bacao na duše senku velikog i strašnog krsta koji je nosio Jovan u pustinji. A stojeći na velikim dverima, prefini fresko bačen na tavninu oltara i uokviren u zlato rezotina i kadifu zavese, bacao je u duše pregršti ushićenja što ima Boga i crkve, i što Bog i crkva imaju njega.

Divan je bio taj novi đakon Bogorodičine crkve! Ljudi su dolazili da ga čuju, ljudi su dolazili da ga vide. U tamnovišnjikastom stiharu sa vazduhom svenutih starinskih boja, ili u zlatnom stiharu sa safirnoplavim vazduhom, sa svetinjom na plećima i svetinjom u rukama, sa kadionicom, koja mu kao mirno jagnje leži na desnoj mišici, i sa onom čudesnom, bezmernom moći u grudima – smerno koračanje njegovo za vreme velikog vhoda, to je bilo koračanje kralja koji ulazi u oltar da preko zlatne krune svoje prebaci crni kaluđerski veo.

III

Dolazak monaha Irineja u Bogorodičinu crkvu imao je na Anu Nedićevu silan uticaj. Strasna njena naklonost ka muzici, ka muzičkoj pompri, još se udubila, čisto se sama u sebe urila. Život Anin se tako suzio da je najzad postao prosto pratilac jednog prevlađujućeg osećanja. Sve više je Anu savlađivalo ubedenje da ceo njen život treba da bude zavet. Zavet lepoti i umetnosti. Kandilce jedno koje ima dušu samo zato da uživa što gori. Gori užezeno za slavu onoga što duši ne dâ da se smuti.

Nailazila je na Anu vrsta ekstatičnih muzičkih momenata. Interpretacija pojedinih vrlo teških stavova postajala joj je odjedared jasna, ushićavale su je najfantastičnije ideje crkvenih i duhovnih predstava i koncerata, izvirali su odnekud, iz prstiju ili iz duše njene, neki sasvim nepoznati motivi. Jedne večeri, kad je Nedić već bio legao, otvorila je Ana neočekivano vrata od njegove spavaće sobe:

„Slušaj, sad mi je odjedared došlo da sviram molitvu pre spavanja.“

I svirala je nešto prekrasno. Skladno, gotovo i celo, sa tako čistim motivom i tako savršenim tonskim gibanjem kao da je tu stvar takt po takt proučavala.

Sutradan je se međutim nije više sećala. Ni nje, ni svih onih drugih motiva iz toga čudnog, bogatog vremena svoje mašte. Nedić se ljutio, a Ana se slatko smejala. Sva nekako raskošna, ona nije osećala nikakvu potrebu da nešto čuva i ostavlja. Sve te inspiracije, činilo joj se, rađaju se i gube se na obimu nekog jako prostranog kruga. A u središtu toga kruga treba da bukne ona ekstaza od koje je Ana Nedićeva očekivala veliki trijumf svoje neobične mladosti.

Dolazili su joj i čudno lepi snovi. Jedan se naročito često ponavljao. I u budnom stanju. Manastir. Drevan i razrušen. Vihori doleću sa svih strana i pune mu pukotine zemljom i klicama. Po ruševinama počinje da vijuša i puzi raznovrsno cveće. Korenčići i žilice raskivaju daske i drobe kamenje. Stoji crkva od žive mrežice bilja sa dva visoka ljljana kao dva vitka tornja. A unutra je Hristov grob. Plaštanica je od mirisa. A Isus nije mrtav, nego spa-va. Njega i cveće uspavljuje glas mladog jednog monaha.

„Ana, tebe kanda napušta sluh“, šalio bi se Nedić. „Dva puta te već jedno isto pitam.“

„Slušam nešto drugo, pa ne čujem tebe. Ne pevaš mi dosta lepo.“

Gospođica Nedićeva je zatim приметно razredila svoje svetovne koncerte. Uopšte se povlačila od svetskih uživanja. Muzički zanosi su nailazili na nju sve češći i sve jači. Ponekad joj se činilo da celim telom trepti i bruji. Jednoga dana iz violine njene je propevao nov motiv. Ana je zadrhtala. Drhtavim prstima ga je ponavljala i ponavljala. Sve tiše i tiše. Počela je da ga krije, da ga voli, da se boji

za njega. Zatim su oko toga motiva stali da iskrsavaju i neki od onih ranijih, poluzaboravljenih i izbrisanih. I sve je to postajalo ekspanzivno i šumno. Dobijalo sklop, celinu i život.

Naposletku, Ana je uzela pero u ruke i počela da beleži. Svoju pesmu. Svoju krvnu žrtvu na oltar kome se klanja.

Plivala je u zadovoljstvu i satima se nije rastajala od svojih instrumenata. Stvar je napredovala. Sa dosta muke, ali i sa očiglednim uspehom. Redovi nota se vrstali, crni, puni, energični. Ali zato je Ana smršala i pobledela „zali-vajući cvijet kroz tanku sviralu“, kako ju je otac dirao.

„Gospođica Nedićeva nešto komponuje“, izbrbljao se indiskretni stari horovođa pred doktorom Paškovićem.

„Gospođicu Nedićevu nešto komponuje“, popravljao je doktor.

Stari horovođa je samo žmirnuo očima. Njemu se činilo da to na jedno izlazi.

U stvari, imali su pravo obojica. Ana je baš tih dana dovršila i spremala se da do Bogojavljenja sama i uvežba s pevačima svoju kompoziciju svoje najmilije molitve: *Oče naš*. A s druge strane, opet, Ana je baš tih dana, više no ikad, osećala da staje na svoje noge i kao muzičar i kao ličnost. Osećala se jača, zdravija i samostalnija no ikad, i veliki svoj posao je vršila s lakoćom zabave. Radilo se naime o tome da pri krstovdanskom vodoosvećenju i na Bogojavljenje sve pojanje i sav recitativ budu u ustima pevača, i da sasvim izostane neskladno i proizvoljno pojanje za pevnicama.

Krstovdan je osvanuo lep. Nekako mlak i ljubak u tišini debelog snega koji je još neprestano padao. Ali odjedared je dunuo studen vetar, ugrušao sneg sa ledom, pobacao

zvezdice mraza i povešao vence ledenih klica. Pokrhao je suve grančice drveta, razbarušio mirne nanose snega i kidao male grozdoveinja da poveša veće i belje. Najzad je rasterao i oblake. Ali onda, poplašen od velikog belog sunca, pobegao je nekuda u budžak.

Vazduh i nebo su treperili bez jedne borice, bez jedne zavesice. Sat na kuli je izbijao kao da škripe neki zubi. A Bogorodičina crkva, sa svoja dva vitka krila, izgledala je, u teškim hrpama snega, gotova da poleti.

Gospođica Nedićeva je videla đakona kad je pošao u crkvu. Toga svetlog, belog zimskog dana veo njegov je izgledao kao neka mnogo tužna crnina na snegu. Gospođica Nedićeva je uzdahnula i sklonila se s prozora. Počela je i sama da se sprema za polazak.

U crkvi nije duvao vetar. Nije bilo ni hladno. I tako su neobično svečano izgledale one male voštane buktinjice u rukama starih žena i ljudi. Oltar se činio mračna pećina od crnog mramora, u kojoj je sve zaspalo. A sva svetlost, sva tajna i sva svetinja njegova pomakla se napred, do amvona, pred kojim je stajala bačva vode, čekajući veliko i čudno delo božje.

Na sveštenicima, koji su vodu opkolili, videlo se uzbuđenje. Glave, kao neke terete, zavalili su unatrag, dok su očima tražili odgore božju pomoć.

A visoko iznad njih, na amvonu, monah Irinej je bio jednostavniji u svojoj svečanosti nego ikad. Tako jednostavan kako je jednostavna gruda zlata, koja je skroz ista, skroz dragocena i svetla. Strepnuli bi mu samo ponekad na oraru ukršteni prsti, i brže bi onda sevale sitne plavičaste munje u vez ušivenih kamenčića. Inače je tiho prizivanje Boga svršavao tako mirna lica kao da tamo

gore već vidi beloga goluba. Opažala se na njemu radost što vrši posao koji voli. Čitalo mu se s lica ubeđenje da će Gospod čuti njegov glas, prohodati po hramu i pretvoriti bačvu vode u jezerce božjeg blagoslova i božje milosti.

Ljudi nisu skidali poglede sa đakona, smešili se na njega, molili se Bogu za njega, i, ne znajući, dodavali između sebe jedno drugom ruke. Svečanost i sreća su ih stezali u zajednicu, onakvu kakvu je Hristos propovedao. Pojanje je dohvatilo i nosilo srca i duše, diglo svu crkvu pred vrata nebesa. Toplo i dobro je bilo svima. Ali se nešto još čekalo.

Čekalo se da se podignu nebu dva oka, dva sasuda tame. I da srce jedno, čisto i mirisno kao divlja šuma, dozove Boga, primi u hram svemoćnog i predobrog oca i strašnog sudiju sveta.

I onda se otvorila, ne đakonova usta, nego đakonove grudi, i grudi te su dale sve što je u njima bilo groma, pesme, ljubavi i straha božijeg.

„Velij jesi, Gospodi, i čudna djela tvoja!“

Sve je zamrlo, Bogorodičina crkva je pala na kolena.

Zar je Bog mogao odreći? Zar je Bog mogao ne sići? Nije mogao. Nikoji bog ne bi mogao. Ana Nedićeva je, više nego iko, osećala da Bog nije mogao ne sići. Ona je, više nego iko, znala da je Bog sišao, da je bio u crkvi, da je osvetio vodu i da se vratio na nebo kroz čisto, mirisno srce kaluđera svoga.

Smešila se u nekoj prijatnoj nesvesti, koja ju je ljuljala kao majka dete.

Ali odjedared ju je obuzeo nemir. Došlo joj je da potrči napred. Da se približi onim podignutim rukama. Da nešto zapita. Da nešto zaište. Ili da natopi maramicu svetom vodom i pokapa njome čelo i grudi.

Ne bi stigla.

Svetla slika je uzmicala. Došla do zida, ušla u zid, propadala kroza nj. Zadnji put je još zalepršala zlatna odeća, i sve se ugasilo u mraku oltara.

Gospođica Nedićeva je hitala kući. Osećala je u grudima ključ nove pesme. Zbacila je rukavice i šešir i poletela klaviru.

Ali, što nikada nije bilo, to se tada desilo. Prsti su ležali na dirkama ukočeni, kamenito nepomični. Dve ruke, obučene u zlatne narukvice čistog zaveta, stegle su Anine prste, sprečile su novu pesme njenog uzbuđenog srca.

Ana Nedićeva je plakala iz smučene duše.

Ana Nedićeva je sutradan, na Bogojavljenje, melanholično mirno prošla kroz trijumf svoga muzičkog dara i svoga truda.

IV

Davno je prošlo bogojavljenko vodoosvećenje. Došlo je proleće, bližilo se leto. A ništa na svetu se u spoljašnjem životu Ane Nedićeve nije dogodilo ni promenilo. A nika-kva odlučna želja ili volja nije u unutrašnjem njenom životu sazrela. Nikome se ona nije poverila ni tugom ni radošću. Niko živi njoj nije prišao ni sa pitanjem ni sa slutnjom. Na duši njenoj, prepunoj ljubavi, nigde nije bilo ranice ni krvave pegice.

Čudnu moć je imala Ana da tu svoju ljubav, za koju bi ljudi rekli da se ničim drugim ne hrani do glađu, nosi u sebi kao potpuno zadovoljstvo. Možda se, uostalom, ne treba čuditi što je ona mogla tako neobičnu stvar. Ljubav njena se rodila u crkvi i živela samo u crkvi. Tu ljubav nije zapalio ni plamen očiju, ni stisak ruku, ni zanosna reč, čak ni harmonija misli i osećanja. Na trepetu zvuka je ona uletela u dušu Ane Nedićeve. A ispružene njene ruke je odmah odsekla gorda oltarska disciplina neprikosnovnosti i bele čistoće.

Ljubavni snovi Anini nisu bili slike koje dolaze i prolaze. Oni su bili stanje njene duše. Trajna, poteška, ali i slatka borba duše da se telo ukloni iz svesti. I stoga u tim snovima nije bilo ni pitanja, ni sumnji, ni ljubomore, ni težnje da i voljen bude onaj koji voli. Sve sanjanje i sve ispunjenje tih snova ograničavalo se svejednako na crkvu, na obrede, na osvećene lepote, na rastavljenost duša i tela, na smirenost. Sresti, videti i voleti, to je Ana Nedićeva umela samo u crkvi. Ona je volela božjeg slugu i pevača Bogorodičine crkve. Volela ga preobučenog, duboko sagnutog, gologlavog, sa rukama bez prstenja, sa krstom na grudima, sa usnama na krstu.

Bilo je, dabogme, i iskušenja. Ali ona su bila neznatna i nisu gubila Aninu dušu. Trajala su tamo do velikih gvozdениh vrata na porti, ispod kojih je, kao ispod nekih velikih krila pobede, Ana ulazila u crkvu mirna, čista i nepokolebljiva. Žud, ako je mora biti u svakom čoveku i u svakoj ljubavi, ležala je još nerazvijena i hladna. Negde u mraku iza svesti, nepotrebna i bez cilja.

Jedared, za vreme večernja, kad su oblaci zastrli nebo, u crkvi bilo tamno, zlatna dalmatika đakonova se smireno ugasila, a glava njegova se uvila sumračkom, probilo je sunce odjedared i prosulo svetlost svoju u crkvu kroz crveno okno velikog prozora nad oltarom. Oganj, divan i strašan, kao buktanje rubina, pao je đakonu na grudi i zapalio mu odeždu. Od pojasa naviše on je goreo kao na lomači. Crnile se samo njegove jako ugasite oči. Slika je bila neopisano lepa, i Ana je osetila jaku uzbuđenost. Ali kroz crvenilo vatre se odjedared stala dizati neporočno bela jedna ruka, sa prstima na oraru. Ruka je zaklonila oči i ispred ruke se sklanjalo crvenilo iz oltara. Bleđe i

bleđe, sunce je još poljubilo svetu haljinu Hristovu i zašlo opet za oblake. Ana Nedićeva je osećala samo još mirno blaženstvo. Blaženstvo to ju je ispunjavalo svu, čak do vrhova prstiju.

Drugi put, opet, baš uoči Duhova, ona je namerno poslala ranije od kuće da se sama, u miru, nagleda zelenilom okićene i travom zasute crkve. Čekalo ju je iznenađenje. Kraj velikog tutorskog stola, u hrpama lipovog granja, stojao je monah Irinej. Bez gornje mantije, kao domaćin u svojoj kući. Čupkao je i slagao grančice i cveće i oprezno ostavljao na stranu jednu cvetnu šibljiku punu pčela. Ana je zastala, ispunjena retkim zadovoljstvom. A zatim, na prstima, da se đakon ne bi uznemirio, ušla je u odeljenje za ženske. Zavidela mu je što je crkva njegov.

Tako otprilike, a svakako daleko od đakona, svršavali se svi doživljaji Anini s đakonom.

Međutim, jedno desetak dana po Duhovima došlo je do nečega što je podsećalo na susret. Ana je prolazila kraj crkve u vreme kad nema bogoslužjenja. Spazila je otvorena vrata i, ne znajući pravo zašto, ušla je unutra. Crkva je bila prazna, ali se iz oltara čulo tiho kretanje i šum. Ana se trгла i pohitala natrag ka vratima. Poplašila se da ko ne izađe i ne zapita je šta traži u to doba u crkvi. Niko se nije pojavljivao. Ona se onda ohrabrila i prišla ikoni da očita molitvu. Molila se brzo, osluškujući u isti mah, celivala Majku božju, takođe brzo, samo u skut ljubičaste njene odeće, i izašla zbunjena i sagnute glave. Na vratima porte se srela s đakonom. Silazio je niz stepenice polako, zamišljen. Oko njega se čuo šušanj teškog crnog odela. Ana, kao hipnotisana nekim dubokim strahopostovanjem, skrenu skromno u stranu kaluđeru s puta,

mada su dvokrilna vrata bila i odviše široka. Đakon je to opazio. Podigao je glavu i bledo se osmehnuo. Pogledali su se i prošli.

Ani je zadrhtalo disanje. Posle joj se odjedared navlažile oči i obuzelo ju je neko meko i duboko sažaljenje. Šta je taj monah drugo nego siročče? Odrekao se sveta i pošao u samoću. Ni svojte, ni kuće. Kuća mu je crkva. Otišao je, eto, u praznu hladnu crkvu. Šta će tamo?

Njoj dođe na um da je taj čovek isto što i zrnce tamnjana koje tamo na oltaru sažiže i nestaje. I miriše pritom, ali tako tužno. Anu obli najedanput nešto vrelo. Osetila je kako neizmerno duboko voli tog usamljenog kaluđera, i kako ga nikad, nikad neće moći zaboraviti ni ostaviti.

Posle toga viđenja na Anu je počeo nailazio neki nemir. Predveče, kad svrši posao i misli da će za klavirrom ili za knjigom biti zadovoljna, ne može ni da čita ni da svira. Ne može ni da misli. Svaku misao zatrpava odmah nešto teško, i to teško, na neki čudan način, ili je on, monah Irinej, ili je neka bolest koja preti da će naići.

Jedne večeri iskrse pred nju neočekivano pitanje: da li đakon sluti da ga ona voli? I to pitanje, koje joj nikada ranije nije dolazilo na um, nametalo se sada sa nekom sudbonosnom važnošću. Dobijalo je vid čežnje. Kad bi bar misao jedna mogla biti glasnik u njegovu dušu! Kad bi se, ma za jedan trenutak, ta ljubav, koja je on, mogla njemu i dati! Kad bi se samo začas kroz jednoliki mir njegovog života mogao prineti bat srca ili šapat usana!

A kako bi on dočekao takvog vesnika? Bi li mu se sažaljivo smešio, bi li ga otisnuo od sebe, bi li mu se možda obradovao? Da li je on jači od ljudi koji se nisu Bogu zavetovali? Da li je ta crna rasa neprobojan oklop? Ili možda

baš zato, što treba da je grobnica, ima iza nje sila otpora, ima nemirni duh onoga koji je živ zazidan?

Ana Nedićeva je prelazila rukom preko čela. Već nekoliko dana njoj se čini da iza toga čela leži neka bolest.

Izašla je na terasu i sela na klupu nad kojom se leuljala zavesa od vinove loze. Vetar je duvao, lastar se pleo u njenu kosu. To ju je dražilo. Dohvatila je naglo granu, otkinula punu šaku brkova i hitnula ih daleko. Zatim se potpuno tupo zagledala u jednu bubu, koja se sa odlomljenim pipkom i sa slomljenom nogom teško vukla po šljunku. Najzad se zabavila gledajući kako kuvarica mota pamuk sa ruku svoga sinčića, i kako ovaj, od dosade, svaki čas labavo upušta kanuru. Ali ju je najedanput, od vrtenja konca, zbolela glava, i ona je zatvorila oči.

Tek što je to uradila, iskoči pred nju drugo pitanje: da li se monah uopšte sme voleti? Makar i skriveno i nepoznato. Da li nije greh okružavati ga mislima, osmehivati se na njega kad je leđima okrenut i uvijati ga u snove? Čovek oseća i nevidljive i neznane stvari. Đakona to možda uznemiruje i muči.

Ana je osećala žmarce po telu i neki dotle nepoznati strah od Boga. Došlo joj je da spusti čelo dole na kamen i da čita molitvu. Ali je nastavila da sedi, i gledala kako se spušta veče. Kad je izašao mesec, red prozora na susednoj kući učinio joj se odjedared kao red belih fenjera koji idu, i za kojima i ona treba odmah da pođe. Nije joj bilo dobro.

Sutradan, u nedelju, Ana Nedićeva, koja nikad nije propuštala službe, nije mogla otići u crkvu. Nije mogla ni iz postelje da se dignu. Dva dana kasnije se znalo da se razbolela od tifusa.

Đakon Irinej, naravno, nije o svemu tome ništa slutio. Te nedelje, kao i svake druge, došao je da služi, vedar i u dobrom raspoloženju. Njegovo raspoloženje bivalo je čak sve bolje i sve prijatnije ukoliko je češće dolazio u tu crkvu. Imao je neko fantastično ubeđenje da će u tom hramu moći dovršiti ono što je on zvao svojim unutrašnjim pomonašenjem.

Utoliko mu je neobičnije bilo kada je, oko polovine službe, osetio odjedared neku smućenost i malaksavanje u glasu. Otimao se, ali sa malo uspeha. Biće neka živčana nelagodnost, mislio je. Ali posle je opazio da ima jednu boricu i na duši, i da je ta borica kanda sve dublja i sve šira. Učinilo mu se da se ljudi neobično mnogo krste, i da to rade nekako brižno i žalostivo. Najlepša molitva mu je došla slabo rečita i prazna. Najzad, ako Bog odista vidi sva ljudska lica, ispegana znojem rada, straha i bolesti, šta će onda i molitva, šta će i sveštenik. A kad su zabrujala zvona na *Dostojno*, đakon se, kadeći pred ikonom Matere božje, setio odjedared svoje majke i osetio potrebu da sagne glavu i da joj nešto prizna. I možda bi to i učinio, ali nikako nije mogao da zna šta bi upravo hteo da ispovedi.

Po svršenoj službi je ostao u oltaru iza sviju i izašao iz crkve poslednji. Na izlazu se još jedared osvrnuo i poklonio, ali crkva kao da nije marila za njegov duboki poklon toliko koliko drugi put.

Na ulici, jedva, uznemirenost đakonova je počela nestajati. A nestala je sasvim u razgovoru sa doktorom Paškovićem, s kim je đakon veoma voleo prodiskutovati i našaliti se.

Ali tri dana kasnije, o prazniku, tačno u isti čas, tj. pri čitanju evanđelja, osetio je đakon opet jedan nesigurni

trepet u glasu i skoro malaksalost pri završetku recitovanja. Sklapajući knjigu, slučajno je prešao pogledom po punoj crkvi svečano obučених ljudi i odjedared, s leve strane kraj stuba, u šarenilu lakih tkanina i čipaka, opazio je jednu sivu i žalosnu prazninu. Komešanje ljudi je doduše išlo na to da tu prazninu ispuni, ali ona je probijala kroz sav metež i sve boje i videla se uvek ista, nepopunjiva i stalna. Silazeći s amvona, đakon je imao čudno osećanje. Kao da mu se nešto hladno provlači ispod stihara, prolazi kroz odelo i grudi i hvata ga za srce stiskom jednim koji boli.

Bol je posle prošao, ali je ostala neka tuga. Tuga kojoj se đakon pomalo čudio, čudio joj se kao nepozvanom mučitelju i došljaku. Ali tuga se ta razlivala kroz njega smelo i odvažno, kao da već odranije stanuje u njemu i zna svaki kut njegove duše. Talasi te tuge se zatim i van đakona počeli širiti i kupili se na onom praznom mestu kraj stuba, noseći nekako sa sobom tamo i monahove misli i njegove oči.

Đakon se najzad upitao: čije je to mesto? I odjedared, pred njim je stajala slika jedne devojke, simpatično ozbiljne i nepomično mirne, sa zamišljenim očima, zagledanim uvek na jedno mesto, sa bogatom kosom i mekanim velikim šeširom, i sa neobično priklonjenom glavom dok on čita evanđelje. Znao je đakon i ko je ta devojka što uvek dolazi u crkvu, a sada nije tu. Znao je i to da je ona pokretač i duša lepom pojanju u njihovoj crkvi. Setio se takođe da je više puta osetio njen ozbiljni pogled na sebi. Setio se i onog susreta na stepenicama.

I najzad se pitao: otkuda i zašto sve to?

Izvesno je da on o toj devojci nikada nije naročito mislio i nikada je nije naročito promatrao. A sada, eto, vidi da zna mnogo detalja njene pojave, i opazio je da je nema.

I onda, sasvim slobodno, kao da je to prirodan red misli, đakon se zapitao: zašto je nema? I osetio je da je to nešto što on mora saznati. Ali kako? Neprilično bi bilo, možda i smešno, nekoga zaustaviti i pitati zašto gospođica Nedićeva nije u crkvi. Drugi to možda nisu ni opazili. Jer i nije ništa strašno i neobično. Možda je otputovala, možda je boli glava.

Đakon je uspeo da stvar odloži za tri dana, do iduće nedelje. Ali je za sve to vreme bio nemiran, računao koliko je vremena već prošlo, pogađao razloge i trudio se zatim da sve te misli što pre zaboravi. Ali taman bi uspeo da potisne gomilu misli, onda bi opet ta čistina u glavi uzimala tačni vid one sive praznine s leve strane kraj stuba.

„Mala živčana alteracija“, postavljao je đakon dijagnozu bez mnogo prethodne analize simptoma.

„A tebi se kanda popeo mesec u glavu!“, tumačio je doktor Pašković, sa malo više analize, zagledanost svoga mladog prijatelja koji se tek na reč trgao.

U nedelju monah Irinej je došao na službu uzbuđen. Prvi put otkad je u Bogorodičinoj crkvi. I da se ne bi još više uzbuđivao, rešio je ne pogledati tamo do posle evanđelja. Ako dotle ne dođe, neće doći – uhvatio se opet kako tačno zna da gospođica Nedićeva dolazi u crkvu uvek na vreme.

Izvršio je svoju odluku. I, da li zbog same odluke, da li od nekog nadanja, umirio se. Evanđelje je čitao neobično lepo. Kao što se čita iz grudi u kojima ima neko milo uzbuđenje. Kako mu je lak i mekan i ravan izlazio ton toga dana! Đakon se nadao dobru. Ali kad je najzad podigao oči, srce mu je počelo udarati sitno i ustreptalo kao da ga je neko iglom prodenuo. Mesto pokraj stuba je

bilo prazno. I do kraja službe đakona više nije napuštala misao o tom praznom mestu.

Pri izlasku iz crkve spazio je nekoliko poznatih pevača. Pošao im je u susret. S namerom da, zaobilazno naravno, sazna od njih šta je sa gospođicom Nedićevom. Ali kad im je već bio na dva koraka blizu, i opazio da je opažen, zbunio se, zastao, uvukao ruku u džep, kao da traži nešto što je zaboravio, i vratio se u pravcu iz koga je došao. A činilo mu se međutim da pevači gledaju pravo u njegov džep i znaju da je džep potpuno snabdeven svima potrebnim stvarima. Osvrnuo se zatim po drugim ljudima koji se razilazili, ali nikoga zgodnog nije pronašao. Osetio se odjedared mnogo sam i učinilo mu se da ona praznina kraj stuba ide u stopu za njim.

Odlučio je najzad da će posle podne prošetati, proći kraj kuće gospođice Nedićeve i gledati da vidi nešto iz čega bi mogao zaključiti šta je s njome. Ali onda se setio da ne zna gde stanuje. I da bi mu bilo nezgodno pitati nekoga gde joj je kuća.

Ipak je posle podne krenuo u šetnju. Nasumce, dabogme, no budno odmeravajući svaku kuću i oštro motreći ko će otkuda izaći ili kuda ući. Počeo je zatim i nagađati, skoro vraćati, hoće li biti odovud ili odonud i hoće li se pojaviti muško ili žensko. Za pakost, kuće su stajale kao neka zapečaćena pisma, ulicama nije prolazio skoro niko, a kad bi se negde odškrinula vrata, izlazio bi na njih pas.

Najzad, đakonu je upala u oči jedna kuća, koja mu u stvari nije mogla pasti u oči jer se sva uvukla iza gustog zelesnila isturene bašte. Zastao je malo kraj gvozdene ograde. Ružičaste ostvice nekog neobičnog džbuna su jako mirisale. I zujale su pčele. Povodeći se očima za jednom pčelicom,

on odjedared ugleda tornjeve Bogorodičine crkve. Obasjati suncem, sa krstovima koji su od razblještenih zraka došli viši, izgledali su ti tornjevi kao porasli, kao na prste uspeti nad ulicom po kojoj njihov đakon hoda. Đakon se zastideo i malo porumeneo. Ali u isti mah se i trgao. Škljocnula su gvozdena vrata na ogradi i kroz njih je prošao doktor Pašković. A ujedno, na isturenom krilu kapijice, pročitao je đakon tablicu: advokat, doktor Jovan Nedić.

Trebalo je žuriti jer se i Pašković žurio. Ostalo je samo toliko vremena da se monah Irinej seti da bi baš okolišno pitanje krenulo doktorovu naklonost ka analizi i da treba sasvim prosto zapitati: ko je bolestan u kući gospodina Nedića?

„Da li to gospođica Nedićeva leži?“, pitao je siromah đakon, budalasto i hlabro, ne opažajući nimalo da je to pitanje drugo pitanje.

„Da. Tifus.“ Pašković je odgovarao tiho i preokupirano, mereći đakona sasvim slabo naoružanim pogledom.

„Je li težak slučaj?“, dodao je đakon strašljivim glasom.

„Težak slučaj!“, brecnuo se odjedared Pašković na svoje omiljeno polje. I odmah počeo, tonom diskusije, razlagati suštinu takvog pitanja sa medicinskog gledišta, a posle opet sa gledišta jednog laika.

„Zar ne, reci sam. Kad vi, laičari, postavite lekaru pitanje: da li je slučaj težak, onda prosto tražite da vam ovaj kategorično odgovori hoće li bolesnik umreti ili će ostate da živi. Hipokrizija, strašna, uvek ista, bez obzira na važnost ili tragičnost trenutka. Postavlja se lekaru jedno prepredeno, a o bolesniku bajagi sažaljivo pitanje, a ide se na to da radoznalost što pre sazna radi li se o događaju koji u sebi nosi tutanj i prevrat.“

Pašković je, pogledavši svoga rođaka, naglo presekao reč i svoje analitičarske pipke okrenuo na drugu stranu.

„Ali sada dolazi druga zanimljivost. Da ti ljudi, koji sasvim daleko stoje od gornjeg slučaja, koji, naprotiv, sa celim srcem ulaze u nesreću bolesnika, koji kao pod nož idu pred sud lekara, da i ti ljudi ne nalaze drugo, iskrenije i toplije pitanje, nego ponavljaju onu banalnu frazu o težini slučaja.“

Siromah đakon je ćutao i nikakvo pitanje nije više postavljao. A iz toga što je Pašković govorio neobično brzo i mnogo izvodio je neodređen zaključak: ili je bolest osrednja, pa je doktor bezbrižan za diskusiju, ili je teška, pa iz njega govore uznemirenost i nervoza.

Kad su stigli preko puta crkve, Pašković je najzad presekao mučni čvor.

„Dakle, slučaj je dosta težak, ali bolesnica neće umreti.“

Monah Irinej je odahnuo i okrenuo u portu da bude sam. A Pašković je gledao za njim i dovršivao svoj posao.

Ništa ne mari, moj smireni sokole! Dok sam gledao cirkus sa bagrema, lepši mi je bio nego posle iz lože. Divote života vide najbolje oni koji napolju stoje.

V

Spuštala se noć. Kao neki veliki točkovi, koji prestaju da se vrte, koč se i hlade, tako se, jedno po jedno, zaustavljali razni pokreti i isprezali iz onog dela života koji je toga dana dorađen ili potrošen. Isprezali se i ljudi. Jedni, koji su teško radili, a nisu u tom radu ništa voleli, padali su u duboku nesvest umora kao da im je i duša zaspala. Drugi, koji od sutrašnjeg dana imaju da dobiju više no što je današnji dao, ležu u postelje puni blaženih snova. Treći, najzad, kojima se sav život sabio u jedan trenutak neizvesnosti, koji su gotovi da dožive svaku sreću, da prime i svako mučenje, to su oni kojima se nikako ne spava.

Ni đakonu se nije spavalo. Nešto kao da neprestano kruži oko njega, zove ga i budi ga. Potpuno rasanjen, tražio je neku zabavu. Da nije noć, svirao bi. To bi mu sigurno godilo. Ovako, predao se onome što je bilo jače od njega. Ipak je pokušao da koliko-toliko razjasni svoje stanje, i da odmeri dokle upravo vodi ta daljina u koju sada neprestano putuju njegove misli.

Šta je to s njim? Prestao je da piše u dnevnik, i da slaže mudrosti za postizavanje velikog, sunčanog mira. Naprotiv, oseća nemir. Uostalom, to što u duši njegovoj živi nije uvek ni nemir. Ima dve prirode. Ponekad je mučno i vrti po njemu kao da hoće da izađe i dalje da ide, pa i samog njega sa sobom da povede. Drugi put, opet, tako je kao da su i on i sve u njemu stigli nekuda odakle nemaju želju da odu. Pa onda se opet sve slije i smrsi i u duši zavlada nešto sasvim nedokučno. Zavlada tajna. Ali on ne oseća nikakvu potrebu da tu tajnu razreši, i navikava se da je nosi takvu kakva je, i smiruje se. Za malo. Tajna počinje da boli i on se budi ujutro s boricama bola na čelu.

Šta je to?

Đakon se smešio oblačno i stezao je srce, koje se više nije dalo stegnuti jer više nije bilo prazno.

Može biti da ta tajna prati njega samo pometnjom, a u stvari drugu dušu traži? Da li je ona devojk baš želela da ga vidi onda kad ga je pogledala? Možda je to učinila slučajno? Možda i namerno, ali tražeći u njemu sveštenika, kaluđera, koji treba da joj pomogne, koji treba ruku da dignu, a iz njegovih prstiju sveti mir da se izlije.

Kako je došlo do toga da zavoli devojk s kojom nikada reći nije progovorio? Da li tako što ga je nekoliko puta pogledala, što i ona voli crkvu, što misli o onom što se u crkvi radi i dešava?

A otkuda on sve to zna? – smešio se monah Irinej. – Ne bi umeo reći otkuda zna, ali zna.

Crkva je tu nekako posredi. Može biti da stari Bogorođičin hram ima srce, da ih je oboje primio u to srce i da je to srce svemu krivo?...

Odjedared đakon se prenuo. Digao se u njemu ponos i sentimentalnosti je nestalo. Svež i zadovoljan je pogledao kroz širom otvoren prozor u rumenu letnju zoru, i u cveće koje mu je u sam prozor cvetalo, i mašio se knjige.

Čitao je kako je Bog, nekada davno, šetajući po Zemlji, ušao u šumu, i sreo jako neveselog mladića. Pitao ga je šta mu je. „Siromah sam, izgubio sam frulu koja mi je bila draga kao što mi je život drag, i volim devojkicu koja mene ne voli“, odgovorio je mladić. „U svemu ti ne mogu pomoći, ali jednu želju, ma koju, mogu ti ispuniti. Promisli, reci mi i biće ti što zatražiš.“ Mladić se naslonio na drvo, zaklopio oči i mislio. Pristupio je zatim Bogu i molio: „Daj mi krila.“ Bog se zbunio jer krila su smeli imati samo anđeli. I zamislio se šta će. Najzad je uzeo punu ruku svežeg gorskog vetra, stvorio prvog konja, divnog jednog zelenka i poklonio ga mladiću.

Monahu Irineju se fantastična bajka toliko dopadala da su mu oči bile pune suza. Na Anu je sasvim zaboravio...

Kao mladić od devetnaest godina, sa položenom maturom, pred polazak u veliki svet, bogat lepotom, zdravljem, prijateljima i nadama – on se teško razboleo i pošao izvesnoj smrti u susret. Lekari su ga napustili, svojta ga je žrtvovala, život ga je izbrisao. Ali što god je kraj dolazio bliže, život se bolesniku činio sve lepši. I to ne život uopšte. Nego baš njegov život. Život dečka i mladića koji oca nije poznao, koji je posle izgubio i dobru, nesrećnu majku i koji je odrastao u kući rođaka, gde su se muž i žena i deca opijali, ružili, svađali i s noževima vijali. Život, dakle, koji je u najstrašnjim i najružnijim okolnostima imao da opstane i da se sačuva. I koji je, ostavši usred smeta i kuge čist i zdrav, osetio sam u sebi sve dostojanstvo i svu moć

čoveka i uzdigao se na jednoj neobičnoj gordosti, gordoju od lepote i vere u lepo.

I sada je taj život, taj svesni, ponositi život trebalo da prestane biti. Ogorčenje bolesnikovo zbog nemoći ljudske, zbog nemoći prirode, bilo je strahovito. Jaka, plemićka, bela jedna duša kolebala se da sve poretne, da sve zakalja i da i sama crna umre.

Tada, odjedared, bolest je izašla iz bolesnika kao isterani besi. Mladić je ozdravio. On je vaskrsao.

„Ušao je Bog u mene“, govorio je ljudma koji se oko njega kupili kao na čudo.

A u dnevnik svoj je zapisao:

Slab sam bio pred smrću. Pobjeda smrti u meni božja je pobjeda. Ostaje sada da ja učinim nešto što će tom spasenom životu dati vrednost. Zavetujem se da ću učiniti. Zavetujem se. Jer mi je sad jasno da je zavet u životu čovečjem potreban. Da je potrebno da čovek, u nečem, ostane asket celog svog veka. Pod zavetom razumem nerazrešivo vezivanje života za neku moralnu lepotu. U tome je ponos, u tome je religija. A ponos i religija mogu svaku sreću zameniti.

U duši ozdraveloga desila se krupna, ozbiljna promena. Mladić se ispunio nekom bezgraničnom milošću, i malo mu je bilo voleti nekoliko ljudi, nekoliko stvari, nekoliko istina i lepota. Izgubio je svoje pojedine ljubavi i počeo osećati jednu, ujednačenu ljubav za sve što mu je poznato. Pokazivao je znake nekog dečjeg temperamenta i neke priproste naravi. Činio je ponekad utisak čarobnosti. Deca, vrapci, psi i mačke išli su u gomilama

za njim. A on ih je sve mazio i slušao ih, i godilo mu je da bude psetu sluga. Bio je presrećan u tom oduživanju duga za povraćeno zdravlje, i ozbiljno je osećao da je sve bez izuzetka, svaka životinjica i svaka stvarčica, sudelovalo na neki način u tome da se njemu, već mrtvom, ponovo nađe mesto u svetu. Dobar i milostiv je hteo biti svom svojom dušom. Jednako je tražio načina da život svoj nudi i daje.

I davao ga je. Tri godine dana je živeo tako u toj čudnoj radosti što je živ, u rajskom jednom osećanju da radosnom čoveku ništa ne treba. I što je više davao, sve je više mogao davati. Jer tek kad su bila poklonjena, video je i odmerio sva blaga kojih ima u njemu. I onda je bio još milostiviji. I najzad je tom svemilostivom ljubavlju tako ispunio dušu da su mu uske ljubavi strasti izgledale potpuno tuđe i nemogućne.

Jednog dana se onda zapitao: šta treba da bude najveseliji, najbogatiji i u sve zaljubljeni čovek? Treba da bude kaluđer, odgovaralo je celo njegovo biće. Jer samo veseo i bogat i zaljubljen čovek može voleti i služiti bez cilja. Kaluđer, kaluđer. Daleko od karijere, bez porodice i bez ambicije, kaluđer nema ni straha, ni smetnji, ni neprijatelja. Njegov život nije zmija.

Uoči dana kada će se pomonašiti zapisao je u dnevnik:

Miran i veseo ću stati pred Boga, predobrog svog Oca, koji me je, već mrtvog, još jedared stvorio. Potpuno smiren ću primiti zavet jer nikakvih vrlina nemam, sem velikog, milostivog sažaljenja za sve što je na svetu.

Pokaluđerio se. I bio zadovoljan i veseo kaluđer. Voleo je svoje drugove, voleo decu, voleo svoga vladiku. A vladika je njega čuvao i pazio kao majka.

Monaški zavet se mladom kaluđeru činio kao neka providna ograda kroz koju se gleda u daljne prostore. Ali ne u prostore istorijske. U prostore koji su ispunjeni uskim ljubavima heroja, krvlju, blatom, nemoći, rušenjem i propadanjem. Nego u prostore onog vedrog života koji ni istorija ni ljudi ne beleže. Ne beleže ga jer taj život ne znači događaje. Ali zato znači večnost. Da, kraljevi su prolazni, a pastiri su večni.

Jedno se monahu Irineju nije svidelo. Crkva, u kojoj je služio, činila mu se hladna, nemilostiva zgrada. Jedan uokvireni prostor bez ognjišta i duše. Stari vladika to nije mogao da vidi i toplim rečima je ubeđivao svog ljubimca da nigde nema lepšega hrama.

Ali, jednog jesenjeg dana, vladčin je đakon više no ikad osetio da vladika nema pravo. I, zagledanog u nemirni let užurbanih selica, dohvatila ga je odjedared čežnja da i on nekuda pođe.

Slušao je mnogo o Bogorodičinoj crkvi, o lepoti njenoj, o službama i o pojanju u njoj. I snevao o njoj kao o nekom zapečaćenom životu, čiju legendu niko još ne zna. Najzad ju je poželeo.

Teško mu je bilo ostaviti starca koji će tugovati za njim, ali je otišao sa nekom čudnom nadom da će sve dobro biti.

Da, to je bio hram u kome se duša njegova odmah nastanila. Privlačila ga je ta crkva na naročiti način. Otkud god je išao, vraćao se u nju. Veliko mu je zadovoljstvo činilo doći pre početka bogoslužjenja i šetati po porti. Porta bi tada, pred njegovim očima, gubila ogradu i postajala neki grdan, svetao prostor, opšta neka kuća i dom najveće ljubavi. Tu svoju šetnju po porti je najviše voleo rano u zoru; pre jutrenja. Neke naročito lepe i bogate misli bi

mu tada dolazile na um, i tako su ga zanosile da se stalno trzao kad bi zazvonilo na jutrenje.

Ali taj trzaj mu je takođe godio. Brzo bi dunuo u lampicu svoje fantazije, ušao u crkvu i služio tamo tako od srca voljno i Bogu i sakupljenim ljudima. I mada je od tih ljudi samo malo njih poznao, osećao je da mnogi među njima misle o njemu i znaju da je on prijatelj sviju njih. Nešto ga je u toj crkvi toplo milovalo i smekšavalo. Đakon se podavao tom uticaju, grejao se na njemu, i ponekad bi se radozvalo osvrnuo, tražeći žižu iz koje bje ta toplota. Tražio je otkuda dolazi taj tihi i sveti poljubac ljubavi sa njegovom samoćom. Jer on je osećao taj poljubac. I bio posle njega lak, eterast, podignut, sjedinjen sa mirisom kâda i talasom pesme, sa pogledom Hrista i osmehom ljudi. Neka beskrajna nežnost i sažaljivost bi ga obuzimale. Bio je srećan, verujući da je to ona velika, svemilostiva ljubav za kojom je čeznuo. I osećao je kako se čaša njegovog života puni, puni...

A sad je, eto, kanulo nešto mutno u kristalnu čašu njegovog života. Ulica ga draži, otvoreno polje ga oneveseli, a ni u crkvi nije tako lepo kao pre. Hor peva, ali nema dušu. Ravno šest nedelja će biti prekosutra kako se gospođica Nedićeva razbolela. Pašković kaže da joj je sada sasvim dobro, da je već pre osam dana ustala i da će skoro i izaći. U baštu već izlazi.

U petak posle večernja đakon je pošao da se malo prošetâ. Uočio je izdaleka gvozdenu ogradu, ali se rešio da neće pored nje proći. Video je baštu i juče i prekjuče, i već toliko puta. A poznat mu je bio skroz i skroz i šum zelenila. Šum je doduše bio lep kao kakva muzika, mogao se svaki dan ponovo slušati. Eto šumi i sada. Poznato,

razumljivo i tiho. Đakon se malo približio. Šum je postao tiši. Đakon se još približio. Šum je još stihnuo. Naposletku je bio tako tih da kandilce ne bi od njega zatreptalo. A kroz tišinu se čula violina.

Monah Irinej je stojao na jednom mestu dokle god svirka nije prestala. Pa i posle. Ljudi su prolazili kraj njega u ovom i onom pravcu, a on nikako nije znao kuda treba da pođe. Najzad je ugledao tornjeve crkve i pošao u portu.

Srce mu je treptalo, a on ga je pustio da trepti, i blagodarilo je Bogu što je čovek u stanju toliko blažene sreće osećati prosto od tog što mu letnji vetrić čarlija oko glave.

Ali posle, vetar je prestao čarlijati, sunce nije više šaralo crkvena vrata, srce se smirilo, do nedelje ima još da prođu dan i dve noći, i sve, sve je to možda samo varka i iskušenje.

U nedelju monah Irinej je, izašavši na amvon da otpočne službu, sagnuo glavu dublje no obično i ostao tako sagnut duže no obično. Usrdno i dugo se molio Bogu jer je osećao uznemirenje. Kao dete svoj posećeni prst majci, okretao je on golo srce svoje Bogu i pitao Boga šta da radi.

A srce je dotle strepilo. Strepilo da je vidi, strepilo da je ne vidi. Strepilo da nađe tamo pogled koji ga traži, i strepilo od pogleda koji ga ne traži. Pitalo se da li oči vide da su jedva dočekane? Siromah đakon. Nemirno je čitao jektenija, a glas je izlazio iz njega kao nikad. To ga je grizlo. Stišavao je glas i sagibao glavu sve niže i niže.

Mesto kraj stuba je stojalo prazno. Nema je. Možda neće ni doći. Ili će doći kasno. Slaba je još, ne može dugo stojati.

Tako se približio čas kad je đakon trebalo ući u oltar, uzeti putir, popiti iz njega pričest i s pričesću mir života za kojim je tako čeznuo. Prizivajući *Vonmem*, on je skoro

očajnim glasom tražio u Boga savet kako da se ispovedi i smiri pre nego što svetinji priđe. A Bog mu je rekao da podigne oči i pogleda na mesto kraj stuba.

Izdužena i pobledela lica, glatko pričešljane proređene kose, velikih, kao dveri otvorenih očiju, stajala je tamo Ana Nedićeva, držeći u jednoj ruci molitvenik i cvet, a u drugoj dušu svoju. Dušu, koja je, kao i njegova, bila na vratima smrti i pred licem Gospodnjim.

Oči Anine su pogled svoj položile u oči monaha Irineja. A on je pogled taj uneo sa sobom u oltar na pričešće. Pričestio se miran kao jagnje. Osećao se srećan. Mnogo je lepoga ušlo u njega toga dana. Jasno mu je bilo da čovek, u isti mah, može biti jako blizu i Bogu i ljudma.

Izlazeći iz crkve, monah Irinej je nosio dar i poruku onog pogleda kao neki za sva vremena u sebe zazidani amanet.

Na stepenicama porte, na najvišem stupnju, stajala je Ana. Okružena sa svih strana pevačima i pevačicama i množinom drugih poznanika. I deca se okupila oko nje. Male njihove ručice su joj pružale naporu i cveće. Sa svih usana su letele reči radovanja. Lipe su jako mirisale. Bogorodičina crkva se ogledala u svetloj duši Aninoj. Nebo i srce Anino gledali su jedno u drugo. Nešto rajsko je sišlo odgore. Nedostajao je samo uzdah pa da raj bude savršen. Anu je gušio taj uzdah. U tom trenutku je izišao iz crkve đakon. Raj se ostvario.

Ana Nedićeva se vraćala kući u radosti kakvu nikada nije doživela. Bog je ovu nedelju prosuo kanda samo njoj u krilo. Činilo joj se, kako je lagano koraćala, da ne ide kući, nego da se, stepen po stepen, u nebo penje. Odista, vazduh se uvijao oko nje kao neki mirisan veo, a svetlost je bila savršeno nebesna.

Odjedared, na jednom mestu, Ani u susret, svetlost je pocrnela. U vitkom jednom potezu, smelom i lepom, kao što je smeo i lep jedan od onih crnih nerava na belom mermeru.

Monah Irinej je prilazio i stao je pred Anu.

Glas njegov, onaj veliki, silni, Bogu okrenuti, u crkvi upoznati i zavoljeni glas, govorio je sada tu, sasvim blizu. Govorio njoj. I govorio reči saučešća, radosti i dobrote, pod kojima se srce Anino drobilo u sto srdaca.

„Jeste li sasvim ozdravili? Možete li zamisliti koliko se svi radujemo vašem ozdravljenju? Hoćete li sada opet svakog bogoslužja dolaziti u crkvu?“

Ana nije stizala da odgovori, a đakon je već pitao dalje. Da li joj je mnogo teško bilo i da li je sada još što boli?

„Da li vam je kadgod došlo žao što ne čujete pojanje?“

„Nije mi moglo biti žao jer ja sam neprestano čula to pojanje. Čim ostanem u tišini i sama, ja čujem i glasove hora i glas vaš. Uvek tako. Zar bih drukčije mogla ozdraviti i oživeti? I sada, eto, ljubazne vaše reči čujem ja samo kroz te tonove koji u meni nikada ne ćute.“

Đakon Irinej, zagledan u Anine oči, video je dušu njenu kako se diže na površinu. Video je da ta duša njega traži. Traži ga. Ali prolazi mimo ovog čoveka na ulici i ide dalje. Ide tamo. Tamo gde će monah Irinej dati ljubav, veliku i mučnu, kao što su i crkva i muzika velike i mučne.

Nežno, lagano, spustio je svoju ruku na njenu. I gledao kako niz suza promiče s kraja na kraj njenih očiju.

Slobodno i anđeoski zaneseno zagledala se sada ona u njega. U njegove crne, crnim velom uokvirene oči. I kroz te oči u ljubav svoju, u svoje u crkvi zakopano blago.

VI

Bio je lep letnji dan. Ali se odjedared nebo počelo navlačiti, a dunuo je zatim i svež vetar, predskazujući promenu vremena. Zbilja. Čas bi se smrklo, čas bi se razdanilo. Oblaci se naglo gonili oko sunca, zelenilo je strašljivo žamorilo. Naposljetku se sve stišalo. Vetar stao, oprženo lišće visilo kao mrtvo, bube zarile glavu u pesak. I onda je pljusnula krupna, nagla kiša. Jedna teška kaplja se raspljesnula na devojačkoj ruci, koja je visila niz ogradu verande. Čuo se veseo smej.

Posle nekoliko minuta je kiša stala. Dok se još sunce nećkalo, hoće li – neće li izaći, iskočio je opet vetar i nasrnuo na visoku, granatu platanu. Lišće, slepljeno od prašine i vlage, rastreslo se i sva voda se prosula na glavu mladom kućencetu, koje je, ne sluteći šta se događa, spavalo ispod guste platanu u potpunoj suvoći. Psetance skoči, zareža ljutito i poče tražiti krivca. Ali kad je u taj mah sevnulo i pukao grom, ono, ludo i preplašeno, stade pomamno da laje i, brže na strahu nego na nogama, poteče preko verande u kuću, prevrćući se glavačke kroz vazduh.

Na verandi pršte snažan, zdrav, dugotrajan smeji devojke sa pokisnutom rukom. Čulo se i tapšanje i zadir-kivanje junaka.

Devojka je ta bila Ana Nedićeva. Ana se posle bolesti svoje naglo i neočekivano oporavljala. Lice se zaoblilo, pleća se popunila, a usne se rumenile kao u deteta. Kosa je počela rasti tako bujno da joj čisto nije bilo mesta na glavi. Nastale su ozbiljne teškoće sa šeširom. Prosto pliva odgore, na onom mekanom izobilju. A kad ga Ana natuče, onda se opet stisnuta kosa prelije preko čela i preko polovine obraza i lice dođe tako majušno i smešno kao da samo iz sebe viri. Ana se grohotom smejala toj komičnoj proceduri. A smejući se nije mogla ne čuti da i u glasu njenom ima sada neki nov ton, koji se otprilike isto tako ponaša kao i njena kosa. Nekako je suvišan u mirnoj modulaciji prvobitnog njenog glasa, ali je ipak dobro i zgodno došao. Zatim, stao je iz Ane da izbija čak i neki stvarni nestašluk. Odlično je imitovala ljude, a naročito način kako govore i pevaju. Ona je to doduše stišavala i odricala, ali je u reprodukciji glasa i njegovih karakterističnih boja umela ići do takvih finesa da je ta veština, malo-pomalo, i njenom sopstvenom uvetu počela goditi. Donekle i kao muzikalan eksperiment. Kao vrsta analize glasa.

Uveče, kad su kod kuće sami, morala je, ocu za volju, češće da odglumi starog horovođu njihovog pevačkog društva. Malog jednog čičicu, pomalo ružnog, pomalo smešnog, pomalo pakosnog, uskih pupčastih leđa kao violina, razglavljenih šaka i napetog grkljana, koji je baš Ani voleo da govori kako je zbog duge prakse tako omrzao muziku da mu je sasvim svejedno i ko svira i kako svira.

„Samo mi još nije svejedno kako ko peva“, dodavao je, očigledno potpuno iskreno, jer bi nervi njegovi, i bez neposrednog nadražaja, počeli da reagiraju. Čiča bi drmusao glavom kao da će s ramena da je strese, pravio gest kao da zapušava uši, a čelo bi mu se nabiralo tačno u pet linija i četiri praznine. „Ali sopran solistkinja vaša?“, dovršavala je Ana obično scenu, imitujući odlično kako čiča grabi njenu ruku, steže je što igda može mesto one druge, tegli se kao u groznici i sa razbarušenom kosom izgleda sličan stakatiranoj šesnaestini koja će sad u vazduh da prsne.

Jednom prilikom, na užem muzičkom poselu u njihovoj kući, moljena sa svih strana, a vrlo dobro raspoložena, Ana se rešila da sama sebe izazove i da prikaže jedan od dragih svojih muzičkih doživljaja, koji je dotle brižljivo krila.

To je bilo drugoga dana Uskrsa. Na vrlo svečanom večernju evanđelje se čitalo sa tri mesta. Prota Bogorodičine crkve nasred hrama, prota-gost na carskim dverima, a đakon Irinej na propovedaonici. Stav po stav teksta, jedan, pa drugi, pa treći. Prota-meštanin ispuštao je iz svoje duvanom mnogo kađene i vinom mnogo prelivane guše, kao iz neke grobnice, ostatak bivšeg nekog tenora, koji se, i kroz mnogobrojne krezubotine protine, još na toliko delova i razbijao i izlazio, najzad, neharmonično mnogostruk, i prederan posred svoje već i tako pokojne duše. Prota-gost je bio sasvim bez glasa, sricao slogove i reči evanđelja sa dugim pauzama, ispunjavao te pauze jednim otegnutim mukom koji je valjda samo Ana bila u stanju da imituje, i gušio se posle svakog takvog naprezanja kao da kamenje guta. Po treći put se onda čuo isti taj stav odgore. Kao vodopad, koji se lije iz čistog jezera negde uvrh planine, lio se sa propovedaonice težak i čist

jedan mlaz, koji je lečio i spirao rane i na duši i na sluhu. I to lekom jednim koga radi su i rane same postajale drage.

Ana se nije ljutila na recitatore bez glasa. Postepeno, ona je to mučenje čisto zavolela, da bi dušu što željniju i žedniju otvorila blaženstvu.

To interesantno kombinovano čitanje prikazivala je Ana s takvom vernošću, i sa takom moći isticala finese kontrasta, da su slušaoci toj, upravo zabavno zamišljenoj sceni obratili najedared celu i najozbiljniju svoju pažnju. Muzički obrazovani svi, odmah su i pronašli u čemu leži retkost i vrednost momenta. Ana je, imitujući čitanje đakonovo možda za oktavu i još za kvintu više, davala ipak postajanje, prelive, boju, jek i svu dušu glasa tako istovetno isto sa đakonovim recitativom da je trenutak dobio odjedared i svoju jezivost. Osetilo se da je imitacija, nedokučnim nekim putevima, zašla u meso i krv istine. Osetilo se da Ana zna ili ima u sebi tajnu čara đakonovog glasa. Dobio se neki skoro očigledan dokaz o satreptavanju bića, koja su, s muzičkog gledišta, harmonije ili istovetnosti.

Ana je opazila da su gosti dirnuti, gosti su opazili da je Ana uzbuđena i scena se završila drukčije nego što se očekivalo. S dubljim i finijim utiskom, ali i sa utiskom težine, koji prati sva nagoveštenja iz života duša naših.

Ani je ta nepromišljena produkcija pokvarila ostatak večeri. Uplašila se od efekta. Jasno je bilo pred njom da za imitovanje treba indiskretnosti. Treba bolnog razmotavanja i vulgarisanja jednog možda prefinog kontakta talenta i duša. Odricala se u sebi šale za sva vremena.

I sutradan se još neprestano karala u duši. Prebacivala je sebi da je trebalo analizi podvrgnuti, mesto tuđega pevanja, svoje sopstveno. Mislila je tu na ono što je pre

nekoliko meseca radila i smatrala za urađeno. Donela je taj rad, svirala pojedine delove i vrtila glavom. Ne valja. To je čisto čulna muzika. Otvoreno prepričavanje jednog osećaja, izdavanje jedne tajne. A muzičko delo, među svima umetničkim delima na prvom mestu, mora nositi tajnu duboko u sebi. Polifonija je sama po sebi tajna. Nešto što je bez kraja i početka. Svaki prst, svaki potez gudala, svaki glas može biti logična i tehnička celina i program neke misli, ali delo nije ništa drugo do tajna polifonijske čari.

Razmišljajući o suštini muzike, Ana je, postepeno, dospela u oblast čudnovatih zaključaka.

Slika ima svoj original, skulptura ga ima, knjiga ga pogotovo ima. Tvorevine te dakle imaju svoje jedinstveno i večno biće, svoj ostvareni jedini oblik, koji je za svakog i za sva vremena jedan te isti.

A u muzici? Svako svira ili peva ono što je umetnik stvarao. Zvuk, akordi, harmonija ne mogu dakle da su originalni. Ne postoje jedared rođeni, jedni i jedini. Hartija, partitura, tek ne može značiti sve. To je materijal, bez cele snage i duše, koji je nesrećni muzičar ostavio da ma ko pokuša nazidati i stvoriti njegovo delo. Muzičko delo je dakle samo za života umetnikovog stvarno ono sâmo, originalno i živo. A zatim umire za sve večnosti. Sve što se posle izvodi to je možda samo kostim uzvišenog jednog mrtvacu. To je možda sve samo gruba larva kroz jednu prašinom zasutu tišinu, koja ne može više propevati. Sa svakim umuklim pevačem, sa svakim mrtvim sviračem ostaju možda u svetu muzike takve čudne tišine, koje su grobovi tonskih boja i duša...

Ana je izašao pred oči monah Irinej.

Eto, njegovo čitanje, njegov recitativ, njegovo pojanje. Visoko i čisto muzički, oni su možda program po kome

se, malo-pomalo, sklapa i harmoniše jedna grandiozna celina. Oni su možda muzički dnevnik, u kome leži celacelcata tajna jednog života. A oni se krune, opadaju, brže nego cvet. Prolete crkvom kao svetla repatica nebom. Odjeknu, usreće, i prolaze...

Zabluda je da se idućeg bogoslužjenja može čuti to isto još jedared. To što se čuje to je pesma duše njegove onoga dana, a ne prošlih dana. To su uvek novi i novi originali, koji odmah propadaju, bez traga, bez očuvanosti u sećanju... Kako je muzika nesrećna zato što je nematerijalna. Kako je duh čovečji, iako slobodan, večan i iz onoga sveta, dotle, dok je u našem telu, ipak samo sluga materijalnosti. Kako ću dozvati i vratiti pevanje koje je prošlo? Šta mi ostaje od njegovog pevanja kad zatvori usta? Kako da obožavam njegovu umetnost kad joj je i kolevka i grob vazdušni talas!... Njegovo pevanje je moja sreća, a njegov glas ja ne znam, i nemam, i on sam mi ga ne bi mogao dati... Sećam ga se samo da je bio, da je sladak bio, i da gori čežnja za njime.

Ana je odjedared osetila vrelu, nestrpljivu čežnju. Za đakonovim glasom, za otvorenim njegovim ustima, za linijom njegovog tela, koje, kao žica, zategnuto i puno muzike, čeka da interval prođe i da poteče pesma, od sloga do sloga kao red kapljica, teških od krajnje slasti svake pojedine note i akcenta.

Ta čežnja, uostalom, nije bila ništa novo kod Ane. Razlikovala se samo nešto od čežnje od onoga dana kad ju je đakon oslovio. Time što je u čekanju od bogoslužjenja do bogoslužjenja bilo sada vrlo mnogo nemira i nestrpljenja.

Inače, posle i zbog onog viđenja, Ana nije preživljavala nikakvih potresa ili kriza. Život joj se činio isti kao i pre toga, i, kao i pre toga, ona je zadovoljna bila s tim životom

i volela ga. Osećala je da u njemu uspeva nešto plemenito i ponosito, što crkva i đakon naročitim suncem greju.

Jedno opažanje se s vremenom ipak potvrdilo i počelo Anu pomalo da uznemiruje. Prestala je da o ljubavi svojoj zadaje sebi pitanja. Prestala je kanda da oseća i vidi tu ljubav kao nešto pridošlo svome biću. Nešto što se daje posmatrati, savnjivati i ceniti. Pre toga ona je imala osećanje kao da je ljubav njena mala jedna skupocenost, zatvorena u kutiju i spuštена negde u njeno srce ili dušu, s tim da je Ana mora brižljivo čuvati, očima pratiti, živcima osećati, razumom svojim o njoj rasuđivati. Sada, međutim, njoj se činilo kao da je ona, Ana, zatvorena u malu kutiju, a kutija s njome zajedno stavljena u njenu ljubav, veliku, samostalnu, moćnu, koju ona uopšte ne može više da posmatra, a o kojoj sve teže i teže sudi.

Izvedavši jednoga dana tu sliku svoga stanja prilično načisto, Ana se baš i zabrinula. Da, kao šum mora oko neke morske biljke, nju neprekidno zanose nekoliko crta lica i njihovi izrazi, menjanje boje u licu, pokreti glave i dveju ruku i promenljivost i vladanje tona u jednome glasu. Ona samo još očima i ušima misli.

Anine oči se napuniše suzama. A kroz suze joj se privide Bogorodičina crkva. Širom otvorena, milostiva i njena, kako je zove da i brige svoje ostavi tamo gde joj je ljubav. Ana hrabro otisnu od sebe sumnjičenje i plašnju. Čega da se boji? Đakonovog približenja? Njegovih reči? Toga što je ruku svoju položio na njenu?

Ona se umiljato zagledala u levu svoju ruku kao u najmilijeg prijatelja svoga.

Pa i kad bi taj dodir ruku imao baš da znači nešto vrlo ozbiljno i važno, baš kad bi značio i obećanje, i obavezu i zakletvu, i zavet?

Ani je, čudnovato, pri ovim teškim pomislama bivalo sve vedrije na duši. Ona je iskreno bila ubeđena da je za sav život svoj zazidana u zidove Bogorodičine crkve. Njoj je to bilo milo, za nju je taj ograničeni prostor bio razmaknut i svetao, i tako svoj kao i kuća njena.

Opet se zagledala u svoju levu ruku. Ona je to sad tako često činila. I pritom joj je uvek dolazila jedna lepa alegorična misao. Do onoga dana, kada je đakon tu ruku dodirnuo svojom, ona je u sklopljenoj šaci te ruke sebično krila ono što je najveće blago u njoj. A od onoga časa ta se ruka hrišćanski darežljivo otvorila, i pružila je Bogu, kao zadužbinu svoju, veliku ljubav svoju prema sluzi Njegovome.

Ana se navikla da u tu ruku gleda kao u samu sebe. Čista, nestezana, neljubljena, ta je ruka bila za Anu isto što i slika života njenog. Značila je predodređenu čistoću, zadatak da do smrti ostane kaluđerski vrla. To sasvim nedevojačko osećanje jačalo je u Ani ponekad do fanatizma, i ona je tada s vrelim ushićenjem pozdravljala ljubav svoju prema monahu. Ljubav, koja će sva, u svima danima svojim, biti borba za čednost i trijumfe njene, biti polifonijska jedna tajna, biti zaloga za besmrtnost lepote.

Anino srce je kucalo spokojno. Želje njene su male i ispunjene. Ljubav njena je mir božji. Ono nekoliko blagih reči, jedan bliski pogled, ispunili su Anu blaženstvom najveće milošte. A od milošte ju je još više usrećavao ponos. Ta đakon nju u duši svojoj nosi u crkvu, ona je s njim na najsvetijem mestu hrama i u najlepšem trenutku molitve!

Činilo joj se da bi mirno mogla podneti da ga i negledimice sluša, da ga čak duže vremena i sasvim ne vidi.

VII

Naredne nedelje sve je teklo na službi kao i obično. Tj. drugi ljudi su to možda zvali običnim, a za Anu je to bilo, kao uvek, puno raznih otkrivenja iz najlepših oblasti umetničke mašte. *Dostojno* je toga dana pevala sopran solistkinja bez pratnje hora. Finim, čistim, malo žalosnim svojim glasom, čije je pjano bilo pravo umiranje slavuja. Ana se ushićivala gledajući, u isti mah, kroz rezotine oltara, siluetu monaha Irineja, i računajući da posle *Dostojnog* ima još tri jektenija koja govori sveštenik, a onda će se otvoriti severne dveri i odande će ponovo zabrujati molitva njegovog svežeg, mladog glasa.

Desilo se međutim nešto što je Anu prenerazilo. Zbunilo je kao udarac po temenu. Dobro je brojala. To je sad već četvrto jektenije koje sveštenik govori. A i da se zabunila u jednom, eto, sveštenik recituje i naredno, pa zatim i za narednim naredno.

Ana je osetila hladan znoj po čelu, žmarce utrnulosti po rukama i nogama i stisak jedan oko srca kao da otrov ulazi u nju.

Đakon se i dalje ne javlja. Strah njen je rastao. Kao poplava joj je obuzimao svu svest. Jedan jedini mali barjacić se još lepršao. Snažna misao da u nesvest pasti ne sme, da izaći iz crkve ne sme, da zaplakati ne sme. Jer niko ne sme saznati tajnu njenog života, sreće i zadatka.

Promolila se odjedared nada. Blagorodni cvetić duše ljudske koji, pod jednim jedinim zrakom, i na kamenu cveta. Ana je videla da je prota ušao u oltar sa nekim stranim sveštenikom. Možda obaveštenje neko, i služeći sveštenik samo za časak, u jednom odseku službe, zamenjuje đakona. Posle *Pričasnog*, kad se otvore carske dveri, pojaviće se opet on. Kako bi i moglo i smelo drukčije biti nego da čašu evharistije on iznese i podigne. *Pričasnno* se svršavalo. Ana se grčila kao suv list na magli. Šta će sad biti? Oba krila dveri je sveštenik sam otvorio. Možda ipak, odjedared, s putirom... Putir je stajao u tuđim rukama, a divni onaj uzvik o veri i strahu božjem prošao je bez odjeka i potresa duša.

Anu je obuzelo očajanje. Gde je đakon i šta je sa njime? Izašao nije. Kroz oltar ne prolazi. Pozlilo mu je možda? Ali onda bi mu se pomagalo. Videlo bi se da neko užurbano hoda, ili izlazi iz oltara. Da nije – Ani mrknu u glavu – da nije što zgrešio? Osetio obesvećenje u sebi i sam skinuo oltarsku odeću i uklonio se iz svetoga čina. Njoj se činilo da negde, u dnu oltara, sevaju munje i da će sad veliki, čisti Bog kazniti grešnike.

Ali Bog je tako dobar. A i šta je mogao skriviti on, đakon Bogorodičine crkve! Opet nada. Može biti da će pred zaamvonom molitvom izaći. Sveštenik je izašao sam.

Služba se svršavala. Ana se lomila kao pod šibama. Da beži? Jer možda dolazi neko strašno rešenje zagoneci. Ne.

Sačekati treba ma koju izvesnost jer su nerazrešene muke teže od svega.

Sveštenik je konačno zatvarao dveri. U srebrnom felonu, Ani je izgledao crn kao zlokobni gavran. A ljudi, koji se razilazili ravnodušno kao da niko ništa nije opazio, činili joj se ili zločinci ili s uma sišli. Suze počеше da joj navaljuju u oči. Tada joj je privukao pažnju red žena koje se bližile oltaru. Setila se da je Petrovski post. Pričesnici.

Opet nada. Dobar je Bog. Čuo se tih, mio zvuk rasklapanja dveri. Zvuk isušenog, svetog, u crkvi ostarelog drveta, koji je Ana tako volela. Dveri je otvorio monah Irinej. U crnoj mantiji, ali sav blistav od blistavih Aninih suza. Zastao časom pred trpezom i raširenim, brižnim pogledom je tražio nečiju brigu. Ana je htela vrisnuti, kliknuti, na kolena pasti. Blagosiljala je pretrpljenu muku, blagodarila Bogu na iskušenju. On je dobro, on je dobro! I eto traži uznemirenu njenu dušu. I govori joj da se ništa nije desilo, da bude spokojna i mirna.

Ne boj se, i hvala ti što si živela jedan trenutak samo za mene!

To je sve što joj poručuje, a to je sreća nad srećama. Ah, kako se na razne načine može jedno isto reći. Koliko puta su i drugi ljudi to isto pomislili i govorili, ali niko još nije ovako. Niko sem njega. Kako je neiscrpno bogat i lep život!

Ana nije više osećala nikakvu radoznalost, nije želela da joj se rastumači doživljaj. Išla je kući potpuno zadovoljna i umirena, savršeno blažena. Ali ipak ne u zanosu. Ona uopšte nije poznavala onu pijanost što sve u čoveku guta. Naprotiv, ona je u sreći, više no ikad, imala vedru jednu svest, kojom je i najneznatije detalje svoga života

ulepšavala, grejala i iz neprimećenosti podizala. Eto npr., koračanju svome se radovala kao dete. Između sebe i senke svoje je osećala neku simpatičnu vezu. Ostavljanje crkve i đakona predstavljalo joj se kao povlačenje u jedno čarobno udubljenje, odakle će slika ona na dverima još lepša i iskrenija izgledati.

Da, đakon je umetnik, svakom svojom pomišlju, svakim svojim instinktivnim kretom. Zna dakle i on kakva je lepota u tom da se zadrži i usami jedan mali, nedovršeni osećaj. Ne pustiti da povodom njega skliznemo u situ jednu slast, u kojoj se grca od uživanja, ali koja ne dira najfinije živce i najtanje niti duše čovečje. Ne tako. Nego jednu reč, jedan pogled, jedno strašljivo osećanje treba umeti ugrijati vatrom cele ljubavi, bojama cele mašte.

„Kako je čoveku umetniku lako biti srećan!“, smislila je Ana završetak svom unutrašnjem razgovoru, uhvativši rukom za kapiju.

Ali na pola puta između kapije i ulaska u kuću iskočila je odjedared siva jedna misao. Sada odmah treba otisnuti u stranu sve što joj dušu ispunjava. Treba ćutati. Zašto čovek ćuti? Između ostalog i zato da bi izazvao utisak i uverenje koji će biti u daljnjoj daljini od istine. Ćutati, dakle, to je lagati. Ta joj je misao bila vrlo neugodna.

VIII

Predveče je Ana vrlo često išla s ocem u šetnju, većinom van varoši. Toga dana joj je hodanje sasvim neobično godilo. Osećala se kao pero laka i činilo joj se da na mirno polje gleda odnekud odgore.

Nedelja je bila, pa se nigde nije radilo. Na jednom mestu je ipak klepetala vejalica, i kroz prašinu se još lepše videlo kako se večernja svetlost na mahove raspaljuje, skače s predmeta na predmet i onda se, sve ugazitija, stišava.

Uspeli su se na neki brežuljak i došli do nečijeg vinograda. Vinograd je stojao pun i težak, ali još ne plav. Utoliko se zrelije, skoro brutalno, crvenio sitan rod jednog ogromnog, krivog jabukovog drveta. Ani se jako dopala ta purpurna fantazija prirode nad jednim još zimogroznim vinogradom, i u maglici jednoj punoj letnje vreline. Zastala je da je se nagleda i zaustila da nešto kaže. Kad odjedared, otac njen, sasvim iznenada, poče da govori o udadbi jedne daljnje rođake koja se venčala pre godinu dana. Misao i reč Anina ostadoše zakačene na velikoj grani jabuke, a Ana, lako namrštena, nastavi da korača.

Nedić je, na način običnog dokoličnog razgovora, podsećao Anu kako se zna da ta mlada žena nikako nije volela svoga muža kad se udala za njega, a kako se sada vidi da je srećna i zadovoljna i da ga baš od srca voli.

„Ta bi stvar mene mogla interesovati samo onda kad ne bih znala razlog zašto se Jela opirala udadbi za svoga muža. Ovako, znajući da njega nije volela zato što je drugoga volela, preokret u njenoj ljubavi znači, za mene, pojavu niskog reda, bez finih motiva i nedostojnu pažnje. Moj je ideal žena koja samo jedared voli, a razorenu ili nesrećnu svoju ljubav nosi sa sobom u manastir života. I ja verujem da ima žena toliko otmenih i jakih.“

Nediću ni izdaleka nije bilo u nameri da probleme postavlja i etičke motive ocenjuje. I zato na Aninu primedbu ništa nije odgovorio. Malo je kanda samo uzdahnuo, ali taj uzdah je, u lepoj večernjoj svežini, dobio bezazleni vid dubokog predisanja na čistom poljskom vazduhu.

Malo posle on je, po nekom programu valjda, uzeo slučaj druge mlade žene. Toga puta takve koja je i volela i udala se po Aninom motivu. Sada opet Ana ništa nije odgovarala na očevu primedbu. Tj. ćutanjem je izražavala slaganje i dopadanje, i, prema tome, bespovodnost svakog daljeg razlaganja te stvari.

Nedić je onda rešio da se okane ilustracija i da pokuša u formi dogme proturiti svoju tezu. Rekao je da su svi problemi oko udadbe devojčine veštačke, izmišljene i za kose dovučene stvari, i da je sveta i večita istina: da je i devojci u svetu i svetu od devojke najbolje onda kad se devojka na vreme uda.

Nije to sada bio prvi put što brižni otac, videći da godine prolaze, pomišljajući na svoju smrt i na nezgodnu

okolnost da Ana ni brata ni sestre nema, pokušava kćer svoju podsetiti kako udadba nije baš samo ćef ili volja, nego je pomalo i dužnost devojke. Kad su roditelji već spremili sve što treba da se kći može i pristojno i vrlo lepo udati, onda valjda i kći treba da se odluči da zavoli nekoga i da roditeljima skine brigu s duše. Kako rekosmo, nije to bio prvi juriš Nedićev na Anino zatvoreno srce. Ali, pri svakom takvom jurišu, pogledavši kćeri u oči, i ne našavši tamo ni traga nijednom od izraza s kojima devojke obično dočekuju takve razgovore, Nedić bi osetio neku slutnju, požalio bi svoje dete i sebe i sa uzdahom bi učutao. Toga puta, gledajući ispod oka kako je priroda Anu posle bolesti čisto nanovo stvorila, i u izobilju joj dala i od onoga u čemu je nekad škrta bila, on se zbog nemara i neuviđavnosti Anine ljutnu i dosta oštrim tonom odseče:

„Voliš li ti nekoga, kad svaki predlog za udaju tako hladno odbijaš?“

Ana je zadrhtala. Otac joj se učinio surov. Imala je osećaj da je negde ozleđena i da će sad odmah nit njene krvi poteći u travu. Čutala je. Takvim jednim ćutanjem od koga je i Nedić zanemio.

Bio je to ipak jasan trenutak. Trenutak koji kazuje i otkriva. Kazuje da je to sad ono bolno i neumitno rastajanje, kad između roditelja i deteta stane činjenica: da je dete drugoga nekoga više zavolelo nego roditelje svoje.

Ali dete tada obično nemilosrdno gleda starima u oči, i osmejak njegov govori: da, ja odlazim od vas, ali sreća je uza me; a vi ćete ostati sami jer tako mora da bude – mislio je u sebi Nedić posmatrajući Anu.

Međutim, eto, u Aninim očima ne stoji taj nemilosrdno veseli pogled drugih devojaka. Otac se opet našao pred nećitkim stavom u životu svoje kćeri.

Ćutati, to je lagati – pala je Ani na um jutrošnja misao i ona požuri da odgovori na očevo pitanje.

„Ja volim jedan ideal. Jedan bogati izvor lepote i muzike, koji čarima svojim mene usrećava. Ali ne samo usrećava. Neka moć iz njega mene i vodi i život moj ispunjava dužnostima, borbom i radom, kao i svaki drugi poziv. Nemoj više o udaji da mi govoriš. Molim te učini mi to. I smiri se i ti od briga. Zaklinjem ti se da je meni dobro, tako dobro kako ti i ne slutiš. Ja imam jasan put pred sobom i idem po njemu vedra i hrabra. Ti to uostalom moraš i sam videti, je li da vidiš?“

„Ja vidim da se u tebi nešto dešava, i vidim da ti to godi, ali ne mogu da razumem da ushićenje od muzike može biti život ili umesto života, i da radu oko crkvenog pevanja treba da žrtvuješ celu ličnu karijeru svoju.“

Ani je taj formalni, pravnički red misli došao komičan. Ona se nasmejala, i to od srca.

„Ti si advokat, a ja sam umetnik. Mi smo dakle ona dva Engleza od kojih jedan pije samo punč, a drugi samo grog. Sad ćemo se posvađati!“, smejala se ona, uzimajući oca nežno podruku. „Zbilja, ja sam u neprilici kako da se sporazumemo jer se u toj stvari, u stvari muzike, mislim, još nikada nismo sasvim sporazumeli. Sećaš li se koliko puta si mi hladno i mirno savetovao da se, zbog teškoća i truda, okanem pojanja u crkvi. Ti nisi osetio, ne osećaš ni sad, je li, da je to sasvim tako bilo kao da si me slao da živim negde na Južnom polu. Uostalom, sve to nije razgovor koji tebi treba. Tebe, bar u ovom trenutku, ne zanima stvar uopšte, nego samo jedan kvalitet muzičkog dejstva. Zar ne? Ali to, baš to, odista, ne znam kako da ti jasno prikažem.“ Ana se uozbiljila i, sabirajući vrlo napregnuto

misli, gledala je preda se tako okomito da umalo nije zgazila jedno golišavo Ciganče na ulazu u varoš.

„U svakoj lepoti, vidiš, prirodnoj ili umetničkoj, iz čovečjeg ili iz mravljeg života, ima momenat odricanja. To je odricanje svetiteljsko, tj. bez bola, u životu prirode. Uzmi npr. suton, ili ako hoćeš i zoru, svejedno, dakle borbu između svetlosti i mraka. A to je odricanje asketsko, to jest bolno, u životu čoveka. Uzmi recimo borbu između života i smrti, ljubavi i gubitka, mladosti i starosti. Svi ti razni primeri bi se možda mogli podvesti pod jedno opšte značenje: borba između jačine i slabosti, između duha i materije. I onda je ona moja tvrdnja o odricanju još jasnija. Ili se odriče slabost, zato što je slabost, ili se odriče jačina, zato što – voli. Naravno da onda onaj ko hoće uvek da voli, da se taj mora dugo i odricati. Ko hoće veliku ljubav da ima, taj mora biti velik i kaluđer.“

Ulicom odgore, idući valjda iz parka, dolazio je u susret Nedićevima đakon. Sam sa jednim vlatkom tresličice-trave u ruci, koju je gledao kao neku zagonetku.

„Eto ti!“, izbilo je iz Ane uzbuđeno. „Eto ti u toj crnoj mantiji sav veliki zakon o kome sam govorila. Monah, od svih ljudi na svetu, ima najlepšu borbu. Iako je umetnik, može postati najslobodnije i najsrećnije stvorenje. Stoga valjda i ima tako mnogo kaluđera među svima ljudma jer Bog, lepota i čednost, to je jedan isti zavet.“

Ana je ispitujući pogledala u oca i uverila se da je razumeo šta je htela reći. Sasvim slobodno je dakle još dodala:

„Ja sam umetnik. Moj zavet je lepota. Predstoji dakle i meni kaluđerska borba.“

Naišao je đakon i duboko se poklonio. Nedić i njegova kći isto tako. Ana je taj duboki poklon izvodila sa tako

iskrenim poštovanjem i sa tako čednom nekom starinskom gracijom da je u njemu bilo puno umetničke draži. Monah Irinej je to opazio. I blagodario je Ani pogledom jednim u kome je blistao najviši entuzijazam. To nemo viđenje je tako beskrajno usrećavalo sirotog kaluđera.

Udaljujući se monah Irinej je pažljivo osluškivao hoće li čuti Anin glas, hoće li do njega dopreti bar jedna od njenih reči. Osetio je želju da s njom dugo i mnogo razgovara. Da joj, bez jedne jedine laži, ispriča ceo svoj život. Da joj kaže kako voli Bogorodičinu crkvu. I kako je neobična ona opalna svetlost u koju paperta tone čim se upale sveće. Da joj izrazi dopadanje i ushićenje zbog jedinstvenog pojanja. Da je pita – đakon je uzdahnuo.

Čini mu se da ga ona izbegava. Posle službe nestane kao da u zemlju propada. Prava ulica od crkve ka sredini varoši vrlo je duga, a on nikada ne stigne da je bar najmanje vidi. Mora biti da svrće za ugao u sporednu ulicu i zaobilazno ide kući. Jedared, kada je neminovno izgledalo da će se još u crkvi sresti, ona se sakrila za stub i postojala dok on nije prošao. On ju je tada hteo sačekati na vratima, ali neki poznanik ga je oslovio. Svršilo se na nemom pozdravu. Kad se, međutim, poznanik odmah zatim oprostio, đakon se nadao da će je možda ipak stići. I stigao bi je da nije tako jako hitala. Kao da ga se boji. Poslednji put, na parastosu, video je da je kao prut zadrhtala kad joj se približio i kadio pred sagnutom njenom glavom.

Đakon, koji je iz parka pošao kući, našao se odjedared na sasvim suprotnom kraju varoši. Godila mu je ta rasejanost, i godilo mu je što se kroz mrak vraća kući. Sve mu je uopšte godilo. Prolazeći pored Anine kuće, video je, između dva drveta, osvetljen prozor i čipkanu zavesu.

I to mu je godilo. Ali mu se zid i staklo odjedared učinili ograda iza koje se Ana baš od njega skrila. Čipkana zavesa takođe. Sa kapricioznim svojim arabeskama izgledala mu je naročito nepristupačna, lukava i osvetljiva.

Ta zavesa, živeći tamo unutra, puna sjajnih bobica od intimne svetlosti pod kojom Ana sedi, zbilja je oholo ignorovala sve ono što napolju stoji.

Monah Irinej je zavideo čipkanoj zavesi, i to je bilo neko beskrajno sumorno osećanje siromaha.

IX

Došavši kući, uhvatio se đakon Bogorodičine crkve da je sentimentaln, i bilo mu je krivo. Da bi razagnao sentimentalnost, stao se sećati lepog svog doživljaja onoga dana kada je Anu prvi put oslovio. Često se toga sećao, i živeo sa tim sećanjem kao sa kakvim dobrim prijateljem.

Ah, koja lepota i koja ozbiljnost je ležala u tom prvom bliskom sastanku! Na prvi dublji pogled u njene oči pročitao je on šta joj u duši stoji: Ana Nedićeva voli u monahu Irineju ono što monah Irinej još nije sasvim postao. Kako je njemu drago bilo to otkriće. Devojka ta voli u njemu ono što je cilj sve borbe i sveg ponosa njegovog. I ne boji se takve ljubavi. Mirna i svesna mu je vratila pogled ljubavi pogledom ljubavi. I rastala se od njega ponosna, kao da je nešto dragoceno ponela sobom kući.

A on je stojao i s ushićenjem pratio njenu figuru. Činila mu se kao pčelica koja, posle dugog leta i brižnog traženja, sa jednim jedinim zrcetom slasti hita u ćelijicu svoju, i opet je zadovoljna.

Posle ju je izgubio iz vida. Ali je još jednako stojao. Jedva se krenuo. No tada tako odvažnim i krupnim korakom kao da se rešio da na dugotrajno neko putovanje pođe. Išao je, išao i najzad, daleko u polju, seo na suncem ugrejani kamen, koji je u gustoj travi izgledao kao neka bela prostirka. A onda se, neodlučno, i kao u neprilici, stao osvrutati oko sebe.

Palo mu je na um da ima izvežbano oko, i da jednim pogledom ume naći predmet razmišljanja ili zabave za čitav jedan dan. Voleo je, naročito kad treba da se umiri ili sredi, predavati se intenzivnom posmatranju sitnijih pojava. Osećao je da mu je to i sada potrebno. Naravno, ne u tom smislu što bi želeo prestati misliti o Ani. Nego da malo stiša uzbuđenje od radosti, pa da bude hladniji na misli.

Međutim, pogled njegov je toga dana klizio potpuno neosetljiv preko svega. Široko otvorene, doduše, ali već pune oči đakonove nisu videle ništa.

A neposredno pred njim je ležao interesantan kostur tičeta jednog, sa končasto tankim rebrima koja su izgledala kao žice na minijaturnom nekom instrumentu. Dva mrava su, u akrobatskim oprčavanjima, vršila šetnju po tom kosturu. Đakon ništa nije opažao. Malo dalje stojao je zanimljiv red livadskog cveća, kao litija. Napred, žandar-ski kruto i važno, izrastao je ogroman čkalj, modrocrven u licu, sa pernatom ogrlicom oko vrata i pun naoštrenih boca. Zatim krupne, ohole tatule, kao visoki neki dostojanstvenici, belo odeveni, moćni i otrovni. Posle, skromni žuti maslačci. Sve po tri u redu. Pojci i bogomoljci. Najzad, gusta vijugava pavta poljskog spomenka. Narod. Đakon ništa nije opažao. Još dalje, matoro jedno drvo, sa stotinu očiju u debeloj svojoj kori, treslo se od smeja i nagovaralo koprivu da se popne na prste i da časom golicne nos na toj zamišljenoj čovečjoj glavi. Đakon ništa nije opažao.

Sedeo je na kamenu i šaptao:

„Pogled joj je bio čist kao pogled u biljke. I sav od ljubavi i ničega više. Bog mi je nju poslao kao najveću milost svoju, i kao viši zahtev jedan koji će mi pomoći da dovršim delo svoje. Kako ću čuvati taj dar nebesni, kako ću paziti da nju ničim ne razočaram!“

Monah Irinej je zatim stao razmišljati o sebi. Zna li on dovoljno sam sebe, zna li šta ima u sebi, ima li on i polovinu onih sila sa kojima treba voleti devojkicu kao što je Ana? Devojkicu koja sav bogati život svoj nosi u crkvu, rad svoj i umetnost svoju posvećuje Bogu, a snove i ljubav svoju pruža prostom jednom kaluđeru koji lepo peva.

Đakon je sav treptao od neke svečane sreće. Ustao je zatim s kamena, pogledao gore i prekrstio se.

I tek posle toga, kad se krenuo u varoš, opazio je i debelo drvo, i koprivu, i litiju cveća. I mali jedan beo oblačak, koji je, kao božji šator, stajao razapet nad njegovom glavom.

Došavši kući, dugo je prevrtao listove svoga dnevnika. Da vidi ko je, i da vidi dokle je došao s onim što Ana u njemu voli. Nije baš bio zadovoljan.

„Još nisam gospodar ostrva na kome sam izabrao da živim. Kao Robinson, molim se Bogu i tražim novi put, i odjedared se opet nađem na tački sa koje sam pošao. To nije dobro. I Robinson je osećao strah od te pojave.“

Predveče je otišao u posetu doktoru Paškoviću. Mislio je da mu priča o svome poznanstvu s Anom. Ali tamo je dospeo u nezgodno društvo. Gospođica jedna, nežna i tanka kao glas frulice, dočekala je monaha Irineja sa krvožednom primedbom: da svako ima pravo da uzme svoj deo od stvorenja koje je Bog lepotom i čarima obdario. A gospođa jedna, s lornjonom, unela mu se u oči, da se,

kako je objasnila, bar ovde pokloni svetom mladiću pošto u crkvu iz principa ne ide.

Đakon se toliko naljutio da je čisto osetio potrebu da se osveti. I doista je malo osvetljivim tonom rekao Paškoviću, koji ga je ispraćao:

„Kad svršite analizu ovog današnjeg materijala, ne zaboravite dva puta umiti ruke.“

Pašković se slatko smejaio đakonovoj indigniranosti.

„Nema ti tu, dragi moj, nažalost, nikakve analize. Sve ti to ide u jednu flašicu, pod istu etiketu: otrov, ljuti otrov!“

Te večeri, monah Irinej je zapisao u svoj dnevnik ove redove:

Osam sata. Čas kada svaka biljka, bez izuzetka, sa kapljicom rose na glavi, mirno spava. A ljudi?

Još sam čas demon, čas svetac, čas glupak, čas mudrac, čas džin, čas nejakli slabić, čas monah, čas daleko od toga. Užasno koliko života ima u čoveku. I koji je pravi? A nju bih hteo u najbolji svoj život da unesem. U snagu života svoga. Nju bih hteo kao pravi kaluđer da volim. Da je to moguće, u to ne sumnjam. Jer verujem da je svaki čovek, u nečemu, celog svoga veka monah i asket. Čovek može imati i čednu ljubav prema ženi. Pre bih se pitao nešto drugo: da li je žena dostojna da je monah voli?... Kako me je zabolelo to što sam sada napisao. U času kad o njoj mislim. Osećam da je nepravedno. Jer ona je muziku i crkvu, dakle mir i razmišljanje o boljem životu, volela i pre mene. Ona je i mene u crkvi i kroz crkvu zavolela. I ja nju, dakle, treba da volim i smem voleti samo crkvom u sebi.

To je monaška ljubav. Dokle takvu ljubav imamo, mi smo, sa jednog gledišta, savršena stvorenja. Mi ćemo, dakle, kroz tu ljubav, videti, postići i imati ideal. Kakav mir to mora biti. Kakva kruna to mora biti.

Ali čovečja priroda je nemonaška. Jer je priroda uopšte nemonaška. Priroda je nestalnost i zaborav i preziranje zakletvi. Priroda je strast koja se slučajem pali i gasi. Priroda je neprekidna promena. Zato dugotrajne žrtve i savlađivanja postaju obične pojave, brišu se iz reda visokih tekovina ljudskih. Zato čovek, čovek kao priroda, želi na poprištu borbe heroja ili martira. Drugim rečma, želi smrt, i promenu i obnovu. Uništenje ideala i početak druge borbe... Ali čovek kao duh, znajući da je duh plemenitiji od prirode, okreće svoje strasti pred zakone lepote. Neće smrt i promenu, nego raspiruje i održava stalnu borbu. Stalnu jer ne sme poginuti u iskušenju. A mora primati iskušenja. Jer, gde prestaju iskušenja, prestaje i monaštvo.

Zabluda je govoriti o monaškom miru. Mir nije najuzvišenije stanje duše. I zabluda bi bila kad bih verovao da mi ta devojka dolazi kao anđeo mira. Možda baš kao strašno i teško iskušenje... Bože, šta sam zapisao! Bože, oprosti mi! Zar bi ona mogla biti sredstvo u rukama demona! Ne, tako mi jednoga Boga, ne! Po cenu svoje propasti bih je istrkao iz demonskih ruku. Ako je ona iskušenje, onda je kaluđer u meni umro. A kunem ti se, Bože, da nije. Ne, ne. Kaluđer u meni i jeste onaj koji nju tako silno voli. Silno. Baš ta ljubav mi daje toliko monaške snage da bih svakoga demona hrabro dočekao i kao vrtlog slamku sam u sebi ga uništio.

X

Monah Irinej je duboko iskreno zapisao u svoj dnevnik te prve redove o Ani. Iskreno zapisano je bilo i sve ono o njoj što je posle došlo. Đakonu se činilo i prirodno i jedino moguće da će Ana biti Antigona njegove sudbine. Pratiće ga na svakom koraku, u dobru i u zlu. I pomoći će mu da se nikojeg zadatka i nikojeg bola ne uplaši.

I zbilja je tako. On se oseća jak i spreman da dovrši delo svog unutrašnjeg pomonašenja. On je čist kao dete. A snovi njegovi su mirni snovi o devojci jednoj koja s njim zajedno crkvu služi. Koja je takođe vrsta kaluđera.

Najveća hrabrost je ove misli đakonove pratila uveče. Kad ostane sam sa svojom ambicijom i sa svojom gordošću. Kad se, ne znajući pravo šta čini, zanese junakom u sebi.

Tako i te večeri. Mirno i s dubokim i lakim razumevanjem je čitao neku naučnu knjigu. Prestao je sasvim misliti na Anu u momentu kada je tako hteo. Imao je samo stalno toplo osećanje čoveka koji zna da je voljen, i koga svakoga časa, na svakom koraku, može sresti radost. Koji se svakoga jutra budi sa prijatnim očekivanjem.

Kad je dovršio čitanje, i spremio se da legne, palo je đakonu na um da je prekosutra nedelja, i da to opet znači dan srećnog njihovog viđenja. Možda će tada moći i razgovarati s Anom. Ta je želja, valjda stoga što ga je naglo obuzimao san, počela odjedared silno da raste. Mala jedna željica, doskora, rasla je ona sve brže i brže, prikrala se žrtvi svojoj do srca, obuzela joj i glavu, pomešala se sa snom, tako da se sirotom đakonu učinilo da je te večeri nekako dvostruko sanjiv, i jedva je čekao da spusti glavu na jastuk. Ali u kome trenutku je to učinio, i time zadovoljio prvu svoju sanjivost, druga ona sanjivost je odjedared poželela da umesto na jastuk, položi glavu na tople, spuštene kapke nećijih očiju.

Sutra ujutro monah Irinej se nije više sećao toga sna. Naprotiv, bio je celoga dana neobično ozbiljan. A o Ani je mislio na tako apstraktan način da mu lik njen ni jedan jedini put nije izašao pred oči. Ni toga dana, ni sutradan. I stoga, kada je u nedelju iskrsla pred njega lepa devojka, sa raskošno gustom kosom i u beloj haljini od samih čipaka, njemu odjedared dođe žao zašto se to milo, nežno stvorenje uputilo tako vrletnim i nemilosrdnim putem života. Čak, u jednom trenutku, Ana mu se učinila kao ovčica jedna koja iz nevolje neke upire svoje bezazlene oči u njega i moli ga da je čuva i brani. Pokolebao se da je Ani možda odista teško na duši, i osećao dužnost da to što pre sazna.

Te misli su jako uznemirile đakona, i on se, posle svršene službe, žurio sa svlačenjem što je igda mogao. Stigao je na crkvena vrata još dok je Ana čekala da primi naporu. Razgovarao je tobož s nekim mladićima, a celom pažnjom je motrio da li ona ide. I onda, mada je Ana dolazila sama, i mesta za prolaz bilo i odviše, stao je odjedared moliti mladiće da se sklone s puta kako bi ostalo što više prazna

prostora. Došlo mu je neko ponosito osećanje da sva širina crkvenog ulaza treba da bude slobodna kad Ana Nedićeva ima njome da prođe.

Ana se zastidela. Srce joj je počelo lupati, i brzim korakom, pozdravljajući hitno i đakona i mladiće, žurila je u portu da odahne. Ali, sluteći valjda da će monah Irinej odmah za njom izaći, nije odahnula, nego se ustreptalo počela osvrutati gde će da se skloni i skoro je utrčala u kapiju jedne kuće u kojoj nikad nije bila. U grudima joj je udaralo kao čekić. Jednako joj se činilo da čuje korak koji takođe u kapiju savija. Oko desetak minuta je ostala sakrivena, a tada, oprezno, izašla opet na ulicu.

Sve je bilo prazno. Oko crkve nigde niko. Svet se razišao. Malo je zastala da promisli, hoće li saviti levo i kroz park ići kući ili će još jedared proći pored crkve. Vuklo ju je da prođe. Ta to je najmilije njeno mesto, i te crkve se valjda nikad nagedati neće.

Gle, kakva je divna. Skoro dopola od ugasitog kamena, čini se kao da je cela trebalo da bude kamenita, i kao da je ostala nedovršena zato što je kamen bio odviše tvrd i ljudi se umorili da ga rade. I onda je nekom došla ideja da se crkva nastavi penasta i bela, i da izgleda kao red cveća na staroj ruševini kamenja. I kakva se čudna, borbena arhitektura vidi tamo gde se kamen, večiti kamen, sastaje sa svodom koji će mnogo pre njega ocvetati i pasti. Vidi se prvo prezrivi otpor i neumoljiva mermerna hladnoća. Postepeno, dolazi sažaljenje i za njim milost. I najzad prevlađuje čar lepote, i jako sa slabim se sjedinjava u žaru ljubavi, iz koje su, kao dva blizanca, nikla ona dva vitka tornja.

Još je nešto bilo spolja na crkvi što je Anu uvek vuklo k sebi. Nad niskim, starinskim gvozdenim vratima, koja iz oltara vode neposredno u portu, nalazila se, u zidu, slika

jedna kojoj niko nije znao poreklo ni značaj, ali koja je bila izrađena od umetničke ruke, i sa srećnim poletom. Svetac jedan, u monaškom odelu. Nežna jedna pojava, izmalana kao san koji se jedva pomolio iz mraka noći i preti da će opet tamo da se vrati. U odelu teških crnih bora, sa aureolom oko glave koja tek prosijava. Rukama, nežnim i čežnjivim, kao da daje znake i takt miloj svirci, koju sluša očima, osmehom, divnom kosom svojom i razgolićenim, na osluškivanje savijenim vratom, belim kao majsko cveće. Veseo, bezbrižan, mlad i svet, kao onaj fra Anđelikov anđeo što udara u kastanjete.

Ana je pošla crkvi da vidi tu sliku. Ali anđeo kao da se pomakao njoj u susret. Na lipu naslonjen, sa obema rukama na jednoj niskoj grani, izvijena vrata kao u nekom čekanju, sa očima uprtim u nešto što je otišlo, stojao je monah Irinej.

Nju on to čeka. Čeka je tako kao što je ona njega čekala tada, u one mučne trenutke, kad nije znala gde je, ali kad je najzad ipak došao. Došao, u zadnji čas, da je umiri. Ana oseti neku toplu mekost u srcu. I lagano, korak po korak, kao da se igra, dolazila je bliže i bliže ulazu u portu. Kad je stala na prvi stepen, đakon je osetio sen.

Oboje su potrčali i sreli se, kao nekad, na sredini stepenica.

Ana nije pružala ruku, a đakon se nije usudio da pruži svoju. Stojali su ćuteći, sa presrećnim pogledima, koji se stidljivo otkidali i opet se vraćali. Osećali su da bi svaka i najprostija reč bila slađa od meda, ali su osećali da je i žeđ za rečju slatka i ćutali su dalje. Đakonovo čelo je bilo belo kao cvet, Anina kosa je izgledala kao da će se sad sva rasuti.

Mlako, tiho podne, puno tičjih krila, stajalo je između neba i zemlje samo za njih dvoje. Iz visoke ograde na porti strujao je manastirski mir. Srce Bogorodičine crkve udaralo je veselo. Đakon je spuštao glavu svoju niže.

Na usnama njegovim stvarala se, bujala je, jedna reč. Bujala, treptala, gotova da se otkine. Ani zadrhta ruka i ona ispusti molitvenik. Đakon se sagao i dohvatio ga. Otvorio je kopču, zagledao u knjigu, zatvorio opet kopču, ali zadržao knjigu u svojoj ruci.

Nestašluk hrabri. Ana je pružila ruku, molećivo i milo, tražeći da joj se njena stvar vrati.

Nestašluk hrabri. Mesto da vrati knjigu, đakon je uzeo i pruženu ruku. Za časak samo. Kratak i nezaboravan časak. A zatim je položio u ruku molitvenik, i sa izrazom blagog karanja, da se crkvene stvari moraju dobro držati i ne smeju na zemlju ispuštati, savio je lagano dva Anina prsta preko zlatnog raspeća na sedefskim koricama.

Za to vreme se prećutana ona reč vratila monahu Irineju na usta. Silazila mu je sa usana. Šapnuo ju je tiho i bez glasa.

I onda je ostavio Anu i sišao niz stepenice natrag u portu.

A Ana, kao veliki beli leptir, udaljavalala se bez koraka. Dušu njenu je ispunila jedna ona reč, a prsti su ležali nepomični na osvećenoj božjoj knjizi.

Život je bašta, vitlejemski mirna i puna ruža. A ljubav je san dveju ruku koje se nad Hristovim krstom grle.

Kuća očeva se Ani učinila zlatan dvor, ona sama careva kći, pseto njeno na kapiji kepec u crvenom kaputiću sa sovinim perom za kapom, a predsoblje, puno zelenog bilja i zastrto debelim ćilimom, kapela, u kojoj je Ana sagnula glavu i dugim poljupcem ljubila osvećenu knjigu božju.

XI

Duže se već vremena pronosi glas kako se vladika sprema da poseti Bogorodičinu crkvu. Sada je to bilo sasvim izvesno. Starac, bolešljiv i slab, ne plaši se putnih napora i hoće da dođe. Novine su već donele i sve detalje oko događaja. Dijecezan će, u pratnji tamošnjeg prote i đakona, stići uoči Velike Gospojine, odsešće u kući advokata Nedića, služiće na Veliku Gospojinu i prisustvovaće uveče na duhovnom koncertu.

Parohijani su bili srećni, presrećni. Sveštenstvo se ponosilo što glava crkve baš s njima čini taj izuzetak.

„Kakva glava crkve!“, smejao se doktor Pašković u intimnom društvu. „Glava Bogorodičine crkve nije ni vladika, ni Isus Hristos, nego moj prijatelj đakon Irinej.“

Bez sumnje je da bi svaka manja varoš dolazak vladike smatrala kao svečanost za koju se naročito treba spremiti. Ukoliko je to više morala osećati ona varoš u kojoj je, kao posledica naročitih okolnosti, crkva postala ljubav i ambicija skoro svakog pojedinca. Svet se uznemirio, život

se uzburkao sa samoga dna svoga. Sav se razgovor i briga usredsredili oko dolaska i dočeka, službe i pojanja.

Oči se, naravno, upirale u Anu i đakona. Kao u dva pitomca, ili deteta, koje Bogorodičina crkva neprestano za ruku drži. A Anine oči se upirale u đakona jer je ona od njega više očekivala nego od svojih pevača. A đakonove oči se upirale u Anu jer je on od nje sve očekivao.

Ana je, odista, dušom i telom potonula u posao. Za arhijerejsku službu, kao takovu, trebalo je naučiti dosta novih stvari. Sem toga, Ana je i dotadašnji program kombinovala mnogim novostima. Prevrćući po bogatoj svojoj zbirci partitura, pronašla je jednu neobičnu rusku kompoziciju, sastavljenu iz raznih veselih crkvenih pesama u osobite vrste simfoniju, u kojoj su, na veliko zadovoljstvo Anino, sudelovali i dečji kvarteti, okteti i horovi. Ana je rešila da će se to, kao završni koncert, izvoditi po svršetku službe, tako da pevanje traje dokle god vladika i svi verni ne ostave crkvu. Dečji hor, stara simpatija Anina, sasvim ju je zaneo. Spremala se da čitave odseke službe s decom poje, a pozdrav arhiepiskopu, *ispolaeti despota*, svaki put naizmenično sa odraslima i decom.

Sve to disciplinovati, u harmonički red složiti i uvežbati bio je, naravno, ogroman posao. Tim pre što je obučavanje dece Ana isključivo sebi zadržala. A i kod odraslih je morala pomagati više nego obično jer je stari horovođa pobolevao i dosta neuredno dolazio na časove vežbanja.

Valjda stoga što je Ana svu svoju dušu unosila u rad, uticala je tako da je i materijal svu svoju dušu polagao u njene ruke. Sve je odlično napredovalo, a deca su do ushićenja dovodila i Anu i sve stare njene pevače. Pevali su kao što cveće miriše: ne znajući šta daju, ne sluteći da

se s Bogom razgovaraju. Ani su ne jedared zasuzile oči, i činilo joj se tada da ništa drugo i nema u svetu sem redova sitnih belih zubića, pesme, i božjeg blagoslova.

Našla je jednog malog gimnazistu, iz prvog razreda, koji je imao savršen dečji sopran. Pravi trepet etra. Visok, mekan, čedan i pun onih božjih iskrica koje plaćem sreće nadimaju grudi, i od kojih, posle, u glasu odraslog čoveka, ostanu samo ljuščice pepela, fina ona melanholija što neminovno prati svako lepo pevanje. Toga dečka je Ana izabrala i apostol da čita, i učila ga da to notalno čini kako bi sva snaga nevinosti i lepote glasa došla do potpunog izraza.

Jednoga dana je horovođa sasvim oboleo. Tražio je petnaest dana odsustva. Svi zainteresovani su se poplašili. Samo Ana se smešila. Niko neka se ne brine, sve će ona sama raditi i uraditi. I toplo se zauzimala za čičicu kod crkvenog odbora, išla svaki dan da ga poseti i da mu referiše o uspehu, i pričala mu da sopran-solistkinja izvodi svoj deo u Grigorjevom koncertu tako da je sigurno i glavni solist pred prestolom Gospodnjim ljubomorana na nju.

Ana je teški i naporni svoj posao radila kako ga niko ne bi radio. Radila ga je ne samo radnim energijama nego i jednim stalnim, visokim uzbuđenjem svoga duha. To uzbuđenje je hranilo pevače nekim umetničkim poletom, ali to uzbuđenje nije dalo da Ana na vreme oseti umor i da se odmori. Ona je sva gorela u nekoj nesitoj, strasnoj želji za lepim. Ceo dan je ostajala na poslu, a celu noć se predavala osećaju očekivanja, slatkoj jednoj slici o trijumfu muzike i crkvene ceremonije i u njihovom skromnom hramu. Arhijerej sa mitrom i štakom, njegovo oblačenje, asistencija dva đakona, mnogo sveštenika, dva hora, sola,

evanđelje, završni onaj koncert, ah, Ana je imala tako toplih i živih predstava kao da je ta svečanost već započela i iz dana u dan traje. Duša njena je bila u raju.

Ali telo njeno se iscrpljivalo. Dosta se promenila. Rumenila je nestalo sa obraza, a obrve se primakle jedna drugoj, i na čelu se opet ispisala stara njena ozbiljnost. Čak je i oslabila. Samo su oči plamtile i bile lepe i tajanstvene kao nikad. Kao one krupne, retko viđene zvezde, što samo pred jaki mraz iskaču.

Jednoga dana, baš kad je imala vežbanje s decom, došao je crkvenjak i doneo pismo. Kazao je da ne treba odgovor i otišao. Ana je osećala od koga je pismo, samo nije mogla da zamisli šta u njemu stoji. Negde u dnu srca ona ga se malo bojala. Ali lice njeno se prelilo blagim, zadovoljnim osmejkom čim je pismo otvorila.

Odmorite se malo. Meni je teško gledati vas bledu i na dužnostima koje su odviše mnogobrojne za vas. Zašto u tako suviše bogatom stilu spremate svečanost? Doduše, i ja se radujem i želim da sve bude što je lepše moguće. Vladika je moj veliki prijatelj, skoro drugi otac. A kako je star i bolešljiv, možda će mu to biti poslednja crkvena svečanost uopšte. I tako mi je drago što mu se sve to baš ovde pruža, u crkvi u kojoj ja služim. U crkvi u kojoj vi radite.

Taj starac. Uzbudjen sam kad pomislim na njegov dolazak. On nigde nikog nema. Mene je voleo kao svoje dete. Ja sam ga ostavio. Smrt je blizu. Ponekad mi se čini kao da se to duša jednog dragog pokojnika sprema da me poseti. Videćete kakav je. Slab i сув. Glas kao šušanj jesenjeg lišća. Čisto boli njegova starost.

A nikad, ni u jednom pismu mi nije prebacio što sam otišao i nije me zvao natrag. Možda se spočetka nadao da ću se sam vratiti onamo gde sam bio okružen ljubavlju i pažnjom. A kasnije, kad je iz mojih odgovora video da sam ja ovde srećan, onda je valjda zbog toga ćutao. I sad on dolazi. Može biti da bi trebalo da ponudim da idem s njim. Može biti da će me on i zvati. Jedno znam sasvim izvesno, a to je da neću otići.

Kako sam još daleko od toga da budem pravi kaluđer! Uzbuđuju me smrt, starost, samoća. Dva prsta pred grobom, žalim jednog starog monaha što je sâm. Život je tako težak.

Napisao sam nešto što ne osećam. Meni je život lak i prijatan i sušta lepota. Jedno bih samo hteo da bude drukčije. Da se vi odmorite.

Sad, kad sam ovo pismo već svršio, ja se pitam zašto sam ga pisao. Ne, nije sasvim tako besmisleno. Dve stvari su me nagnale da ga napišem. Jedno je briga da jedva povraćeno zdravlje ne izgubite opet. A drugo je čudna tuga u savesti mojoj zbog vladike. Ono prvo sam morao vama reći. A ovo drugo? Ja u poslednje vreme imam osećanje da sve ono što pre nisam govorio nikom treba sada da kažem vama i više nikom.

Ana se zarumenila. Skriveno u duši je osećala da joj briga monaha Irineja više godi nego briga njene majke. Ali joj se đakon ipak činio tako milo naivan. Kao ono jedared – ona se počela opominjati dragog jednog doživljaja još iz prvog vremena posle njegovog dolaska. Usne joj se

razvukoše, a ruke, u kojima je držala pismo, spustiše se u krilo kao pomilovane.

U crkvi je, te nedelje, bilo neobično mnogo sveta i nafora je deljena na dva mesta. Sa Anine strane ju je delio monah Irinej. Puno, puno ispruženih ruku je bilo oko njega, mnogo više nego polovina svih ruku koje su toga dana došle na molitvu. Polupokrivenih očiju, đakon je spuštao po dve po tri krišćice osvećenog hleba u male, velike, mlade, stare, mehanično i s verom ispružene ruke. Odjedared, Ana je osetila kako se u njenu ruku skrunila čitava hrpa malih belih kockica, toliko da je jedva mogla sve da ih zadrži. Čitavo parče hleba joj je dao taj neobični, mili đakon Bogorodičine crkve! – mislila je ona u sebi tada, podsmevala se đakonu i bila srećna.

Sad se opet setila toga već poluzaboravljenog događaja. I osetila je kako je ovo i ono svejedno, tj. kako je to jedan isti deo duše iz koga je đakon napisao ovo pismo sada i metnuo joj u ruku onoliku naforu tada. Osetila je da je to dete, koje, kad mu je dobro, daje onome koga voli što pre nađe; a kad mu je teško na srcu, onda se jada da je drugom nekom nešto skrivilo, i da je zaslužilo da bude kažnjeno.

Ani nikako nije silazio osmeh sa usta. Mala, jedva primetna rupica na bradi udubila se i ispunila se nečim zračnim. I deca su se smešila. I tako su odlično pevala. Odmorio ih je valjda taj prekid sa pismom.

Posle pevanja je Anu dočekalo drugo iznenađenje. Raspitivanje o duhovnom koncertu, o kome ona ništa nije znala. Odista, taj glas o duhovnom koncertu potpuno je sam od sebe postao. Niti je Ani, ni horovođi, ni pevačima padalo na um da priređuju koncert, niti je kogod iz publike izrazio takvu želju ili činio takav predlog. Naprotiv, svi

su nalazili da bi to bilo i odviše naporno za pevače, a da pogotovu ne bi imalo smisla mučiti starog čoveka, koji se već izlaže prekomernom umoru, još i priređivanjem noćne sedeljke. Ali glas se, pored svega toga, još neko vreme uporno održavao. A kad je najzad ostao bez oslonca, on se, gubeći se u jednom obliku, pojavio u drugom. Opet tako, neznano otkuda, širila se vest da će, kod Nedićevih, posle večere, biti izvođena jedna vrlo lepa muzička pjesa, da će đakon pevati, a pratiće njegovo pevanje gospođica Nedićeva na klaviru, a horovođa čelom.

Ta ideja, odmah se osetilo, imala je jačinu zahteva i došla je da ostane. Podržavali su je, pre svega, svi oni koji su znali da će na toj večeri biti gosti. Pa onda i šira publika. Iako od te muzike ništa neće čuti, ipak se predavala maštanju o toj produkciji s takvim simpatijama da se taj zahtev nikako više nije dao oboriti. Uostalom, niko od sudelovača mu se nije ni opirao.

I to je bio povod te je, jednoga dana predveče, monah Irinej došao Nedićevima u posetu.

XII

Poseta je bila unapred javljena i Ana je znala ko će im toga dana doći u kuću.

Raspoloženje njeno je bilo neodređeno i nestalno. Časom ju je obuzimalo tako radosno uzbuđenje da nije znala šta bi sve dobro ili raskalašno mogla uraditi. Kočijašu je tutnula novac da kupi sinu cipele, a zatim je dozvala pseto i četkom mu prala zube. Časom bi se opet skunjila. I tada bi, i to kao neku krivicu, istraživala prvi povod tome što se sad događa. Onda je opet, kao dobra domaćica, trknula po kući i stala razgledati da li je sve u redu za doček miloga gosta. Najzad se zavukla u svoju sobu i sedela tamo mirna, malo umorna, malo rasejana. Kao ono belo nebo, za koje se ne zna da li je naoblačeno ili je vedro.

U sobi za primanje đakon je prvo naišao na Anu, i sada, prvi put, oni su se rukovali slobodno i prijateljski. Ali im je to oboma bilo vrlo neobično. Kao što im se vrlo neobičnim učinio uopšte taj sastanak daleko od njihove crkve. Ana je, valjda pod tom impresijom, sela i ponudila

đakona da takođe sedne blizu prozora odakle se videli tornjevi Bogorodičinog hrama.

„Tamo, visoko gore oko krstova, u čistom prozračnom finom sutonskom zelenilu, ala tamo mora biti lepo!“, mislila je Ana. A đakon je posmatrao kako su krstovi, od sunčanog refleksa, sasvim ružičasti, kako je od istog tog rumenila ružičasto i lišće na drvetu, ružičast i Anin pas tamo u travi, ružičaste i bele svilene čipke oko Aninih nesvesno sklopljenih ruku.

Gospođa Nedička, žena sa neobično blagim, skoro brižnim izrazom lica, pozdravila je monaha Irineja kao neko dete. A Nedić je dočekao gosta sa širokim, srdačnim rukovanjem, s kakvim se dočekuje samo dobrodošao i mnogo željen gost. Na đakonu se opažalo veliko unutrašnje zadovoljstvo.

Razgovor je, prirodno, pošao kolotečinom tih dana. O dolasku vladike, o vladici kao svešteniku i čoveku. Đakon je tako toplo govorio o svom starom prijatelju da se Nedička borila sa suzama.

„Dabogme, starost, pa još i samoća, to je od svega najteže. Ne mislim baš na onu samoću kad čovek sam živi, nego kad nigde nikog svoga nema. Imate li vi koga?“

„Dve sestre, mnogo starije od mene i davno udate.“

„Dve sestre, to su dva melema“, uzdisala je Nedička okrećući se svojoj kćeri. „Mi smo nesrećni što nismo imali više dece. I kad pomislim da Jova i ja možemo svakog časa umreti, onda mi se čini da sam Anu, time što sam je jednu rodila, zakaluđerila. A ona“, smešila se Nedička s nežnim prekorom, „mesto da mi tu brigu što pre skine s vrata, ona, kako je otac njen jedi, čim zabruji s Bogorodičine crkve, odmah brojanice u ruke pa na molitvu.“

Svi troje se, nehotice, obrnuše Ani. Ana je stajala kraj visokog fikusa, u jednostavnoj beloj haljini, mirna kao struk cveta kad nimalo vetra nema. Ali kad se toliki pogledi osuše po njoj, ona se krenu iz nepomičnog svog položaja, učini nestašan znak glavom ocu i sede u praznu fotelju, do đakona. Nedički, ne zna ni sama kako, sada tek upade u oči sva ljupkost lica toga lepog mladića, i ona skriveno uzdahnu.

„A zar vama nije ponekad teška samoća?“ poče ona tako materinski nežno kao da je gotova da usini to božje dete, koje joj je, po nečemu, došlo tako samohrano samo.

U đakonovoj duši se zateže neka davno onemela žica, i on umalo ne odgovori da jeste.

„Nije, gospođo“, drmnuo je zatim glavom s ubeđenjem. „Moj je život tako lep!“ On prekide, puštajući da jedan iskreno entuzijastički osmejak zameni nedovršetak rečenice.

„Lep, dabogme, dok ste mladi. Sada vas svi vole i svi vam se dive. Ređaju vam se dani baš kao duhovska litija, kad se po cveću i po zreloom žitu gazi. A posle, kad ostarite?“

Nedička zatrese glavom i pogleda u muža, koji je takođe tresao glavom. Njih dvoje izgledali su časom kao dva stara šćućurena vrapca, koji se čude kuda se denulo sve ono što je još maločas bilo. I Ana i đakon su se pogledali. Ali kao dve laste, koje, u toploti i sjaju, ne mogu zamisliti da će možda baš na njihovim svetlim krilima jednog dana umirati sunce.

Došli su uto još neki gosti. Nedić i Nedička su prešli u drugu sobu i ostavili Anu s monahom Irinejem da se dogovore o stvari koju će zajedno izvoditi.

Vrata iz druge sobe su ostala otvorena. Žagor je Ani i đakonu dobro došao jer nikako nisu umeli da zapodenu

razgovor. Činilo im se oboma da su se tek toga trenutka ugledali i sastali. Stojalo je između njih jedno uzajamno željno upijanje prisutnosti onog drugog. I osećanje da je lepše čuteći razgovarati. Ta zar se i ljubav među njima nije i rodila i razvila tako da oni nikada reči jedno s drugim progovorili nisu.

„Kako je to lepo bilo“, pomislili su oboje u isti mah, i dalje ćutali.

Ana se zatim, kad su se već navikli na to ćutanje, krišom zagledala u oči, kosu i plemenito povijeni vrat đakonov, u sve ono što je nekada samo izdaleka i pred oltarom viđala. Đakon je takođe tražio da se nečim zabavi. Pružio je ruku da uzme i izbliže pogleda skupocenu neku rezbariju od slonove kosti. Ana se od tog pokreta tako trgla kao da se monah Irinej nje dotakao. On je to opazio i razumeo i vratio ruku mirno nazad. Tada mu je ona sama dodala stvarčicu, i oboje su se osmehnuli. Ana je išla očima za pokretom njegovih ruku, i znala da su to te iste ruke koje ona gleda na oraru, i koje stežu zlatnu dršku putira kao neko blago. I jedna od tih ruku je ruka koju je, neki dan, starica jedna poljubila, kad joj je đakon dodao sveću.

„Jeste li izabrali šta ćemo svirati i pevati?“, zapitao je đakon najzad. Tako umiljato da se Ana ohrabrila.

„Ja mislim, ako se vi budete slagali s tim, da uzmemo iz Hajdnovog *Stvaranja sveta* dve-tri tačke. To bi bila crkvena muzika, a ipak tako vesela, tako jednostavno srdačna. Vi da pevate arhanđela Gavrila.“ Oni se nasmejaše jedno na drugo. „Npr. ariju iz svršetka trećeg dana, o klijanju trave i zelenila, a zatim ariju o stvaranju tica, o kraljevskom letu orla, o gukanju golubova, o pesmi slavuja.“

„Kome tada još nikakva tuga nije pritiskivala grudi“, šalio se đakon. „A šta bismo s horovima?“

„Klavis i čelo će biti mesto hora. Glavna stvar je Gavri-
lo. Slažete li se da ga pevate?“

„Ja hoću sve što vi hoćete... A da li biste bili dobri da mi odsvirate arije, da čujem jesu li mi ka glasu.“

„One su sasvim ka vašem glasu.“ Ana je pogledala đakona s nekim milim prebacivanjem. „Ja odlično poznajem vaš glas. Izvolte da pređemo u sobu za sviranje pa ćete se uveriti.“

Ta je soba izgledala kao mala crkva. Tavnih zidova, sa parketom opet vrlo ugasitim, ali koji se sijao kao ogledalo. Harmonijum, klavis, pult za note, na zasebnom stoliću violina, slike raznih muzičara na zidovima i dve-tri grupe fotelja i stolica.

Ana je pošla da sedne za klavis. A đakon se čisto nervozno digao za njom i zadržao je na pola puta.

„Ja vas još nikada nisam gledao i čuo svirati. Za mene je to sad krupan jedan doživljaj. Skoro bih rekao da se bojim da se desi jer“, đakonov niski, zvučni glas je bio tako mekan, tako Ani poklonjen, kao telo psetanceta koje je leglo kraj gospodarevih nogu, „jer, to će biti, u neku ruku, smrt najmilijoj mojoj pesmi.“

„Ja vas ne razumem“, šaptala je Ana gledajući kroz trepavice u ramena đakonova.

On ju je uzeo za ruku i poveo je klaviru.

„Drugi put. Ili ću vam reći, ili ću vam doneti pesmu na čitanje. A sada, molim vas, svirajte mi uvod u oratorijum.“

Ana ga je pogledala tako blagodarno.

„Dakle i vi to znate i volite!“

„Ko bi mogao to ne voleti? Ko bi mogao ne voleti rođene svetlosti?“

„Da, kraljevski su oni S-dur akordi, kad se iz haosa odjedared promoli svetlost... I kad biste znali šta ti akordi lično za mene znače! Verujete li mi da ja svakog bogoslužnja doživim stvaranje sveta! Doživim prolom svetlosti iz haosa i... ah, ni vi, niti iko na svetu ne može znati šta je za mene ta crkva. Ja se ponekad skoro strašim od svega toga lepoga.“

Ana se zanosila. I gledala u đakona očima ljubavi, noseći u isti mah, u zenicama tih očiju, i krstove Bogorodičinog hrama.

„Da li da vam pričam to što volim?“

„Govorite, govorite!“, žurio je đakon. „Govorite!“, molio je.

„Volim, vidite, da dođem u crkvu pre početka službe. Kada ljudi, tutori i crkvenjaci tumaraju bez reda, vrata škripe, kandila na koturovima zvrkte, sveće tek progorevaju, polijelej još spava, na horu huji praznina, iz oltara se čuju isprekidani slogovi, za pevnicom neko pevuši, čitač apostola se tiho preslišava, sveštenik koji svršava proskomidiju prigušenim glasom se moli Bogu, žene brbljaju, deca se dovikuju, neko se ljuti i preti, prodavač sveća glasno računa i zvecka sitnim novcem... Haos, haos! Odjedared, kao dve božje ruke koje se dižu da blagoslove metež nereda i greha, otvaraju se, s malim, jedva čujnim zvekom, carske dveri. Polijelej je još taman, haos se još roguši. Roguši se kao grdna životinja jedna koju je božja ruka uz dlaku pomilovala. Ali tada se, nečujno, kao prvi zamah jedva niklog krila, rasklope severne dveri. Arhanđel, svetao, čist i zlatno sjajan. Leti kroz haos i penje se

na amvon. Tiše je. Metež se sliva i sređuje. Svečano je i pobožno. Anđeli i dobri ljudi su na Zemlji. Još tiše. Haosa više nema. Polijelej bukne. Arhanđelski glas zatrubi i svetlost, svetlost novog i višeg života grane...“

Đakon je osećao da bezgranično voli tu devojku. Baš sada, kada je, kao i onda, prošla pored njega i otišla monahu Irineju, služi božjem u zlatnom stiharu, sa zlatnim narukvicama oko ruku. Skrušio se od sreće. Želeo je da se pretvori u jagnje, da savije glavu i bude zaklan na njeno ime krilu.

Ana se međutim vratila iz crkv, i radosno je gledala u ovog đakona koji je pred njom. Gle, onaj koga ona traži i voli tu je, kraj nje je, i razume sve što mu je govorila.

Spustila je ruku na dirke, i počela svirati. Tiše nego što treba da ne bi mnogo smetala društvu. Ipak je već posle pet-šest taktova neko došao i zatvorio vrata od muzičke sobe. Nedić. Bacio je pogled u sobu. Video Anu u poznatom, malo napred nagnutom stavu, kao da celim grudima dočekuje, grli i pije muzičke talase. A podalje od nje đakona, koji je obgrlio kolena, skupio se i došao tako neobično mali.

Prvi deo svirke, kaos, godio je monahu Irineju neobično. Ali sa onim S-dur akordom, kad izlazi svetlost, kad sve postaje jasno i java, i ne može više natrag u neodređeno i nestvoreno stanje, njega je dohvatilo nešto što ga je ukočilo. Hteo je podići glavu, hteo je ustati sa stolice, ali nije mogao. U tom razmotavanju haosa u jasnost on je odjedared video i svoju dušu potpuno jasno. Talas snažne jedne jasnosti naglo je odneo maglu ispred unutrašnjih njegovih očiju. Osetio je da ga sa svakim tonom ispod prstiju te devojke obuzima nešto što pretilo da će ga razneti.

Ana je posle svirala i arije. I pozvala đakona da pokuša, uz pratnju, i sa notama u rukama, otpevati svoj deo. Išlo je dosta dobro. Kad đakon pogreši, Ana se smeje i kaže da arhanđeli, doduše, imaju krila, ali nemaju sluha. Oboje se postepeno jako razveselili. Oni mali trileri u šesnaestinama, slavujeva pesma, prosto su ih razdragali. Monah Irinej je molio Anu da još nešto drugo svira.

„Drugo drugi put.“

„Zašto?“

Ana je ćutala. Spustila je zaklopac klavira i po njemu, kao neku polugu, ispružila malo mršavu, inače lepu ruku, neobično talasastu i finu oko članka. Na ruci je bila starinska, ravna i široka zlatna brasleta, koja je nežnu Aninu mišicu obuhvatala kao okov. Đakon je očarano gledao u taj zlatni obruč, i tako je nisko nadneo glavu nad njega da se Ana nije usuđivala ruku k sebi povući.

„Mila!“, šaptao je monah Irinej, kao i tada u porti, ali vrelijim i čujnijim šapatom. U tom šapatu je Ana sasvim jasno razabrala glas, i to onaj isti glas od koga je molitva đakonova tako veličanstvena, a reč o strahu božjem na njegovim usnama tako strašna.

„Isti taj glas!“, ponavljalo je nešto u Aninoj svesti, i ona je odjedared osetila da ju je nešto jako zbolelo u glavi. Tako jako da se rukom mašila toga bolnog mesta. Tanki njeni prsti sasvim su se izgubili u mekanoj bujnoj kosi, a zlatna brasleta se svetlila na temenu kao zvezda.

Bol je prolazio.

„Mila“, šaptao je đakon opet i sagibao je lagano glavu ka zlatnom obruču. Sagao ju je sasvim, i ljubio Anine prste dugim, vrelim poljupcem, koji se upijao u njih kao pčela u krunicu cveta.

A kad je Ana oslobodila ruku, prvo je tom rukom, pa posle i drugom, dohvatila i pomilovala đakonovu desnu ruku, pomilovala je čežnjom poljupca koji stidljiva, čedna duša nije mogla da dà iz sebe.

I onda odjedared, kao oluj, podigla je zaklopac sa klavira i počela svirati Betovenovu jednu sonatu. Silno, kraljevski. Monah Irinej se spustio u naslonjaču i utonuo u rajski san. Malo posle se otvorila vrata. Gosti su na prstima ulazili unutra i redali se oko Ane. Svi sa čudno sklopljenim rukama. Kao venac onih skrušenih, belim velovima povezanih žena, kojima na fra Anđelikovoj slici Sveti Stevan drži propoved o životu i umiranju.

Ana je svirala da zanese ceo svet. A lice joj je bilo mirno, svečano, srećno.

Nedić je stojao blažen i ponosan, Nedićka je brisala suze. A monah Irinej je želeo da je jagnje, da savije vrat i da bude zaklan u Aninom krilu.

XIII

Povučena u svoju sobu, Ana se predavala sećanju. Kao već nekoliko puta, njoj se i sada činilo da se napila sreće za ceo život i da ništa više ne želi i neće želeti.

U kosi je osećala nešto prijatno toplo, od čega su joj se oči sklapale i ispod zatvorenih kapaka videle nov jedan svet. Monah Irinej je morao sve snove svoje duše ostaviti u njenoj kosi!

A ruka njena? Ana je odjedared počela treptati vreloom nekom jezom. Bilo joj je kao žednoj, suvoj biljci, kojoj je sveža prolećna kiša poprskala i umila svega nekoliko listića na vrhu. Gorela je, savijala se, išla otvorenom prozoru, bojala se nečega, molila se crnoj noći da je zatrpa mrakom i mirom.

Legla je u postelju oko ponoći. Metnula glavu na desnu svoju mišicu i zanela se kao da će zaspati. Ali odjedared, misao jedna, oštija od noža, prereza joj san i pogodi je živahno i otrovno. Ana se trgla, sela u postelji, zapalila sveću i počela da se krsti. Osetila je kako joj se po licu

razliva bledilo. Ali ne bledilo nesvesti ili straha, nego bledilo nekog prkosa. Puna toga prkosa, ona dunu u sveću, zari glavu u jastuk i pritište usne na desnu svoju ruku. Tačno, sasvim tačno je našla mesto gde su ležale vrele, mekane njegove usne. Misao ona je međutim još i drugo htela, i mučila dalje Aninu dušu. Ana je pokušala da se seti majke, Hrista i crkve. Sećala se i monaha Irineja, u svetoj odeždi i s podignutim orarom. Ali nije skidala usta sa ruke, i tako, rastrzana, zaspala je već sasvim pred zoru na poljupcu ljubljenog čoveka. Prvi zraci sunca našli su je nasmejanih usta i namrštena čela.

Nije se međutim zapravo odmarala. U dahu je bilo trzaja i uzdisaja. Odjedared grudi Anine zadrhtaše, oči se poluotvoriše, a ruke krenuše da se sastave, ali se na pola gesta opet rastadoše. Zabrujao je silan jedan ton kroz tišinu, kao da uz samo Anino uvo trepti velika neka žica. Zatim je došao drugi, pa treći, i onda je ceo vazduh bio pun metalnog zvuka. Zvonilo je na jutrenje. Ana briznu u plač, ruke njene se stegoše kao dva davljenika.

„Bože, smiluj se, Bože, smiluj se!“ molila se ona i za sebe i još za jednog grešnika. Za monaha jednog, koji se, tamo, pred časnom trpezom, moli Bogu za ceo svet, a na duši mu je možda takođe teška, neprospavana noć.

Bog se smilovao. Ana je, jedva najzad, zaspala mirnim snom. I snevala je da vidi ranu na đakonovoj duši, ali da se ta rana svetli baš kao i đakonov stihar.

Sutradan je došlo pismo. Monah Irinej je pisao da se Ana mora štedeti i da će stoga i on što ređe dolaziti k njoj na vežbanje. Ima kod kuće harmonijum, pa će vežbati sam.

Ani je ta odluka đakonova godila. Ona je odista bila umorna. S jedne strane od posla, a s druge strane i od toga

što je sve to što se desilo i više od onog što ona želi, i od onog što ona može podneti, i, najzad, više i od onog što sme biti. Ana je, kroz sve svoje ushićenje, nešto žalila. Po sreći njenoj kotrljala se kap gorčine. Odviše čista i nežna duša njena volela je neprestano samo onaj svoj prvi zanos, i bojala se da ga ne izgubi.

I đakon je imao teških časova. Njegova asketska ljubav za ideju lepote, apstraktna i gorda, ispoljila je odjedared nešto novo: nemilosrđe i surovost. Odbijala je pomisao da je u iskušenju, a još više pomisao da je pretrpela možda čak i mali poraz, i hladno zagledana u svoj zadnji trijumf, smejala se svakom događaju i svakoj žrtvi. A u isti mah je đakona grizla savest već i zbog toga što je otkrio pred Anom svoju ljubav.

Rešio je dakle da će se povući, da će izbegavati sastanke sa Anom dok se oboje ne vrate u stari svoj mir. I činilo mu se da to sve samo od sebe ide. Ana mu je odgovorila da je veoma zadovoljna njegovim rasporedom, a njemu su baš godila samačka vežbanja. Kad dovrši pevanje, sasvim mu je tako kao da je od Ane došao.

Opet je dakle muzika postala njihovo voljenje. Opet su živeli jedno u drugom kao što muzika živi u žici.

Ali je onda došlo vreme kad su se počeli češće viđati na zajedničkim vežbama sa horovođom. U onoj istoj sobi.

Ana je bila uznemirena, đakon nije svakad vladao glasom. U razgovoru, Anin pogled je bio zamagljen, suzom pokapan i sklanjao se u sebe. Monah Irinej se tada pokazivao tih, neveseo i uzdržljiv kao kakvo siročće. Tamne njegove oči, dva nenađena draga kamena koja samo za Anu svetle, umiljavale bi se pogledom pseta jednog koje nema gospodara. Anino srce bi opet pod tim pogledom

zabuktalo skoro nekom materinskom ljubavlju. Želela je da klekne pred siroče i da ga služi. I volela na njemu ono mesto u kosi gde ga sveštenik kao dete blagosilja.

Na poslednjem, glavnom vežbanju đakon je rđavo pevao. Nepažljivo, rasejano, puštajući da mu glas, divalj i gromovit, čisto poruši pesmu. Stari horovođa je bio nervozan, molio je kako je najlepše znao i naposletku je otišao. Ana se zbunila. Bojala se da će i đakon otići. Ali on je ostao. I molio je Anu za izvinjenje i za dobrotu da još jedared pređe s njim njegov deo.

Išlo je lepo, kao uvek. Ana se smešila, umirena i zadovoljna. Osećajući da je i taj silni glas harfa jedna koja samo pod njenim rukama svira.

„Kako ste sada divno pevali!“, pošle su joj oči đakonovim očima u susret.

Đakon ništa nije odgovarao. Ali iz zenica njegovih su skočila dva zraka, koja su, kao dve snažne ruke, obgrlila Anu da je uguše. Ana se digla od klavira. Čisto je posrnula.

Monah Irinej ju je nežno, jedva osetno pridržao za ramena, poveo je do stolice kraj prozora i pošao da otvori prozor. Ana ga je zadržala ispruživši obe svoje ruke prema njemu.

„Ostanite tu“, šaptala je i oborila glavu tužno. Bila je bela kao od kamena.

„Budite hrabri, Ana!“, govorio je đakon mirnim, hladnim glasom, a imao u licu izraz bola. „Budite hrabri“, ponavljao je on glasom koji se izvinjavao za onaj prvi glas. „Jelte da je ova ljubav zato među nama da budemo bolji, jelte?“

Ana je podigla svoje razumne oči i gledala ga blagodarno.

„Je li vam krivo, Ana, što vas volim? Hoće li vam ikada biti krivo? I da li mislite da uopšte ima neke krivice u tome što vas volim? Zar bih mogao vas ne voleti, kad ceo svet volim, i kad sam se zbog toga baš i pokaluđerio! Nije istina da kaluđer ne sme ljubiti ženu!“, zanosio se đakon svojom idejom. „Nije istina ni to da ne sme voleti jednu ženu iznad sviju žena! Nije istina dotle dok je kaluđer u stanju da tu ženu voli iznad sebe! Tako vas ja volim, Ana!...“

Monah Irinej je svetlio od zanosa i bio lepši od anđela Gospodnjeg.

„A vi? Možete li mi u tome pomoći, Ana? Hoćete li da mi pomognete?“

„Ne sumnjajte i ne pitajte“, govorila je Ana oduševljeno i uzbuđeno. „Ceo moj život i rad vas su čekali. Vi ste došli, i stare raskrsnice moga života više nema. Pomoći ću vam! Prebrodićemo iskušenja!... Telesna ljubav opada brže od cveta. Reči, zagrljaji, poljupci – svaka ta slast je uzbrani, uvenuti listak. A poslednji listići venu neuzabrani... Bićemo jači od toga, bićemo bolji kroz ljubav svoju!“

Monah Irinej je položio ruku na Anino teme. Kroz gustu, debelu svoju kosu Ana je osećala najveću, najčistiju milost ovoga sveta. A ruka đakonova je osećala kako srce Anino, kao srce u malog deteta, pod samim temenom bije, i čekala je da se to srce smiri. Kad se najzad smirilo, Ana je svojom rukom skinula ruku sa temena i primakla je, dobru i milostivu, blizu, sasvim blizu svojim usnama. Ali je nije poljubila. Samo je jako umiljato pogledala u đakona.

„Šta ćete misliti o meni?“

„Mislim da ste nepokorno jedno anđelče koje svešteniku svome neće da poljubi ruku“, šalio se monah Irinej. I sav je srećan otišao kad se Ana od srca slatko nasmejala.

Celim putem, i kod kuće, u đakonu je čisto vrila ta sreća. Osećao se kao pregršt skrivenne šumske zemlje koju je sada prvi put obasjala puna toplota, i u kojoj je sve seme počelo odjedared da klija. Osećao se kao bašta: zelen, cvetan, svež, željan svega, i kiše i sunca.

Bio je opet veseli onaj kaluđer u čijem zavetu nema ni trunke nemilosti, čije asketstvo osuđuje sebičnu ljubav ne stoga da sebe muči, nego da drugima ne čini nepravdu. Jer ljudi su gladni ljubavi, i samo nje su gladni i umiru onda kad ljubav nije više s njima. I kad neko umre od gladi zato je umro što ljubavi za njega nije bilo.

A sad, kad je ipak došlo do toga da je zavoleo jedno stvorenje više od svih drugih, Bog mu je pomogao. Pomogao mu je da ipak nigde ne oduzme ljubav, da ne zaboravi ni poslednjeg mrava. Bog je umnožio ljubav u njemu. Otkad Anu voli, on je izgubio poslednju mrvicu sebičnosti, gneva i zlopamćenja.

Ne, ne, njegov Bog i njegova crkva njemu još ništa nisu prebacili. Bog i crkva vole čoveka bez predrasuda i bez dogmi. Bog i crkva vole kaluđera koji zavet svoj smatra kao borbu za ljubav.

Monah Irinej je bio uveren da Bog u čoveku sve dotle stanuje dok u njemu ima iskrice ljubavi za pseto jedno, za sliku jednu, za misao jednu. I bio je uveren da dotle dokle Bog u čoveku stanuje, čovek onog trenutka mora osetiti zlo čim se zlo u njemu krene. A on nikakvo zlo u sebi ne oseća, kleo se đakon i pred Bogom, i pred sobom, gledajući pravo u tužne oči Hristove na Đotovoj slici Hrista i Jude.

Šta je i mogao grešno osećati on koji voli devojk, čistiju i Bogu odaniju od svih monaha na svetu! Devojk,

koja je hiljadama ljudi Bogu privela, hiljadama grešnika na kajanje navela, hiljadama namišljenih neljubavi u ljubav preobratala.

Dakonu se prividelo da kleči pred Anom i da ljubi ruku njenu, u srebro i drago kamenje okovanu...

Pa ipak, baš pošto je otepevao svežu arhandelsku radost zbog stvorenja sveta, on je osetio grižu današnjeg čoveka koji u tom svetu nije više srećan.

Zašto Bog nije docnije, mnogo docnije stvorio Zemlju? Onda tek kad je na njegovu i Aninu dušu došao red da ostave stan božji i negde u vaseljeni izvrše svoj zadatak. Zašto Ana i on nisu prvi bezgrešni ljudi?

I zašto se i on tako žurio sa stvaranjem svoga sveta? Zašto se tako žurio da progovori s njome, zašto se tako žurio ka podnevu ljubavi svoje, zašto je tako brzao da joj celu svoju dušu dade?

Zašto duže nije trajala prva ona čežnja u kojoj ničega zbilog i dogođenog nema? Zašto sve bile stvari plaše čoveka? Zašto je bolje nemati nego imati? Zašto je svaka sreća pokojnik?

Dakon je izvadio dnevnik i čitao najmiliju svoju pesmicu:

Iz oblaka te znam samo, čarobna ženo, iz belog oblaka, iz koga nikad ne izlaziš. I ljubim te nepoznatu, i čežnem za svirkom tvojom, nikad nečuvenom.

Glava tvoja je nemarno naslonjena na harfu, oči tvoje su mirno zagledane jer neće ništa da vide, usta tvoja su hladna jer nikoga nisu poljubila.

A prsti tvoji miluju, trzaju ili u krvavo srce ujedaju zategnute žice, i muzika se čuje.

O, ti mirna i sveta ženo, koja u oblaku živiš i nikoga zavela nisi, jesi li kadgod bila srećna što si usrećila, jesi li kadgod bila nesrećna što si unesrećila?

Ti ćutiš i sviraš. I ne vidiš čežnju moju jer oči tvoje neće ništa da vide.

A ja te ljubim.

Ljubim te, i ne želim da te poznam. Ljubim svirku tvoju, i ne želim nikada da je čujem.

XIV

Došao je dan uoči Velike Gospojine i prispeo je stari vladika. Duž svih ulica kojima su kola imala da prođu, prozori su bili načičkani radoznalim glavama, i ljudi su sa dirljivim poštovanjem pozdravljali starca, ne samo bele kose i brade nego i sedih obrva i trepavica, koji je kraj snažnog Nedića izgledao kao čađava stara ikona u srebrnom okviru.

S obe strane Nedićeve kapije dočekaao je episkopa red dece, kao red mladih čavki, radoznalih pogleda i otvorenih kljunova. Na samoj kapiji je stojala domaćica sa ćerkom. Cveće je ležalo po putu, prekrasno sobno cveće gospođe Nedičke je ivičilo stazu, radosna lica se ispinjala da vide miloga gosta.

Malo je i odviše cvetan i veseo ispao doček starca. Vladika se melanholično smešio. I naročito se zagledao u matoro Nedićevo pseto, koje je ležalo, tužno ravnodušno, s njuškom na šapama i sa zračkom besmrtnog života u umornim, bezbojnim svojim očima.

„Stari, isluženi lovac, jelte?“ , okrenuo se vladika Nediću i klimnuo ljubazno glavom psetu.

„Da, preosvećeni, moj dobar drug iz mlađih godina, i čak i moj imenjак. I on se zove Jova. I to ga je ime, siromaha, često skupo stalo. Naime, kad čujem da žena ljutitim glasom viče: „Jovo!“ , ja se napravim odsutan i ne izađem. A on, jadnik, dotrći, i izvuče moj deo batina.“

Vladici je dobro došla ova šala. Smejao se celim licem, samo su oči ostale mirne i, po nečemu, bile slične očima starog Jove. Izražavale su skrušenu večernju očišćenost onoga sveta.

Uopšte je spoljašnjost vladike, za koga se inače znalo da je umno još neobično svež i jak, podsećala na prolaznost i smrt. Žuto i nabrčkano lice, šiljat nos, uska bleđa usta, ruke svetiteljske, bez pegice blede, prsti nadzemaljski, kao da se u vrhovima njihovim još malo zadržala duša pre nego što konačno izleti. Ljubičasta svileni postava stajala je starcu tako neveselo, a krst sa skupocenim, blistavim kamenjem još neveselije.

Pratioci vladici su veseliji utisak činili. Đakon, doktor teologije i vrlo učen, ali čovek jako malena rasta, jako dugačke brade i jako dugačke mantije, izgledao je kao mali Jova u dedinom prsluku. Imao je još i sitno lice, sa dva neobično razmaknuta, okrugla oka, tako bezazlena kao da gosa njihov ne zna ni da čita ni da piše. A prota, ugojen, masnog i svetlog lica, sa večito oznojenim vratom i crvenom čelom koja se neprestano pušila, podsećao je na založeni samovar koji čeka gosta.

Gospojinska zora je doletela vedra i čila, skoro majska. Krilima je gonila ispred sebe neku svežinu, koja je

umivala varošicu i budila drveće. Vazduh je bio miran. Snopić prvih sunčanih zraka probio je kroz tanku pukotinu drvenih žaluzija na Aninom prozoru, i Ana, odavno već budna, spazila je na zidu malu jednu sliku, koja je, kao u mračnoj komori, stajala natraške. Nebo dole, a kuće, upregnuta kola i palije s buretom gore. I tri figurice, valjda piljarice, idu na glavi i razgovaraju živo. Slika se posle zamutila i nestala, a na njenom mestu je zasjao spektar, kao najlepša duga.

Anu je ova mila, vesela igra razdragala i na šaljive misli navela. Pomislila je kako bi bilo kad bi ceo svet stvarno išao i stajao na glavi. Kako bi izgledali stari horovođa, koji mlata rukama pred pevačima, i visoki njihov prota, kome je i najsvečaniji felon kratak i izgleda u njemu kao kad se u malu zevalicu uvuče veliki neki bumbar. A tek doktor Pašković! Sa malo pupčastim trbuhom dole i s dugim tankim nogama gore – prava rotkva koju niko neće da kupi.

Usred nestašluka Ana se odjedared setila starog vladike. Samo jedan zid ih rastavlja, on je možda takođe video veselu sliku na zidu. Ali Bog zna kakve misli je ta slika u njemu izazvala.

Ana je tako zavolela toga starca. Iz mudrih, blagih njegovih reči se jasno čita da je mnogo bola pretrpeo. Mudar je, ali je nesrećan. Možda su svi ljudi koji mudrost izaberu nesrećni ljudi. Na čelu vladicinom, među mnogim sitnim i poprečnim borama koje su godine naslagale, videla se i jedna uspravna, skoro surovo stroga, koja se morala urezati još mnogo pre starih dana.

„Vladika izgleda kao senka jednog čoveka koga više nema“, pomislila je Ana. Takav je bio i sinoć za večerom. I kad su ga nudili jelom, njoj je padalo na um da majka njena

pokušava senku da nahrani... Ali kako mu je razgovor prijatan i odabran. Monah Irinej tvrdi da je srećan onaj ko ga izbliže poznaje i kome starac hoće dušu svoju da otvori.

Ana je pogledala na sat. Rano je još bilo, ali je ipak ustala. I svi drugi se toga dana rano digli u Nedićevoj kući. Da ceo domazluk bude spremljen i u redu pre nego što gost izađe. U najvećoj tišini se obavljao posao. Sobarica nije ispustila nijedno vedro. Kočijaš je očistio kola i istimario konje, a nijedared nije opsovao. Nestašno Anino kućence, kako mu je Ana zapretila da ni znuti ne sme, gledalo je u činijicu kaše pred sobom i nije jelo.

Vladika se pri doručku hvalio da je vrlo mirno spavao. I da prema tome, hvala Bogu, bar toga dana nije video da svet natraške ide. Uopšte je izgledao svežiji i veseliji nego sinoć. S Anom se mnogo razgovarao. Iz pisama svoga bivšeg đakona ju je već upola poznavao.

„Jeste li odmah opazili da moj Irinej nije običan čovek?“, pitao je vladika s ponosom.

Ana je porumenila, ali se sabrala.

„Mi se takođe svi ponosimo njime“, odgovorila je hrabro, okrećući prema vladičinom gordom licu svoje.

Vladika je uzdahnuo. Teško i, videlo se, iz mnogih razloga.

U taj mah su stigli prota i đakon, gosti, mesni prota i još nekoliko uglednih sveštenika iz okoline.

Ana se oprostila jer je morala ranije biti u crkvi.

Kad je stigla, našla je crkvu već sasvim punu. Preko širokih stepenica je ipak još neprestano strujao svet kao reka. Veliki deo se morao zadovoljiti da ostane u porti, pa čak i na ulici. Da koliko-toliko bar pojanje čuju, kad već neće moći ništa videti.

Uskoro je došao i episkop, praćen silnim sveštenstvom, i otpočelo je oblačenje vladike.

Ana je posmatrala ceremoniju s hora i opet joj je palo na um da to ljudi senku hoće da obuku. Bojala se da će se starac srušiti pod skupocenim, teškim odelom i pod mitrom na glavi. Svi su sveštenici kraj njega izgledali mladi, a đakoni kao prava deca.

A kad su udarila zvona i zabrujala silna pozdravna pesma kombinovanog hora odraslih i dece, monah Irinej je opazio da na vladčinom licu drhće izraz prave, vrele sreće. Opazili su to možda i drugi koji su bili blizu. Inače, kad se blistava senka pojavila na dverima da blagoslovi narod, sva se prepuna srca stegla pred tragedijom starosti, a neka još i pred tragedijom svake svetinje u čovečjem životu.

Opazilo se da vladika s interesom pogleda gore, ka pevačima. A i ostali sveštenici. Hor je bio prepun, i odraslih i dece, i, odole gledan, zbog gustoće vazduha, činio se tajanstven. U osvetljenju polijejeja oči pevača su izgledale kao svetle tačkice, konture lica, zbog svečanog raspoloženja, došle su nadzemaljski meke, kroz mala, kao rupe na fruli okrugla dečja usta čulo se kliktanje šumskih tičica, dok su basovi rikali kao neke dobroćudne zveri.

A posredi svega toga, na uzvišenju, u belim oblacima od harmonija, čipaka i perja, uzdizala se tanka, voštano bleđa jedna ruka, pobožna i skromna, neprstenovana, u težak sjajni obruč okovana. Ruka, u koju su sve oči gledale, a koju su dva najlepša oka iz oltara hrabrila i milovala.

„Čarobna živa slika. Muriljovi heruvimi koji oko Majke božje poju“, šaptao je vladčin đakon drugom đakonu.

Tako je izgledalo odole. A gore je slika imala i drukčijih poteza. Mala devojčica, koja tri puta ima da peva sama,

drži neprestano Anu za suknju. Sopran-solistkinja, junak iz tolikih glavnih bitaka, belja je od belih ruža na svojim grudma. Horovođa netrenimice čeka čas da sa sopranom zajedno padne u nesvest. A dva najbolja tenoriste gledaju se kao dva na tuču gotova petla.

Ali pesma se talasa, snažna, rajska, nebu namenjena, od Boga slušana. Tanka, voštana ona ruka kao da sva grla u sebi drži, kao da sve glasove kroz jednu, svoju dušu sliva. Ljudi su uzbuđeni. Ima ih koji se s kolena ne dižu, koji su oborili glavu na drvenu pregradu ispred sebe, koji plaču. Stari vladika naročitim blagoslovom blagosilja onu ruku, mada Ana ne može da se okrene oltaru. Stari vladika trepti. Dirnut je svečanošću, dirnut je lepotom. Noge mu drhću, hteo bi da klekne. Đakon Irinej mu prilazi i skoro u naručju nosi arhijereja s krunom na glavi. Suza, možda poslednja suza koju je starac još imao u očima, kotrlja mu se niz lice.

Ana je imala da upravlja horom u prvoj polovini službe. U drugoj će je zameniti horovođa. Sve dotle ona se nije nijedared okrenula oltaru. Čula je samo tihi glas vladičin, razne glasove sveštenika, plašljivi, sujetan jedan tenor, tenor vladičinog đakona, i brujne orgulje iz grudi đakona Bogorodičine crkve. Kad je svršila svoj deo i najzad se suočila s oltarom, videla je da je tamo toplo očekivana i jedva dočekana. Stari episkop ju je blagosiljao dugim jednim blagoslovom, kao da želi glavu da joj domaši, i smešio se na nju očinski milostivo. A monah Irinej, lep kao legenda, bleđi no obično, otimao je snagom svojih očiju Anu i od vladike i od celog sveta. Privlačio ju je, zanosio ju je, zvao je, leteo k njoj, stezao je nečim što zaziđuje, ljubio joj ruke, kosu i čelo, i to opojnom jednom vrelinom od koje nema

spasjenja, koja žed i nesitost budi, koja možda garištem i pepelom preti.

Ani se nešto paučinalo pred očima, noge su je jedva držale, usta su šaptala nerazumljive reči. Ljubav ta iz oltara je tako divna, tako jedinstvena na svetu, kako joj se može odoleti, kako bi joj, sva srećna i zadovoljna i inače, mogla odoleti Ana Nedićeva!

Strasne puste želje su obuzele Anu. Da na njegovom ramenu leži, da oči i usta njegova nad sobom vidi. Da se sklone stroge božje oči, da bar časom doživi slatku zemaljsku sreću.

Uhvatila se za čelo. Kajala se, krstila, i klanjala pred dobrotom božjom, što je iskušenje bilo samo san i varka. I predavala se, ponovo mirna, slušanju pesme i gledanju raskošno lepih živih slika.

Sve to dole učinilo joj se odjedared kao svečana i vesela neka narodna skupština, sa svetskim i crkvenim poglavicama, sa litijom i molitvom, sa ljudima u svečanom odelu, babama u teškoj crnoj svili i devojkama u cveću. Sa zadatkom nekim, sa momentom zakletve kada će se izneti voštanica i Evandjelje, sa verom da su sve dosadašnje muke ljudi morale biti, a da odsada dolazi samo dobro i lepo, i da će se sad odmah osetiti prisustvo Boga i čuti se, iz daljnih nebesnih daljina, tiho radovanje anđela: *Tebe Boga hvalim.*

Zveckala je kadionica. Kadio je vladičin đakon. Ani prelete osmeh ponosa, pa posle i osmeh ironije preko lica. Da, i taj zveket srebra bi trebalo da je harmoničan i u taktu sa pobožnim motivom. I bio bi kad bi bio na svetu još jedan đakon Bogorodičine crkve. Ana se sećala ritmičnog gesta kađenja u monaha Irineja, sećala se

gracioznog klanjanja njegove ponosite glave i njegovog savršeno lepog vitkog tela.

„Najveći slikar portreta“, smešila se Ana s ponosom u sebi, „slikar otmenih tankih stasova, čija galerija izgleda kao red sjajnih kopalja, nije stigao da među svojim lordovima, hercozima i knjeginjama naslika i jednog pravoslavnog kaluđera... Ali onda je monah Irinej trebalo da živi više od sto godina ranije... A da je tada živeo, ko zna, možda bi na lepoj svojoj kosi nosio mekani šešir s velikim nojevim perom, možda bi jahao konja sa grivom do zemlje, s perjanicom između ušiju...“

Ana je zaboravila gde je. Obuzeli su je omiljeni snovi. Da monaha Irineja prenosi iz stoleća u stoleće, iz sudbine u sudbinu, iz života u život, ali da ga opet vrati Bogu, Bogorodičinoj crkvi i sebi. Toj igri se ona predavala često, dugo i sa nekom vatrom od koje bi posle osećala umor.

Oblačila ga je u sve kostime i sve karaktere, mamila ga u tesnace iskušenja i problema, hitala u ekstaze herojstva i ljubavi, izdizala na visove trijumfa i gurala u ambise katastrofa. Gledala ga naslonjenog na bojno koplje i na lovačku pušku, gledala ga na pozornici, u dvoboju i u zagrljaju žene, videla ga mladog i starog, oholog i s prahom po glavi, s uma sišlog, otrovanog ili mirno umirućeg sa zorom boljeg života u očima. I odjedared, sebična i strasna, mahnito zaljubljena i ljubomorna na sve sreće, živote i ljude, i u isti mah opora, ponosita i neporočna – ona je nemilice i surovo čupala sa njega sav sjaj i raskoš odela, otimala ga životu i slavi i ženi, silila ga da se odreče sreće, zavijala ga u crno, i kao mračni srednjovekovni tavničar bdila nad njim da se ne makne od molitve i oltara dok ne umre, ili dok mu krv tamjanom ne promiriše.

Ana se trgla, oslušnula šta se poje i pogledala dole. Pred dverima, đakon je ukrštao oko sebe orar. Zlatnim lancem je stegao ramena i grudi, dvostrukim krstom je zagradio srce, ponizno je spustio inače uvis podignutu ruku i stajao, kao od metala salivena opomena, čekajući trenutak da čelo zemlji približi i snažnim, skoro strašnim glasom poviče: *Vonmem*: Bogu se okrenite, ljudi, jer se svetinja dešava u oltaru.

Za Anu je to uvek bio čas neobičnog osećanja, momenat prave pobožnosti, momenat zaborava svake sujete i strasti. Đakon je u priziv te jedne reči bacao ceo svoj silni glas, sa poslednjim trepetom i odjekom. I posle toga, Ana je znala, grudi njegove su bile iznemogle i prazne. Ulazio je u oltar na pričešće potpuno spreman, davši Bogu, s glasom svojim, i sve što je u njemu.

Toga dana đakon je nikada nedostignutom silinom, lepotom i strogošću podsećao na krv Hristovu u putiru, na čistu žrtvu, na svemoćnu smrt, koja je Sina božjeg isto tako proždrla kao što proždire travu.

Ana se krstila pokajnički, s uzdrhtalom rukom. Zlatna odežda đakonova činila joj se kao sivom prašinom posuta, a u svome srcu je osetila suzu.

Ali kad se monah Irinej pre ulaska u oltar okrenuo vernima, oko suze te je počeo goreti plamen, ispod stegnutog ukrštenog orara je Ana videla opojnu jednu vitkost, i znala je da su na glavi đakonovoj oči crne, kosa svilena a usne krvavo rumene...

Horovođa je silazio, a Ana se pela na uzvišenje. Da sa celim ogromnim horom otpeva onu završnu pjesu. Pesma ta, neobična, vesela, živoga takta, razbudila je već zamorene pažnje ponovo. Pevači, osećajući kraj dobro

izvedenog zadatka, pojali su kao da pred Bogom stoje, a Bog taj da im je svima rođeni otac. Bogorodičina crkva je izgledala kao igralište, ljudi kao deca, a deca kao rajsko cveće. Krilata jedna glorijska je lepršala nad svima glavama. Niko nije ni pomišljao da izađe. Do poslednjeg takta je sve živo stajalo na svom mestu. A tada, osećajući da se san razbija, da je došao rastanak od lepote, grunulo je uzbuđenje iz svih grudi. Ikone su oživele, zidovi su šumili odjekom pevanja, ljudi su klicali, žene su celivale vlaštinu odeću i štaku, devojke su bacale cveće, episkop je grlio đakona Irineja, Ana je ljubila male svoje pevače, a srce Bogorodičine crkve, kao srce svake majke, prostrlo se po podu i čekalo da deca njegova preko njega pređu.

XV

Tako se svršilo bogoslužjenje na Veliku Gospojinu.

„Da nisam grešan, Bog bi mi danas, u crkvi, uzeo bio dušu“, šaptao je vladika monahu Irineju, koji mu je, zajedno sa drugim đakonom, pomagao da se popne u kola.

Kola se kroz gustu množinu sveta jedva kretala. Konji i točkovi su gazili i mrvili zelene grančice i cveće, mirne, bezglasne žrtve svakog ljudskog veselja. Neki su zavideli vladici, neki su ga ispraćali dugim pogledima sažaljenja. Oni prvi se čudili zašto je monah Irinej ostavio rezidenciju i karijeru, ovi drugi se šalili da će sad sigurno i vladika tražiti premeštaj u Bogorodičinu crkvu.

Malo-pomalo žagor se stišavao, ljudi se razilazili, ulice se praznile. Oblak jedan, jesenji i kišan, putovao je nekud vedroplavim nebom. Mali dečko, još uplakan što nije mogao ući u crkvu, stojao je nasred ulice, sa bosim nožicama u prašini, sa podnevnim suncem na glavi. Na Nedićevoj kapiji se rastajala dva para čežnijivih očiju. Pozno letnji vetrić, mekana srca, uzdisao je, i pričao je neke tajne.

A doktor Pašković, naslonjen na stub fenjera, skrštenih ruku, prisluškiavao je.

Da bi se vladika mogao što bolje odmoriti, nije Nedić na ručak pozvao nikoga od gostiju. Znalo se samo da će oko četiri sata, po želji episkopovoj, doći đakon Irinej. I pošto se osetilo da bi starcu milije bilo da se nasamo sastane s njime, udešeno je tako da se đakon kroz zaseban ulaz uvede u gostinsko odeljenje.

Vladika je zagrlio glavu monaha Irineja i poljubio ga je u teme. Privukao ga je zatim da sedne na stolicu do nje-ga, i gledao ga dobrim pogledom starca koji se još samo tuđem životu raduje.

„Ja sam, sinko, u prvom redu zato došao da tebe još jedared vidim“, govorio je krunisani episkop skrušenim glasom sirote ljubavi.

Đakonu kucnu nešto po grkljanu. Kroz divne njegove zenice se promoli duša, ogrnuta u bolnu jednu molbu.

„Ne, nisam samo tebe radi došao. Želeo sam takođe mnogo da budem u crkvi o kojoj mi uvek toliko pišeš. Pravo da ti kažem, mislio sam da precenjuješ vrednost i lepotu. Ali sam se tako iznenadio, i take krasote nauživao, da još nikako ne mogu san od jave da odvojim. Činilo mi se čas da sam dete u čudnoj nekoj kolevci, koju muzika ljulja, čas opet da sam mrtav u grobu i anđeli da nada mnogom liturgiju služe. Hvala i tebi, od svega srca, na divnoj toj svečanosti. A gospođici Nedićevoj sam već toliko blagodario da sam sirotu devojkicu skoro rasplakao... Kako je to neobična devojkica. Govori o umetnosti kao o Bogu. Težak zavet se mora poneti, pa da se u lepotu umetnosti mogne ući – tvrdi ona. Svirala mi je na harmonijumu legendu o Hristu. Čudesno. Kazala mi je da su dvanaest

evanđelja na Veliki četvrtak roman najlepšeg čovečjeg života... Kao da nosi oltar u sebi, kao da je pozvana da ostvari neki ideal... Uveravam te, ovaj današnji dan je možda najbolji dan celog mog života. Ovako star i trošan, osećao sam se lak i besmrtn. Bog je veliki i milostiv“, krstio se starac s pobožnošću.

„Ja se mnogo radujem, preosvećeni, što ste zadovoljni. A mило mi je takođe što ste se uverili o razlogu zbog koga mi je ova crkva toliko omilela da sam, eto, ostao u njoj, iako ste vi daleko od nje... U duši međutim, ja sam svakoga dana s vama. I nijedna moja molitva Bogu nije bez vašeg imena. Utoliko mi je teže što vas vidim slaba i promenjena. Bolujete li mnogo?“

„I bolestan sam, sinko, ali, glavno, ostario sam. Crn sam, suv i izgoreo, i krajnje je vreme da mrem. Ali, kako vidiš, čovek do zadnjega časa ima želja. Poželeo sam da još koji trenutak s tvojim srcem i s tvojim bogatim životom proživim. Teška mi mitra. Došao sam da još jedared budem đakon, onakav kakav u svom životu nikad nisam bio... Kakav je divan tvoj život, Irineje! I kako sam srećan i ja što si na ovome mestu. Vi mi ovde izgledate kao neki izabrani ljudi, kao kutak jedan gde ima još čiste ljubavi za crkvu i detinjeg verovanja u božju milost. Čija je to zasluga? Tvoja? Zasluga tvoga lepog glasa?“

„O ne, ne budite nepravedni, preosvećeni! To je sve već bilo tako kad sam ja ovamo došao. To je zasluga devojke koju ste i vi zapazili. Ljudi tvrde da je preokret nastao od vremena kada je ona svu svoju dušu založila da bogosluženje podigne i ulepša, i otkad ona primernim ponašanjem crkve i ponašanjem u njoj pokazuje živu ljubav prema jednom višem životu u čoveku. To je, kako ste

sami rekli, jedna sasvim neobična devojka“, uzdahnuo je đakon zanosno i zalepršao čisto krilima sve svoje mladosti u oduševljenju.

„Poznaješ li se s njom odavno?“

„Ne tako odavno.“

„Onda sigurno ne znaš mnogo o intimnim njenim mislima i o načinu života. A mene bi tako zanimalo i takva silna uteha bi mi bila da se sasvim uverim u idealnu religiju njenu. Tebi je poznat roman i razočaranje moga života. Žene su ili neznabošci ili idolopoklonici. A ako uspeju da zavole jednoga Boga, muče ga isto tako kao što i čoveka muče.“ Vladičine ruke zadrhtaše, a u uglu oka zatrepta mala, ljuta jedna zvezdica.

Đakon je ćutao. I episkop je ćutao. Dva kaluđera, jedan s ove a drugi s one strane života, gledali su zamišljeno u baštu. Đakonu se činilo da u suncu vidi portre jedne žene, naslikan, časom, od nevidljivog slikara i obešen o zraku svetlosti. I episkopu se privideo portre žene. Mala potamnela starinska minijatura, obešena o granu mračnog, nemog čempresa, uskog, kopljasto tvrdog i nemilog, u čijoj duši kao da se nešto davno osušilo.

„Kaži mi, ako što znaš, o gospođici Nedićevoj.“

„Nisam još dosada nikada naročito razgovarao s njom o Bogu, o veri, duši ženinoj, ili o osećajnom životu čoveka uopšte. Ali znam za jednu unutrašnju borbu njenu, koja je teška i preteška samo zato što Boga ima i što je taj Bog zbilja u duši njenoj. Uostalom, sve potanko ispitivanje i duboko ulaženje nije potrebno kad je reč o Ani Nedićevoj. Ceo čisti devojački život njen, svaki pokret njen, muzika njena, ideje njene, najzad oči, same oči njene govore o čednosti srca jednog kome nigde nema ravnog.“

Pošto je već izgovorio zadnje reči, đakon se trgao i spustio glavu. Osećao je da ga vladika gleda. Stideo se, a nevest je bio da svoje ushićenje opravda opštim ushićenjem. Vladici je došlo žao đakonove zbunjenosti. Dohvatio ga je za ruku da ga ohrabri. Ali gest nije bio dobro izabran. Đakon je tek sada porumenio i skoro neveselo je zaklonio lice rukom. Vladika, opet, naslutivši odjedared da u duši njegovog ljubimca ima bol, raznežio se sasvim i, mesto da nešto počne govoriti, zagledao se u svoga Irineja isto tako neveselo kao što se Irinej zagledao u zemlju.

Oči im se najzad sastadoše u jednom retko srdačnom pogledu. U zenicama monaha Irineja je stajala želja da vladika pogodi i sazna sve što je u njemu. A u vladičini oku je stajala slutnja o buri života i meka ljubav za nedužne žrtve. Ramena starčeva se tužno slegala pred saznanjem o čovečjoj nemoći. U ruci njegovoj je jako zadrhtala šoljica s kavom.

„Da li bi se mogao rešiti da ideš sa mnom? Na izvesno vreme, mislim. Za odsustvo je lako. Zamenio bi te moj đakon.“

Monah Irinej je ćutao. Vladika je opazio da ga se to pitanje vrlo mučno dotaklo. Da mu je teško obećati, ali teško i odreći. Kao nikada, starac je osetio koliko je vezano za njega to mlado stvorenje, i odjedared mu je došla ideja da još više dirne u srce svoga ljubimca i da ga, na taj način, privoli na putovanje i ukloni malo iz čarobno moćne sredine.

„Star sam, Irineje. Možda je to poslednja ljubav koju mi činiš.“

Monah Irinej je pobledeo, a u užasnite njegove oči se popela očajna molba.

Vladika se pokajao i poplašio. I tražio je da ublaži ton. Počeo je tim što se nasmejao.

„A dokle bi ti hteo da ja još živim! Moraš se s tim izmiriti da je i u tvog starog vladike samo duša besmrtna. Takvog, dakle, kakvog te sada vidim, i kakvog sam te željan, neću te još dugo moći gledati, lepi moj đakone, za kojim eno tamo kod mene uzdiše cela varoš. Dakle? Da li bi se mogao rešiti da pođeš? Ne možeš?“

Dva beskrajno tužna oka se zagledala u vladiku.

„Ne mogu, preosvećenosti, ne mogu... Pa ipak, ja želim da dođem. Ja ću doći, ja ću zaceo doći... drugi put ću doći!“, kliknulo je iz đakona najzad prosto rešenje, čiju naivnost je, naravno, samo vladika opazio i koja ga je u srce dirala.

„E pa tako kaži!“, tapšao je zadovoljno đakona po ramenu. „Dakle imam ipak da se nadam milom gostu. Samo nemoj odviše mnogo odugovlačiti jer moja povratna karta može svakom poštom stići.“

XVI

Đakon je izašao od vladike vrlo veseo. Srce je pevalo u njemu. Umalo što nije i glasno zapevao. Možda bi i učinio da ga pas Anin za vremena nije podsetio gde je. Pseto je stajalo u zapetom nekom držanju, kao da mu oči iščekuju nekoga a uši čuju nešto što samo za njih važi.

„Čuje valjda pesmu moga srca“, smešio se đakon, stojeći još neprestano u hodniku, i oblačeći polako rukavice.

Velika mu je bila radost što je vladici obećao da će doći. Naravno, prvo se mora i s Anom razgovarati. Napisavši joj onda ono pismo, on je i nehotice tu stvar položio u njene ruke.

„Sve je u njenim rukama“, mislio je ushićeno izašavši najzad iz hodnika.

Prolazeći kroz avliju, opazio je kako je nebo plavo, kako cveće, u nestašluku nekom, miriše na limun i pomorandžu, kako sluga seče travu, nežnu i mekanu kao da je proleće, i kako se zvuk insekata čuje kao neka jako udaljena zvona. Vrata, koja vode iz kuće na verandu, bila su

širom otvorena, a na beloj zavesi, još zaljuljanoj od naglog nećijeg izlaska, stojala je, mirno kao neka slika, Ana.

Đakon se tome nije nadao. Kao pljusak sreće ga je dočekalo ono što je dolazilo iz Aninih milih očiju. Jasno mu je bilo da je ona naročito izašla i naročito ga čekala. Želela je valjda da mu tako, neočekivano, kao pregršću, baci sav čar njihove ljubavi odjedared u dušu. I uspela je u tom savršeno.

A on je isto tako savršeno uspeo da joj blagodarnim poklonom glave i tela i osmejkom jednim vrati svu pregršt sreće. Hitnuo joj je tu sreću tako bogatu i tešku da je Ana čisto uzmakla.

Đakon je prošao. A Ana je, doduše sa rukama na bravi kao da će odmah ući, još dugo stojala, čas izvijajući se za stazom kojom je on otišao, čas uvlačeći se strašljivo i s kajanjem nekim unutra.

Zanimljiva slika. Devojka pred čeljustima sreće, moglo bi se možda reći.

Sirota srećna Ana. Kao i svako stvorenje, ona je slepo letela u naručje slasti, ali je odmah zatim široko otvarala oči i poplašeno pitala. Duša njena, koja je na krilima svojim osećala i najblažu senku, trzala se, tražila je neprijatelja koji se približuje. Razmišljanja Anina su bila duga i ozbiljna, ali većinom se gubila u nejasnostima, ili se svršavala uzdasima nad slutnjom o jasnosti.

„Ali gde je ta granica? Gde je ta mrtvačka krstača između onog što još može i što više ne treba da se zbude? Osećam li ja tu granicu u svojoj monaškoj ljubavi? Ima li i kod mene već mrtvih i zaboravljenih trenutaka, koji se samo zato ne vide što ih nove želje i snovi zatrpavaju? Jesam li ja već jedan deo monaha Irineja sahranila?... Gospode

Bože! Pa ljubav je onda grobar i ubojica, koji, postepeno, dušu iz tela vadi, svetlost u očima gasi, glas u grlu davi. Majko Božja, nauči me gde treba stati...

Ali ako je ta granica kajanje, koje se pre greha i gubitka ne može ni osetiti ni dokazati? Ako tu granicu vide tek izgubljeni i prokleti? Ako sam ja već sada zgazila lepotu, i već sada preživela poslednje lepe časove i u muzici i u crkvi? Pomilovana ruka, slatka reč, to je možda već demon koji žuri, žuri... Možda sam na prvi pokret ljubavi trebala odmah navaliti kamen rastanka, kamen večitog ćutanja i odricanja... Pa ja sam to i činila... Ko je progovorio, ko je ljubav moju izneo iz crkve!“

Sirota Ana. Na savesti njenoj je ležao težak teret. A onaj ko taj teret može skinuti, ko čarobnim osmehom može isisati iz njega težinu i hladnoću, jedan je samo na ovome svetu. Monahu Irineju, njegovom naručju i njegovoj utesi je vukla Anu cela svest i cela nesvest njena...

Nedić je zamolio goste da iz počasti prema episkopu svi dođu na večeru u koncertnom odelu. I Ana je obukla svilenu haljinu otvorene boje, čak malo i izrezanu. Samo se nije htela zakriti. Mati ju je dva puta kitila, jedanput celim buketom, a drugi put dvema ružama, ali Ana je i jedno i drugo skinula sa sebe. Ona je doduše vrlo volela cveće, a naročito ruže, ali – smešila se samozadovoljno – kaluđeri nose ruže u grudima, a ne na grudima. Grudi njene se pri toj pomisli naglo podigle, i dug jedan uzdah je zbilja zamirisao ružom.

To je ljubavno čekanje iz nje uzdisalo. Ali ne nestrpljiva, zadihana čežnja. Ne buktinja koja ognjem preti. Nego mala ona biblijska lampa u koju devojka samo pomalo bledog ulja doliva jer ne čeka ženika, nego čeka njegovo carstvo i njegovu slavu.

U takom očekivanju Ana je dosta rasejano slušala šta joj govori mladi advokat Majinski. Majinski je takođe bio dobar svirač, ali njegova druga ambicija, ambicija da nasledi Nedićevu kancelariju, daleko je premašala njegove umetničke čežnje, i ujedno, kako se Ani činilo, takvu je slepoću udarala na njegove oči da ni posle godinu dana udvaranja još nije sagledao da se pred spuštenim zavesama klanja.

„Vas, gospođice, crkva toliko apsorbuje da su vas ljudi izgubili. To tek ne može biti ni božja svrha, ni svrha umetnosti.“

„Vidi se da slabo dolazite u crkvu“, smejala se Ana Majinskom u oči. „Vi, dakle, držite da je crkva jedno, a ljudi drugo. Ne može se služiti crkvi, a da se ne služi ljudima. Ne može se voleti crkva, a da se ne vole ljudi. Jedno se bez drugoga isto tako ne da zamisliti kao što se ja ne mogu zamisliti bez moje desne ruke.“

Majinski žmirnu. Onako kako čine ljudi kad hoće da sakriju rep nekoj repatoj misli.

„Bez koje desne ruke? Ove ovde, ili one u crkvi?“

Ali Ana je videla rep.

„Koju god hoćete od tri moje desne ruke.“

„Tri?“

„Pa da. Ono što mi pomaže, to su dve desne ruke, ne jedna.“

„Tako dakle!“, smejao se Majinski više iz grla nego iz srca. „Onda biste možda mogli podneti da vam jednu od tih mnogih desnih ruku i odsećemo. Naravno, ne mislim ovu ovde.“

„Mogla bih, što da ne. Jer odsečena moja ruka je opet moja.“

Ušao je monah Irinej.

XVII

Ulazak monaha Irineja u Nedićev salon opažen je odmah od svih prisutnih. Svi su mu se obradovali i svi su pravo u njega uprli oči. Majinski takođe, ali je ipak stigao da opazi kako je Ana porumenila.

„Zdravo, arhanđele!“, pružao je ruku doktor Pašković, koji je stigao videti ne samo kako je Ana nego kako je i Irinej porumenio, pa čak i kako je Majinski pocrveneo, pa čak i kako je Majinski napravio grimasu da sem jednoga Boga nikoje anđele i svece ne priznaje.

„Stvaranje sveta još nije ni počelo, a ovaj nesrećni Majinski će već svih sedam smrtnih grehova imati na duši!“, šaptao je Pašković prvom susedu do sebe, koji, uostalom, apsolutno nije razumeo šta Pašković hoće da kaže.

U taj mah je ušla sobarica i javila da gospodin Majinski treba časom da izađe napolje jer ga neko traži. Majinski se izvinio. Ana je ostala sama. Mnoge se oči oboriše na nju. Između ostalog i jako razmaknute, kao groševi okrugle oči vladičinog đakona. Ali taman se on digao i pošao

Ani, kad se u isti čas Ana digla i pošla monahu Irineju. Učeni doktor teologije, znajući vrlo dobro da dva đakona u isto vreme i na istom mestu ne mogu postojati, vratio se natrag. Ne baš sasvim ravnodušno, ali želeći bližnjem svo-
me ipak nesravnjeno više dobra nego advokat Majjinski.

„Vi kao da hoćete nešto da mi kažete“, gledala je Ana ljubazno ispitujućim pogledom u monaha Irineja.

„Da, da. Hvala vam što pogađate. Ali pre svega, kako ste? Jeste li mnogo umorni od jutrošnjeg sjajnog koncerta? Starac je ushićen i srećan. I ja sam. A da li ste vi?“

„Ja? Ja bih želela da cela večnost bude arhijerejska služba na Veliku Gospojinu u Bogorodičinoj crkvi.“

Ana je osećala na sebi nešto kao okrugli pogled vladičinog đakona. Okrenula se i nasmejala se na svoga gosta. A vladičin đakon se duboko i odano poklonio. Naslutio je valjda maločašnju želju gospođice Nedićeve da i on bude s njome u večnosti.

„A šta je to što ste mi hteli reći?“, pitala je Ana kao zabrinuto jer je monah Irinej malopre kanda hotimice obišao odgovor.

„Sećate li se još moga pisma? E dakle, ono o čemu sam vam tada pisao, potvrdilo se. Vladika žali za mnom. Teška mu je starost.“

Ana je užasno razrogačila oči. A đakon Irinej je pio taj užas kao što cveće rosu pije. I došlo mu je da glasno izgovori Anino ime kako bi se uverio da sreću svoju ne sanja.

„Ja vas nikada ne mogu ostaviti!“, šaptao je on umiljato. „Ali mi je starca mnogo žao, pa sam mislio – ah, kad biste samo znali kako je o vama govorio! On sluti kakva vam je duša. A da li vi slutite da i taj starac ima prefinu

dušu? I sada, on, siromah bogataš, on se od vas pomoći nada. Da li me razumete?“

„Dabogme!“, došlo je Ani da od radosti rukama počne tapšati. „Otpratite ga, ostanite kod njega pet, deset, četrnaest dana. I ja volim tog starog čoveka. I biću srećna za sve to vreme. Posle ove divne, raskošne službe danas, možda će čak i dobro biti da malo postimo. Dve nedelje dana da budemo bez vašega glasa.“

Đakon se radovao kao dete. I zamolio Anu da ga izvini samo za jedan trenutak, koliko da kaže vladici da ono „drugi put“ znači već sutra ujutro, da će dakle ipak biti onako kako je vladika prvobitno želeo i voleo.

Đakon se međutim zadržao duže od jednog trenutka, tj. vladicino iznenađenje i radovanje je trajalo duže od trenutka. Za to vreme, iako je u stvari ipak bilo sasvim kratko, okupio se oko Ane ceo jedan svet. Tri doktora sa tri razna fakulteta. Medicinar je bio doktor Pašković. Nekako sjajnih, prazničkih očiju, i čist od svake analize. Doktori se najučtivije nutkali i nečkali oko prazne stolice monaha Irineja.

„Na mesto gospodin đakona ne može niko sesti, iz prostog razloga što ću ja da ga zauzmem“, kopkao je Anu neki nestašluk da najedi Majinskog. Ali se neobično iznenadila kad je opazila da se i doktor Pašković jedi. Samo se vladčin đakon nije bunio. On je, siromah, već i tamo, u rezidenciji, navikao na čudan svoj položaj da zamenjuje čoveka koji je u stvari neprestano prisutan.

Od vladike je potekao predlog da sa muzikom, pošto je samo jedna tačka, svrše pre večere, a posle večere da izađu u baštu, da divno letnje veče ne presede u sobi.

Svi se s predlogom složili. Jer se niko, pa ni sam doktor Pašković, nije setio da je stvaranje sveta đavolska jedna stvar, koja razne neočekivane posledice može povući za sobom. O tome se, dosada, sigurno već uverio gospod Bog, a sad je bilo na redu da se o tom uvere i Nedićevi sa svojim gostima.

Koncert je započeo. I razvijao se na veliko zadovoljstvo i svirača i pevača i slušalaca. Publika je bila razdragana i zanesena. Tapšalo se, čestitalo se, uzdisalo se, delili se pokloni i cveće.

Da s muzikom sad treba prestati, to nikom ni iz najdalje daljine nije dolazilo na um. Svi su zaboravili gde su i šta im još predstoji. Da se posle otpevanih dveju arija stane, izgledalo je nemogućno.

Nastao je neki metež, neko predlaganje i moljenje i dokazivanje. I razmicanje i guranje stolica. Sve je odjedared povrvelo u muzičku sobu. Počela je živa debata, da li gospođica Ana ili monah Irinej ima da odluči. Neko je oborio vazu. Klavir se pokrenuo s mesta. Uopšte je izgledalo kao da se stvoreni svet vraća natrag u mrak. I odista, đakon Irinej je morao nastaviti pevanje, i posle svršenog četvrtog dana stvaranja došao je na red drugi, pa prvi, a posle svih šest dana svirala je Ana haos, i to na najveće zadovoljstvo. Ali ni to nije bilo dosta. Jedva stvoreni, a već pretenciozni ljudi tražili su od arhandela Gavrila da peva i Betovena, i Palestrinu i Mokranjca.

Društvo se sjajno zabavljalo, ali je vreme prolazilo. Nedić i Nedićka su molili i opominjali. Uzalud. Najzad je domaćica, već u očajanju, i pred samim episkopom izjavila da je u kujni sve spalo, da se sve skoralo i zdrvenilo, i ako se s muzikom još nastavi, prvi ljudi će morati izaći

na mesečinu i večerati svojim rođenim rukama ubrane cepače šljive.

Selo se dakle najzad za sto. Počelo se jesti. Ali je sav život lebdeo negde visoko gore. Govorilo se jednako o pesmi i svirci. Još su drhtali horovođini čežnjivi čelotonovi, talasao se meki, vrući mrak đakonovog basa i čula se fina kadenca Aninih čarobnih prstiju. Ljudi su gutali ne znajući šta gutaju. Jednako su zagledali pevača i svirače. Jelo se vrlo malo. Ni oni koji su inače poznati bili kao ljudi velike, ili bar sveže gladi nisu te večeri slatko večerali. Advokat Majinski je dvadeset minuta dugo čistio jedno pileće krilce i skidao s njega svaku skramicu i vlakance, kao da ga anatomski preparira. A kad ga je jedna dama upitala šta najradije jede od pileta, on je tek morao pogledati u tanjir da se seti, i onda je odgovorio da najviše voli belo meso. Naposletku, Majinski je mlad čovek, opraštalo mu se. Ali doktor Pašković. On, sa toliko svojih godina, sa okruglastim trbuhom, sa principom da i u kujni mora posetiti svečeva ikona i svetiti se voda, sedeo je i prismakao kao nekakva institutka.

Nedička je, sirota, od čuda, najzad počela da se smeje.

„Meni se ne dopada, a mojoj Ani će se možda i svideti. Ona tako voli: da se sita nasvira i da popije prazan čaj iz bezbojne staklene šolje.“

Doktor Pašković, koji je u taj mah baš dovršavao jednu svoju veštinu, da tj. na režanj hladnog praseta stavi red talijanske salate, na to sloj majoneza, na to krišćicu tonfiša, a na to lopticu ajvara, čuvši Nedičkine reči, vratio je kraljevski zalogaj natrag u tanjir i namestio nož i viljušku u znak da je s jelom gotov.

U taj mah se začula slavujaska trila iz bašte. Pašković je odgurnuo tanjir i prečuo vrlo interesantno pitanje svoga

suseda. Bio je te večeri uopšte ćutljiv. Kanda i malo bleđi nego obično. Nekima se čak činilo da je u zadnje vreme i opao.

„Promenio nam se ovaj naš Paško.“

„Jest, bogami, nešto je sav destiliran.“

„Blag i velikodušan.“

„Ne zariva se više u stvari kao nož. Nego ih odgore probija, onako nešto kao sunčev zrak.“

„I prolepšao se.“

„Jednom rečju, izgleda kao Platonova ideja o nekadašnjem Pašku.“

„Ako je preosvećenom gospodinu ugodno“, predlagao je Nedić desert i crnu kavu u bašti.

Bila je topla, mračna i mirna noć. Ni meseca, ni zvezdi, ni vetra. Ceo vrt i nebo zaneli se nekim dubokim snom. San koji predoseća jesen, kad se rano leže i u pomrčini spava. I stoga je, u svetlosti, sve izgledalo kao nasilno probuđeno. Tama se lenjo kotrljala nekuda u gusto šiblje, cveće je počelo klimatati pospanim glavama, prnulo je nekoliko leptirica, u travi je počelo nešto da šušti, a negde, na grani, čuo se slabačak cvrkut tice.

Vladika je jedno pet-šest puta prošetao glavnom uzdužnom stazom bašte, imajući, kraj sebe, s desne strane Anu, a s leve monaha Irineja. Poprečnom stazom su šetali oba prote i vlaštin đakon. A tamo gde se dve glavne staze seku, u tzv. zvezdi, optrčavao je po okrugloj putanji doktor Pašković sam.

Posle, šetači se, jedan po jedan, vraćali stolu. Na jednom kraju stola raspravljalo se vrlo zanimljivo pitanje o preobraćanju fruškogorskih manastira u bolnice. A na drugom se omladina prepirala o ljubavnoj sreći. Neko

je razvijao temu da najveću sreću u ljubavi doživljuju nesrećno zaljubljeni. Doktor Pašković je prišao drugom kraju stola.

I na uzdužnoj i na poprečnoj stazi ostali su najzad Ana i đakon sami. Njih dvoje nisu pokazivali nikakva interesa ni za jedan od istaknutih problema. A niko im to nije ni zamerao. Prirodno je da posle današnjeg dana, svoga dana, imaju i prava i potrebu da o događajima porazgovaraju i da se uzajamno podsete na sve lepe detalje svojih uspeha.

„Verujete li mi da sad odjedared osećam i neku tugu što sutra treba da idem. Čovek možda nikada i ni iz kojeg razloga ne bi trebalo svojevoljno da prekida ono u čemu je srećan. To će, sutra, ipak biti rastanak.“

„Rastanak? Pa neka bude i rastanak. Zar vi ne znate da postoji i veseo rastanak? Sve dotle dok ima čekanja, rastanak nije bolan. On je lepota. On je dugo jedno svitanje sreće.“

„Smem li vam pisati odande?“

„Molim. Ali samo u nedelju. U božji dan. U onaj dan kad služite. Kad smo se i ovde viđali. Zbilja, koliko dugo ćete ostati?“

„Danas je sreda. U današnji dan posle dve nedelje ću se vratiti. Ah, ne. To je Usekovanje. A toga dana hoću već ovde da služim. Dakle dan ranije ću stići. Dve službe će proći bez mene.“ Đakon je zastao i gledao u Anu sa žudnom nekom radoznalošću. „Je li to dugo?“, čula je Ana, posle male pauze, tiho, stidljivo pitanje.

„A zar ja umem to sada reći“, odgovarala je i ona tiho, sa uzdahom. „S jedne strane mi se čini da će sve to vreme biti jedan zlatan san, od koga čoveku nikad nije dosta. A

s druge strane opet osećam i zebnju. Čudnu, kao da me toplota života ostavlja. Ja, vidite, nikako više ne mogu da se opomenem kakva je bila moja crkva bez vas. A imala sam u njoj srećnih, uzvišeno srećnih trenutaka i pre vas. Sada se te sreće više ne sećam. Te pesme više nisu u mojoj duši. Tih slika više nema u mojim očima. Vera moja, i Bog i lepota iz onoga vremena, ja ne znam kakvi su bili, i ne znam kuda su sada. Ovo je sasvim drugi život... Zar nije to tako kao da sam već jedared umrla?“, nasmejala se Ana, ali kratko. A posle se nekuda daleko zanela.

„Ana!“, grcao je iz đakona suzan neki glas. „Ana!“, ponavljao je on toplo, tražeći u pomrčini njene oči i podmećući ruke da zanesena njena glava na njih padne.

Pala je. Meka, svetla Anina kosa ležala je na tim rukama kao što vodene ruže leže na jezeru koje se ponosi njima.

„Jesam li ja teret u vašem životu?“, šaptao je đakon u nekim slatkim slogovima, koji su umirali od strepnje. Taj glas nije više bio onaj iz evanđelja. Drukčiji sasvim. Sav od uzdaha i od molbe, od mekih talasa koji vrhove živaca zapljuskuju.

Ana je, mesto odgovora, pustila glavu svoju da u rukama đakonovim tone. Kosa se pod pritiskom gužvala i slagala, a glava je padala dublje i dublje.

„Ana, ja vas volim. Vi ste svetinja i zavet života moga. Ana, recite mi štogod. Ja ću vek provesti između dva krila bele duše vaše. Ja bih hteo umreti u kosi vašoj. Ana, recite mi štogod...“

Anino srce se grčilo. Čas od nekog skoro materinskog sažaljenja, čas od strašne ljubavne nesitosti kojoj je i večnost kratka.

„Možda je taj čovek samo sada tu, možda u baštu ovu, ovako kao sada, nikada više neće doći. Sutra rano će me ostaviti, otići će tamo gde ja nisam, a dani moji će prolaziti bez njega, tužni, prazni.“

Anu je odjedared dohvatila strasna želja da od đakona traži zalogu sreće koju oduzima od nje. Pa i to nije dosta. Ne, neka odbije starog vladiku i neka ostane.

Ali kad je podigla glavu s đakonovih ruku i videla čelo njegovo, belo kao ljljan, ona se samo blago smešila.

„Ana, recite mi štogod!“, molio je đakon s ljubavlju u očima, i dohvatio je Anu za ruku jer je video da hoće da pođe, a znao da ih samo pedeset koračaji dele od pune svetlosti i društva. I video je, takođe, da ono što je u odanom i toplom Aninom pogledu, da to kap po kap pada opet natrag u njenu dušu.

„Volim vas silno i bezmerno, a tako mi je teško“, šaptila je Ana. „Dajte mi obe vaše ruke, dajte ih da ih poljubim, da ih imam, da su moje“, govorila je ona skoro u uvo sagnutom monahu Irineju, koji ju je zagrlio desnom rukom i ljuljao je kao što se ljulja dete kad treba da zaboravi ono od čega se poplašilo...

Vratili se zatim stolu, prišli u razgovor i nisu se više odvajali od društva.

Sutradan je đakon otputovao.

XVIII

U malim varošima se živi polako, sa mnogo lenje ili sujeverne pokornosti prema svima događajima. Nečiji jubilej ili crkvena slava, vatra ili velika mećava, smrt uglednog čoveka ili svadba bogate jedinice, sve su to razlozi da život zapne i zastane, i zagleda se u događaj sa svom dokolicom besposlenog kakvog dečka.

Četiri dana je već prošlo kako je episkop otputovao, a ljudi svejednako misle i govore o svečanosti, i još nikako nisu skinuli paradnu odeću i pozu. I Bog zna koliko bi još ostali u toj pozi.

Ali odjedared, baš u subotu ujutro, osvanu na zidovima važna i kobna sanitetska objava. U varoši ima dvadeset slučajeva obolevanja od difterije, od kojih su već dosada tri smrtna.

U podne toga dana stigla su dva lekara iz obližnje varoši, odmah posle podne se proneo glas da je na umoru jedino dete direktora Vasića, a nešto kasnije se pokazalo i znaci nepogode u vremenu.

Ljudi su zastrepili. Kao ono što kroz šumu ume proći jeza, odjedared i do poslednjeg listka, tako je u varoši sve živo zadrhtalo i poplašilo se od života.

Smrklo se odmah posle pet sata. Vazduh je tako otežao da se ljudi čisto gušili u njemu. Pala je i neka, za to godišnje doba sasvim neobična magla, debela i vlažna, pod kojom kao da se topile kuće i bašte. Jedan po jedan deo varoši je nestajao. Najzad se videli samo još beli tornjevi Bogorodičine crkve i crna jablanova aleja u parku, i izgledali su strašni. Kao otkinuti od zemlje. Šum jablanova se čuo kroz podlu neku tišinu. A oko tornjeva su užurbano letele tice. Begale iz sive magle u žutilo zlog nekog oblaka, i strmoglavljivale se odande, u klupčadma, opet natrag.

Trgovci su pozatvarali radnje ranije, činovnici se razbegli iz kancelarija pre vremena, deca se sklonila sa ulica. Utvara bolesti i gneva božjeg je prolazila po varoši, a nemoć ljudska je pokorno čekala udarac.

Nešto huji.

Zvižduci suprotnih vetrova počinju da se seku, i prvi sudar sila se svršava potmulom mumlavom, koja se čuje najpre visoko nad glavom, pa zatim duboko ispod nogu.

Nešto teško se valja. Dolazi, a niko ga ne vidi. Dolazi da zgnječi, da uguši, da zapali. Ko zna.

Nešto se prolama. Stiže. Šum, buk i piska òluja, punog obesne snage i pustošenja. Silna vetrina dohvata maglu, smotava je u klube i hita uvis kao loptu krpâ. U isti mah ruši i lupa. I u jednom pravcu kotrlja sve predmete i njihove krnjatke. Prašinu diže sa zemlje kao čaršav i zastire oblake. Prebija mlade voćke, izvaljuje drveta, obara fenjere i klupe. Kamičcima kaldrme razbija okna na spratovima, a oranicom zemljom zasipa tavane.

Oluj je došao suv i hladan, bez kapljice kiše. I nije duže trajao od pola sata. Ali je za to vreme isisao iz zemlje i iz stvari svu toplu dušu, i presekao leto tako odjedared kao što nož preseca žilu.

Kao da je cela zemlja naprečac uvenula i zbabala se. Nestalo živih boja, nestalo letnjeg daha. Nastala je časom strašna tišina neživota.

Ali malo posle, kao da se iz te tišine počelo oslobađati sve ono što je maločas progutala, javilo se kretanje i progovaranje nekih novih duša u vazduhu. Spustila se ledeno hladna kiša. Crna neka voda, koja je u penušavoj svojoj bujici nosila raščerupanu svu letnju pompu i davila svu letnju žar.

U mokrom galopu je stigla jesen.

Ta surova nepogoda je imala zadatak da na krilima vetra obiđe čitav jedan kraj, da što brže izvrši poslednju berbu venaca i kruna.

Još iste večeri je stigla i u rezidenciju starog episkopa.

U malom salonu vladčinom je bilo sasvim tiho. Dva kaluđera su ćutala. Šištalala je samo voda u samovaru. I to na prekid sa retkim kipucima, kao da hoće da pričeka zimu pre nego što provri.

Samovar je bio namešten, kao i pre, na zasebnom mermernom stoliću, i čekao, kao i pre, da monah Irinej spremi i razlije čaj.

Vladika je sedeo u staračkoj, jako dubokoj naslonjači, zavaljen, potonuo, uvijen do struka vunanim pledom. A monah Irinej, nagnut nad stolom, pisao je pismo. Ujedno je pazio i na samovar, a pri svakom okretu glave bi umiljato pogledao i svoga poočima. Osećao je da je starcu ugodno i dobro. Da u njemu tinja fina ona srećica smirenih starih ljudi koji se mogu raznežiti za svaku malenkost.

Da, starom episkopu je godilo te večeri sve. I jesen, i zavesa noći, i stud i tišina.

„Irineje!“

Monah Irinej je skočio sa stolice, pritrčao vladici i poslušno sagnut čekao šta će mu reći.

„Ništa, sinko. Idi, piši“, smeši se starac, osluškujući zadovoljno kako u dugom redu njegovih samačkih soba odjekuje intiman razgovor. I zatvara oči nad Bog zna kakvom vizijom porodične sreće...

Monah Irinej se vraća za sto. A starcu se čini da bi mogao sedeti, tako, u toj stolici, gledajući kako ruka Irinejeva leti po hartiji, do kraja života svoga. I onda, popiti čašu toplog čaja i umreti.

Malo posle opet, već po treći put:

„Irineje!“

Đakon je sada već razumeo da se to stari vladika, kao dete, igra svoje najmilije igre: da kobajagi nije episkop i da kobajagi ne živi u dvoru. I nije se odazivao, i nije ustajao sa stolice. Samo je, kradom, i sasvim tiho, uzdahnuo.

To isto je, malo posle, uradio i episkop. Probudio se. Osetio je starost. Prepoznao je nameštaj oko sebe. I video je Irineja koji mu je zadavao brige.

„Jesi li gotov s pisanjem, Irineje?“

„Nisam.“

„Nećeš, naravno, skoro ni biti. Je li?“ Đakon se zadovoljno smešio. „Onda te molim da prekineš i da prirediš čaj. Zima mi je.“

Monah Irinej je skočio kao veverica, primakao stočić za serviranje čaja, otvarao brzo razne fioke i ormančice i spremio posluženje lepo i glatko kao dobra domaćica u svojoj kući.

Vladici je pomalo drhtala seda brada, a zvecnuo je nekoliko puta i kašikom o šolju. Posle se ugrejao i smirio.

„Hoćeš li se ljutiti ako te zamolim da mi Anino pismo još jedared pročitaš?“

Đakona je, naprotiv, svega oblila bezazlena radost i blagodarnost. Oprezno je vadio iz portfeja tvrdu belu hartiju, i prijala mu je ona šuštavina pri razvijanju. Taman je hteo započeti čitanje, kad ga vladika zadržao.

„Eto ti čovečji život. Dva kaluđera, u kući koja je dom usamljenosti i odricanja, jednim zidom rastavljeni od kapele i oltara, čitaju ljubavno pismo žene... Da li obojica grešimo protiv zaveta?“ Vladika je slegao ramenima. „Meni je savest mirna. To pismo je tako bezazleno i čisto da je bolje od molitve. I ja bih ga i u crkvi spokojne duše pročitavao... A prema tebi, sada, kad ljubav već nosiš u srcu, kako da se ponašam! Zar da ti poželim da te Ana Nedićeva nije zavolela! Ta ko bi mogao biti dovoljno surov i strašan, te poželeti da tvoja mladost, Irineje, prođe bez ljubavi! Ko bi mogao na ljubav Ane Nedićeve baciti anatemu! Ko bi, posle Ane Nedićeve, još smeo tvrditi da je ljubav svake žene bez razlike ruža u kojoj se ukoturana zmija krije!...“

O Bože moj! Mogu li, pa i smem li što protiv ljubavi reći kad svaki čovek samo za ljubav i živi! Priroda čovečja je takova da negde, u skrivenom kutu, oplakujemo svaki onaj dan koji je bez ljubavi i milovanja prošao... Voli je, voli je, Irineje, koliko si igda u stanju da voliš uzvišeno i lepo!... Ona vaša crkva je prvi istiniti dom božji koji sam u dugom svom životu video. A ona je to stoga što se vas dvoje tako žarko, tako nebeski lepo volite, i kroz ljubav Bogu i pesmi služite. Vas dvoje ste dva struka cveta. Budite i ostanite kao cvetovi, kao biljke. Idite za suncem i za zakonom koji je u srcima vašim, i bićete čedni i nevini!...

Ali, da li sve to što sam kazao... Ah!... Irineje, tako ti jednoga Boga, priznaj mi, da li ste srećni, da li ste nesrećni?... Ne, ne!“; sklapao je starac ruke kao da se nečega neizbežno strašnoga plaši. „Ne govori ništa, ne govori!“

Monah Irinej je međutim osećao da nema razloga da ćuti. Uskiptila je u njemu ta sreća u koju vladika sumnja, i on je, uzbuđen, uzeo starčevu ruku i kleo se nad njom, svečano i radosno, da je srećan i presrećan u čistoj ljubavi svojoj.

„Srećan sam! Srećan sam beskrajno jer s ljubavlju mojom dobro u meni raste! Ja služim Bogu, crkvi i vernima istinskom službom sluga koji ljubi svoje gospodare, koji mesto bele pogače belu svoju dušu drobi pred njima! Ja ću baš kroz ljubav prema toj devojci doći do savršenog monaštva! Ja vidim da je plod moje ljubavi lepota i živa crkva!... Ja volim najlepšom ljubavlju na svetu! Blagoslovi, Oče, zaljubljenog kaluđera, primi k sebi srećno Tvoje dete!... Ana, moja Ana, jagnje moje belo!“; zaplakao je monah Irinej u krilu vladčinom, srećan u svojim suzama.

Kroz dugi red episkopovih soba odjekivalo je jecanje. Vladika je držao glavu svoga ljubimca i šaptao nešto u sebi.

„U teškim časovima smo, dragi Irineje, svi bez razlike samo nejaki ljudi. Šta da ti kažem? Draži si mi od rođenog deteta, pa sam na tvojoj strani, ne znajući da li dobro činim. Bog neka te štiti.“

A zatim, da bi malo razveselio i đakona i sebe, vladika je upro prstom u fini sat od sevrskog porcelana na polici kamina.

Sat je bio ukrašen figurom dečka koji preko tarabe ne može da dohvati ružu. A doneo je taj sat monah Irinej, jednom prilikom, vladici na poklon. Međutim, svega dva dana kasnije je baš on sam odbio dečku obe ispružene ruke. Naravno da je sa tim rukama otišla i sva lepota

predmeta, ali vladika je naredio da sat ima ostati na počasnim svome mestu.

Monah Irinej se dabogme nasmejao. I takav, suzan i nasmejan u isti mah, izgledao je kao kakav lepi namučeni anđeo.

„Pročitaj mi sada Anino pismo. A ako si mnogo uznemiren, dodaj mi naočare da ga sam pročitam.“

Đakon je čitao:

Još nije nedelja. Ali ja već sada znam kakva će biti služba božja toga dana. Kao zelena mahovina po sivom kamenu popasti će živi tragovi bića vašeg po našoj samoći. I mi ćemo, kao nomadi, sa malim šatricama svojih srdaca seliti se za tim tragovima svežine, lepote i nezaborava.

Živi tragovi, razumite me dobro! Ne sećanje! Ja se uspomena bojim, i neću da ih imam. Zato sam valjda i provela ceo svoj život kao dete jer deca su bez uspomena. Prvi moj doživljaj je moja čarobna i sveta ljubav, do koje sam se popela po kristalnim stepenicama muzike i obožavanja gospodnjeg. I taj doživljaj mora trajati živ do groba moga.

A u čemu su ti živi tragovi bića vašeg? U svirci, u smislu lepoga, u žurbi i približavanju povratka vašeg koji nam već ide. Siromah stari vladika! Onoga trenutka kad ste stigli, vi ste se počeli vraćati. Vi niste više tamo. Vi ste na putu vašoj crkvi, meni i nama. Deca i ikone vas čekaju, i tužni su. Majka Bogorodica, u žeženom zlatu i dragom kamenju, čeka vas, i sirota je. Duša moja, mala gladna tičica, čeka vas i bogata je.

To su, vidite, živi tragovi voljenog bića, koje ne može otići, čije srce živi i udara u svakom rastanku.

A uspomena, sećanje? O, to je bledo proziran jedan leptirak, umornih, smrti i mira željnih krilaca, koji isplovi, tamo negde iz ćutanja i daljine prošlosti, i koji svaki put sve veću i veću provaliju ima da pređe dok do nas dođe. I onda, dodir njegov s dušom našom je tako tuđ i plašljiv, i svaki put sve kraći i kraći...

O, kako se ja bojim i grozim uspomena! Mrtvih, pokojnih delova života našeg, koji dolaze, kao sablasti, iz drugih svetova, dolaze da nam kažu da je sve u čoveku lešina...

Ali, eto, i u mojoj ljubavi ima melanholija. Vidim i ja hladan jedan mesec, koji me vuče, i u čijoj mrtvačkoj litiji znam da ima i moje mesto. I tek kad on zađe, onda su mi život i ljubav slatki, onda imam snage za sreću i uživanje.

Ili možda samo zato i ima slasti što ima melanholije, samo zato i ima snage što ima smrti... Magdalena je naslonila obraz svoj na mrtvo pleće Isusovo. Najlepša njena ljubav je pala na Veliki petak.

Kažite mi, o kažite mi, ako Boga i milosti imate, kažite mi: zar ni u čistom čovečjem životu nema svetinje kojoj smrt ne preti? Zar nema plamena koji se ne gasi? Zar nema verovanja u čoveka kao što ima verovanja u Boga i u lepotu umetnosti?

Ima, jelte da ima? Napišite da ima, ispovedite da ima, obećajte da ćete dokazati da ima, dođite da se uverim da ima! Dođite i uđite u odjeke pesme vaše, koja je večna u crkvi vašoj i u meni.

XIX

Voda u samovaru je uvrila i učutala. Nešto je popalo po sjaju Aninog pisma. Mala, intimna srećica dvaju monaha naprečac je umrla. Đakon je zario glavu u hartiju, a na slepim očima mu se videla senka brige. A vladika je ponirao nekuda daleko, u Anine slutnje i u svoja iskustva.

Ali monah Irinej se odjedared ispravio. U izrazu i držanju njegovom ogledala se opet samo ljubav, ljubav koja oseća u sebi moć da jakim učini srce ljubljene žene.

„Kako će se sve to svršiti, Irineje?“

„Svršiti? Da li hoćete time da kažete da ćemo jednog dana umreti? Nego? Da će neko od nas dvoje izneveriti?“

„Ni to ne. Nego hoću da kažem da je ljubav strast koja do kraja ne može živeti u crkvi. Ne može, Irineje, jer je ljubav telesna požuda. Bezbožna, demonska jedna sila. Slast koju čovek ispija u crnom mraku noći i, vrlo često, pošto se odrekao Spasitelja svoga. Zar ti sve to ne osećaš, sinko? Kako ćete vas dvoje, dva ukrasa roda ljudskog, koji ste ljubavi svoje položili jedno u drugo kao da ste dragi

kamen dragim kamenom optočili, kako ćete vas dvoje proći kroz to najveće iskušenje života čovečjeg! Kako ćete proći, a da se nijedno od vas ne unesreći, a da nijedno od vas crkva ne izgubi! Kako, kako, Irineje!“, ponavljao je starac pitanje tako uzbuđeno, kao da je ponor sasvim blizu.

Monah Irinej je stojao gordo uzdignute glave, prav kao koplje. Kroz lepe, kao buktinjama osvetljene njegove oči, koje nikada ništa nisu krile, letele su, munjevito brzo, slike duše njegove. Jedna ponositija od druge, jedna svetlija od druge. Grudi mu se dizale široko i sporo. Usne se razvlačile u osmejak.

„Kaluđer si, Irineje!“, dodavao je vladika čudnim glasom, želeći kazati odlučnu reč, a pokoleban i čisto hipnotisan oholo pobeđničkim držanjem đakonovim.

„Kaluđer sam!“, grmnulo je odjedared iz đakonovih grudi kao veliko zvono, od čijeg se jeka oblaci plaše. „Kaluđer sam svom dušom i ljubavlju svojom! Kaluđer ću ostati do kraja života svoga! Kaluđer sam zato jer sam hteo i morao to biti, jer je kaluđerska duša u meni! I Ana je kaluđer, i to opet zato što kaluđersku dušu u sebi nosi. Što ne može drukčije nego onako kako čini, kad svemu sjajnom oko sebe pretpostavlja ćeliju rada i višeg života... Čega se dakle bojite? Tela naših?!“

Đakon je prebledeo. Stegao je zube onim strašnim stiskom koji imaju ljudi što sve pregorevaju.

„Bojite se i verujete da ćemo i nas dvoje izgubiti svest i ponos, da ćemo se ukaljati, pasti, u pijanstvu iščupati jedno drugom dušu, prevariti Boga, zavet, crkvu i jedno drugo!? Nikada! Nikada! Ili će pljusnuti pogana moja krv po kaldrmi, i crno seme njeno će razbiti konji kopitama!... A ako ona?... Ne, ne, ne!“ , vikao je đakon kao poplašen.

Ali odjedared se smirio. Nešto natčovečanski jako ga je uzdržalo. Pređašnji buktavi njegov zanos uvukao se nekuda duboko unutra, i od žari i plamena u sebi stojao je kao prekaljeni čelik, tvrd i večit u najžešćoj vatri.

„A ako ona razmonaši dušu svoju“, nastavljao je gordo, „ostaću ja sam da dozidam crkvu nad propašću njenom... Jer ću je voleti i tada, jer ceo svet volim, jer je čista kaluđerska duša u meni, jer život moj leži na ponosu, a ponos!, o, ponos može zameniti svaku sreću...“

Stari vladika se trzao između raznih osećanja. Čas je sa oduševljenom radošću gutao sjajne, gorde reči svoga ljubimca. Časom se opet pitao: da li je njegov Irinej zbilja fanatičar jednog nedostižnog cilja, nesrećnik jedan koga će užasna strast za ideju kljuvati i jesti dok ga ne pojede? A najzad je počeo očajavati jer sve ono što je u hrabrom, silnom đakonovom glasu izgledalo lako i prirodno, postalo je odjedared, u tišini, sumnjivo, teško i kobno. Strašna neka slika se počela sklapati pred očima starčevim. Detalj po detalj, brzo i živo, ređali se momenti tragične monaške ljubavi, koju usred prvog strasnog poljupca smrt treba da uguši. Smrt!

Vladika se stresao i okrenuo glavu od đakona. Ali lice njegovog Irineja, sa znacima nepravednog stradanja na čelu, jednako mu je izlazilo pred oči.

„Irineje, Irineje“, hvatao je starac đakona podruku i vukao ga u drugu sobu, „ti ni u kom trenutku nećeš zaboraviti na Boga, na dušu i na mene, staroga nesrećnika, kome si sva radost i uteha na ovom i na onom svetu. Je li da nećeš? Daj mi ruku. Obećaj. Obećaj još jedanput. Molim te kao Bog što se moli.“

Neobičan, skoro tragičan trenutak. Jaz neki usred najveće harmonije. Starac drhće od nečega što ne zna šta je, a mladić obećava nešto što ne zna šta je. A između uzroka, koji je već tu, i posledice, koja treba tek da dođe, ceri se sudbina.

„Otrpati me sada do spavaće sobe. Umoran sam. A treba i ti da legneš. Nedelja je sutra, imaš posla.“

Međutim, naslonjen na mišicu đakonovu, vladika je jednako oklevao. Nije mu se ulazilo. Prijatna mu je neka-ko došla šetnja hodnikom, između spavaće sobe i salona. Prijatno mu je bilo malu, zgrčenu svoju senku spravljivati sa kraljevskim stasom Irinejevim. Irinej mu je odjedared izgledao kao cezar novog jednog plemena koje tek dolazi. Kao Bogom izabrani heroj, koji ne sme pasti, koji će ostati da vidi i nasledi pobedu snage svoje. A Ana?

Vladiki bi opet teško. Tragična sudbina žene uopšte, pa i prema monaštvu, stade pred njega u svoj krvavoj veličini svojoj. Kad crni kaluđerski veo padne na čelo mladićevo kao pokrov, negde u kutu jauče i sede svoje kose čupa stara jedna žena. A kada taj crni veo padne i na čelo mladićevo kao pobeda, negde u kutu jauče i svilene svoje kose čupa mlada jedna žena.

„Laku noć, Irineje!“, zaustavio se najzad vladika. „I Bog neka ti je u pomoći danas i uvek. Znaš kako u Otkri-venju Jovanovom stoji: budi veran do same smrti, i daću ti venac života.“

Đakon je zazvonio po momka, poljubio episkopa u ruku i otišao u protivnom pravcu hodnika, u svoje odeljenje.

Čim je ušao u sobu, seo je za sto, izvadio iz kasete svesku dnevnika i zapisao u nju pesmicu rastuženog duha svoga:

Glorija sna jednog, bogatog kao dva mlada života, podigla se toga dana kroz svodove crkve nebu u visine.

Toga dana, oni su došli jedno drugom u zagrljaj, tesni zagrljaj tela uz telo, i dok se usne njihove približavale na poljubac, na čelima njihovim je stajala svetlost, bela kao sneg.

I ceo svet, i život sa svima mrljama svojim, uzmakli su daleko od njih, i u krilu čedne usamljenosti, jedva jednom, toga dana, usta njihova se u poljupcu našla.

Ali jedno od njih je bilo mrtvo toga dana.

Dugo posle toga još sedeo je monah Irinej, ne osećajući san, i prevrtao polagano listove svojih zapisa. Intenzivno kao nikada je osećao i čemer i slast života i poziva svoga.

„Dnevnik života moga“, govorio je u sebi, „to je dugačak, još nedovršen psalam. Carska pesma, ali puna skrušenosti i tuge. Hvala ti, Bože, i ne ostavi me kad do tuge dođe.

Đakon se pobožno prekrstio, zatvarajući knjigu života svoga.

XX

Nedelja posle one jake nepogode osvanula je jesenja.

„Gle kako je sve zarđano, kao da je oktobar“, mislio je monah Irinej spremajući se na jutrenje.

„Kako je sve puno senki. Kako bolesnim srcem kuca danas i život“, govorila je Ana, sedajući s roditeljima za doručak. „Šta je, Bože, sa Svetislavom direktora Vasića?“

Kao da je čuo Aninu želju, zakucao je na prozor doktor Pašković.

„Ne, ne, da uđem nipošto neću, da se rukujem takođe neću. Samo da vam kažem da je Svetislav Vasićev još živ, da mu je sasvim malo bolje, ali ipak bolje, i da se u svoj nevolji svojoj setio čika Jove Nedića, i ždrebeta, koje će on, kad ozdravi, da krsti.“

Ani zasuziše oči, a Nedićka je skoro kroz plač govorila:

„Bog je veliki, Bog je milostiv.“

„Bog, moja draga gospođo, jeste veliki. To mi lekari bolje znamo nego iko na svetu. Ali Bog nije milostiv. Nego su životi ljudski tako čemerno bedni da se poneki put i njemu ražali... A vi? Vi ste svi dobro? Gospođica Ana? Mogli bi’

baš izostaviti crkvu dok kriza ne prođe. Šta? Nema ništa od toga? Znao sam. E, ja ću sad, i s vašom dozvolom, kući na odmor. Od četiri ujutro sam na nogama.“

Ana je, pre no što će zatvoriti prozor, ispružila ruku da oseti sipi li kiša i je li hladno. Nije padala kiša i nije bilo tako hladno kao sinoć, ali nije bilo ni toplo. Kaldrma je stojala uplakano vlažna. Zemlja, omekšala, elastična od mokrote, ugibala se čisto pod stopama, i svačiji hod je bio nečujan. Zvižduk fabrički je zvučao melanholično. Isceđena svetlost se uvlačila u sobu kao neko siročće.

Oko pola deset je nešto malo probilo sunce. Ali zvezdu je odmah opet zatrpala tmasta oblačina. Crna, sa belim porubom, kao stroga odežda u vreme velikog posta. Sa zvonika Bogorodičine crkve je zazvonilo na službu. Žalono. Sa jesenjom nekom modulacijom, kao da i iz bronzne hladna kiša sipi.

Podseća na zvonjenje iz nekih davno prohujalih hrišćanskih stoleća. Kad su ljudi valjda sa potpuno mirnim savestima išli u crkvu. Kad još nisu slutili da čovek celu noć može provesti ponavljajući ime jednog čoveka, i može se probuditi, u svetu nedelju, bled i sa nemirnom dušom.

Takve su bile misli Anine dok se spremala za polazak u crkvu. Obukla je crno jesenje odelo i metnula na glavu crni somotski šešir. Nešto teško joj je ležalo na srcu. Bolezni ljudi, jesen, samoća njena...

Išla je lagano, zastajkujući. Osećala je časom neku spoljašnju, časom unutrašnju prazninu. Duša njena se rasipala u neprojenim pokušajima da usamljenost svoju načini veselijom. Prvo je poželela da fantazija čežnje njene pretvori u jedinu veliku baziliku, sa jedinom službom i molitvom, ceo prostor između nje i monaha Irineja. Zatim, naprotiv,

htela je da sav taj prostor, pa i sama Bogorodičina crkva budu pusti i hladni kao grob, i da se ona rasplače za dragim svojim i bude nesrećna bez nje. Najzad je molila od Boga da sve te, i tragične i blažene slike otkloni od nje, da joj dâ snagu da svet gleda u onoj boji u kojoj ga božji dan pruža, i da ljubav svoju odeli od ostalog života svoga, tako kao što crkva, iako je opšta kuća sviju, stoji podignuta, zasebna i sama među svima ostalim zgradama.

Stigavši pred crkvu, Ana se zagledala u laku, providnu ogradu porte, koja je ujedno i debeli neprobojni zid između dva razna sveta. S ove strane, žagor i profani tutanj. S one strane, mir svetinje i duhovna snaga, koja kroz tanku ogradu pred sobom gleda komešaj života, ljupko se smeši, voli, razume i oprašta, ali nijednu želju odande ne želi.

Na ulasku u portu je Ana zastala. Kao na međi, na borbenoj tački između ta dva sveta, čija vidljiva razlika joj je tako godila.

„Nešto sam suviše utučena danas“, pomislila je u sebi. „Velika ona sinoćnja nepogoda uticala je na mene sasvim neobično. Kao da je oluj i kroz mene prošao.“

Zbilja, Ana je skoro sa nekim neposrednim kontaktom posmatrala prvo prevrat, lomnjavu i udarce, koji su bez razloga ili krivice padali, krnjili i uništavali, a posle toga sređivanje, smirivanje i sveži dah novog života u novom vazduhu. I poželela je, odjedared, da i kroz nju prođe jedan takav vihor. Silan i slep. Da i ona proživi nekoliko trenutaka kao oluj, sa celokupnim i raspuštenim silama i voljama života. Da vidi taj svoj život rastavljen u komade i sastavne delove svoje. Jer joj se već poodavno čini da ga ne poznaje sasvim. Da ono što tako mirno leži pokraj njenih nogu, sluša muziku i ćuti, da to nije sav život njen, ceo, sa olujem u sebi zajedno.

Sećajući se jučerašnjih svojih misli, Ana je pokušavala da ih omalovaži, čak da im se naruga.

To je možda bio onaj poznati mamac demona? Ona starodrevna, dosadna poslastica koju đavo nudi čoveku na uglu one starodrevne, dosadne ljubavne putanje, kojom, kažu, svako mora proći.

Ana se ironično i skoro izazivački gordo nasmejala.

„Carstvo strasti! Vrtlog slasti!“, navodila je u sebi podrugljivo. „I posle mir. Mir nad potrošenim čovekom. Koji nema više lepota u sebi da bi mogao praviti carstvo, i nema više snaga u sebi da bi mogao praviti vrtlog... Ne. Nikada. Mir mora stojati na celim i zdravim snagama nemira. Na oluju mora stojati. Kao što crkva stoji na zemlji, koja je rat, bratoubistvo, blud, mehana i zelenaška jazbina...“

Čulo se pojanje. Služba je dakle već počela. Ali Ana je oklevala da uđe. Bila je odviše rasejana. Počela se zabavljati posmatranjem ljudi koji su silazili niz stepenice u portu.

„Gle kako tužno izgledaju danas ti bogomoljci. Kotrljaju se kao razvejano jesenje lišće. A tamo unutra? Stoje jedno kraj drugoga, sićušni, strašljivi, prolazni, smrtni, kao hrpice praha koje vetar slučajno još nije razduvao... Ljudi su siroti i bedni, život je tako kratak, u starosti i posle smrti je sve svejedno, i opet se čovek toliko otima, penuša, grabi i razbija glavu o tome da li je srećan ili nesrećan... Eto, pored sveg filozofiranja, i ja sad cenim i dan Gospodnji, i službu u hramu, i sudbinu čovečanstva iz dvoumice: da li ću srećna ili nesrećna biti kad uđem na molitvu, a njega na molitvi nema?“

Kako je ta dvoumica sitna i nedostojna. Kako podseća na carstvo strasti, koje je zemaljsko, nemonaško carstvo... Hoću li, Bože, i ja onom putanjom sviju? Da li su zbilja svi ljudi potpuno isto seme, iz koga niče potpuno ista

biljka? Da li život čovečji, rastući iz korena koji je u zemlji, ranije ili kasnije mora dovesti do potpuno istog oblika i konca? Možda čovek zaista mora živeti kao i svi drugi? Možda Bog baš tako hoće? Možda je kaluđerstvo zabluda, a pomonašenje se samo nasilnom smrću može izvršiti?“

Ana je sišla niz stepenice. Ali joj je palo na um da još obiđe crkvu. Možda su otvorena i vrata sa protivne strane. Vrata s protivne strane su bila zatvorena. Ogromna, teška brava i teška gvozdena poluga zatvarala ih je tako kao da su za sva vremena zalupljena i urđala.

Ani se to dopalo. Kako bi to lepo bilo da su tako nepri-
stupačno zatvorena i ona druga vrata, i u crkvi da je pra-
zno i tišina, a ljudi samo spolja da obilaze oko nje, i da
čiste svoju dušu klečeći, ubogi grešnici, na neosvećenju
zemlji pred crkvom, i zamišljajući da je tamo unutra bud-
no oko božje, i gnev njegov, koji će stići svaki greh, svaku
preveliku sreću, svaku gramzivost i pohotljivost tela...

Došavši ponovo pred otvoren crkveni ulaz, Ana je
spazila da niz stepenice silazi doktor Pašković. Začudila
se. On je obično dolazio u crkvu samo o velikim prazni-
cima i kad je naročito pojanje ili svečanost. Inače ne. Šta
će dakle sada, u ovaj mrtvi, oblačni jesenji dan, i kad je u
crkvi jednostavnije nego ikad?

Osetila je neku dosadu od doktorove neočekivane
pojave i ubrzala korak da ga samo pozdravi i pre njega
uđe. Žurba njena je međutim bila sasvim nepotrebna.
Pašković kao da je i sam to hteo što je ona htela. Zastao
je na stepenicama, poklonio joj se tiho i mirno ju je pratio
očima dokle god nije ušla.

Ana se sad opet zbunila. Doktor joj se činio i dosadna
uhoda, a u isti mah i neka viša dobronamernost, koja
zna za borbe i lutanja njena, i staje bliže uz nju zato što i

odsudni trenutak dolazi bliže... Da, ona je jasno osećala da je ljubav njena baš tih dana prestala biti cela i neslućena tajna. I osećala je, sa punom izvesnošću, da je to delo doktora Paškovića. Nešto je morao reći njenom ocu. Otac je gleda dubokim, brižnim, tužnim pogledima. A doktor se neobično ponaša. Tako neobično da ona čisto njega samog ne poznaje, a kamoli da bi mogla poznati sa kakvim mišljenjem je upozorio oca njenog na ljubav njenu.

U crkvi, Anu je dočekalo nešto nenadano. Crkva je doduše izgledala bezgranično i hladno prostranstvo, ali daleko od toga da bude prazna. Naprotiv, u njoj je sad hujao onaj jučerašnji oluj. Od prvog koraka Aninog u crkvu bacio joj se oko vrata, stegao ju je, gušio ju je, kričao joj je u uši da njega nema, da je mesto njegovo na amvonu prazno, da hor zapomaže za njegovom pesmom, da je i leto umrlo zato što je on daleko.

Anu je dohvatila i lomila silna čežnja. Osećala je uzburkanost u prsima, buru u pameti, svetlace u očima, lomljenje u mišicama. Stojala je u drskom nekom ljubavnom zanosu i radovala se što će iduće nedelje ta čežnja još veća i još strašnija biti. Pašće na nju, ne kao danas, ne kao sestra, nego kao ljuta guja, koja će joj telo kidati i dušu ispijati tražeći njega, njega, kralja mladosti i lepote! A njoj će sve to biti tako ugodno i tako lako. Svu tu glad će ona nahraniti i stišati, i opet će stojati bogata i srećna, i puna njega, njegove lepote i milote, njegovog ponositog umetničkog bića.

I molimtisja Bože naš!, pevao je hor, zvonilo je zvonce u oltaru, ležao je sveštenik, s celom na podu, pred časnom trpezom, klanjao se duboko i skrušeno doktor Pašković.

Ne krsteći se, ne otvarajući molitvenik, sa očima koje su zaspale na amvonu, stojala je Ana kao skamenjena. Pojanje, reči sveštenika, slabačak sunčani mlaz, osmejak

neki koji je lutao po crkvi, šapat sreće, sve je to kružilo oko nje, a vreme je odmicalo kao odjek daljne neke muzike.

Pred veliki trenutak liturgije pred ono *Vonmem*, koje je samo on umeo otpevati, Anu je dohvatila želja da potrči pred stepen oltara, da čelo i usne svoje položi na trag njegovih stopa i da zavapi Bogu svemogućnom da čudom vrati čudotvornog pevača, za časak jedan, samo dotle dok ne izvrši delo svetinje i lepote.

Ana je bila svesna svoga zanosa, ali nije imala moći da se umiri. Osećala je da joj po čelu bukta, da su joj usta poluotvorena, da su joj grudi širom raskriljene i da se vidi gnezdo ljubavi njene.

Tek pošto se služba svršila, kleknula je i počela Bogu da se moli. Istinski pobožna, ona je imala moć da uvek, za vreme molitve, nađe oko božje nad sobom. Našla ga je i sad. Ali je oko božje gledalo u nju kao i oko oca njenog. Neveselo umiljato, zabrinuto. Kao da je toga dana Bog hteo nju nešto da moli. Ana se skrušila. Iskreno, detinjski potanko je šaptala Bogu svoju ljubav. Od početka do prvog rastanka, od prvog pogleda do poslednje skrivene misli. I sa raširenim očima i pobledelim usnama je pitala božje oko: da li je grešna ta ljubav, da li će Bog uzeti od nje monaha Irineja?

U božjem oku nije bilo ni traga gnevu. Puno, prepuno ljubavi i suza, gledalo je u Anu kao i oko oca njenog.

Ana se umirena digla sa molitve. Svet se već razišao. Napolju se, međutim, opet sastavili oblaci, nebo je izgledalo dosadno sivo i padala je kišica, sitna kao zrnca mokre neke prašine. Jesenja hladnoća je godila Ani. Disala je otvorenih usta, i kišljivi vazduh je tako prijatno osvežavao toplo i suvo njeno grlo.

XXI

Gore, na uglu ulice, stojao je doktor Pašković. Očigledno je bilo da je čekao Anu.

„Imao sam tri sata odmora, pa sam došao i ja da se pomolim Bogu“, počeo je doktor bez ikakvog uobičajenog pozdrava. „Takođe sam želeo i vas da vidim, tj. da se s vama porazgovorim. Strašna moja služba u današnjim okolnostima tako me je rastrojila da mi samo vi možete pomoći. Ja se već jedva savlađujem od uzbuđenja. Mi smo u čeljustima strašne nesreće. Pred vašom materom nisam hteo reći, ali vi treba da znate da se diferitis počinje komplikovati sa šarlahom i da nam pomor preti. Tamo, u petoj-šestoj kući do vas, umrlo je jutros dvoje dece za dva sata, a treće, poslednje, ako još nije mrtvo, onda ga je samo gospod Bog izlečio... Užasno, užasno! Užasno je gledati kako se nevina, Bogu i ljudma nedužna dečica dave i u krute lešine pretvaraju... I nije dovoljno smrti što decu guta. Od sinoć imamo već treći slučaj odraslih. Jedna devojka i dva čoveka u mojim godinama. Sve komplikovano i teško. Sve će to za nekoliko dana poumirati. Serum

protiv šarlaha kanda ne vredi mnogo, a kod odraslih su te bolesti i inače opasnije nego kod dece.“

„Ja nisam znala da je tako strašno“, šaptala je Ana usplahirena, osećajući u savesti da se u crkvi nijednoga trenutka nije setila bolesnika.

„Užasno je. Otkad sam lekar, nikad još nisam bio tako potresen i osetljiv. Jutros, kad je umirala ona mala devojčica, plakao sam. Verujte mi, grcao sam kao dete.“

Doktorov glas je i sad bio pun žalosnog uzdisanja. Ana je gledala u Paškovića ne znajući šta se to s njim dešava, i ne poznajući ga takvog ni iz jednog slučaja njegove lekarske prakse.

„Užasno, užasno! Ne mogu to detence nikako da zaboravim... U malim njegovim grudima, nežnim kao u tičeta, nešto je mučno drhtalo i treslo se. Glava, teška kao od kamena, jednako se bacala sleva nadesno, i zarivala u jastuk kao da se krije od smrti. A smrt je već držala mlitavi onaj vratić, i stezala ga sve jače i jače. Krv, otrovna i vrela kao uzavrela, zalivala je mozak jadnog deteta i pričinjavala mu strahovita priviđenja i bolove. Ruke i noge se trzale i uvijale kao crvi, kao da detence hoće da se ispne iz neke strašne jame, a ipak se sve na jednom mestu muči, kida i napreže. I usred tih muka gleda majku, i mene, nesrećnika. Mati. To je ta svemogućna žena koja je kroz ceo njegov život mogla od svega da ga odbrani i zaštititi. Doktor. To je taj svemogućni doktor koga su zato zvali što još više može i zna nego njegova majka. A mi stojimo, nemoćni i bedni, i plaćemo. I Bog stoji. Čekamo svi troje da dođe hirurg. Da donese nož i da izvrši ono što je poslednji pokušaj... Ah, kako su užasno izgledale one crvene kaplje na grlu detinjem. Krv. Majka je napolju i ne vidi krv. Ne vidi da nož prolazi kroz hrskavicu i da krv teče. Dete zamire,

stresa se. Cev, sva krvava, ulazi u vrat. Odjedared, u grlu prestaje šištanje. Čuje se slobodan dah. Smrt se sklonila. Bože, Bože! Dete leži mirno, odmaraju se ručice. Ali lice je bledo i modre senke počinju da se šaraju po njemu.“

Doktor Pašković je govorio kao da bunca. Brzo i bez prekida, kao da mora nekome sve to reći, a kao da u isti mah ne zna kome govori. Ana je opet sva drhtala. Slika je bila utoliko užasnija što nije bila samo slika. Devojčica ta, sa svima tima mukama na čelu, leži tu negde, sasvim blizu, na ovoj zemlji ljubavi i lepote, među onima koje ništa ne boli i koji se dobru i radostima nadaju.

Utisci od Paškovićevih reči držali su Anu kao klešta. Niti se usuđivala da ga teši kao lekara, niti je znala kako da ga teši kao čoveka. Osećala je da je nesreća jača od njegove snage. Osećala je da se u njemu krenulo nešto iz najdubljih dubina. Videla je da mu oči postaju sve veće i veće, sve lepše i lepše, i da su pune, prepune suza. I imala je za rapavog, tvrdog doktora mnogo simpatija.

„Hoćete li ovuda? Možemo zajedno“, kazala mu je vrlo ljubaznim tonom, tonom poziva, koji je Pašković jedva i dočeka. Blagodarno je pogledao Anu i pošao onamo kuda je ona pošla.

„Može biti da sam vam i dosadan s tim razgovorom o svome duševnom stanju?“, nastavljao je. „Ali, osećam da se nekome moram ispovediti, a niko delikatnim stvarima ne stoji tako blizu kao vi, gospođice Ana. Ja sam u krizi jednoj, i mene treba saslušati i pomoći mi, kao i svakom čoveku u nuždi. Ja nemoć svoju nikad nisam tako osećao kao sada. Ja nikad nisam bio tako nesrećan zbog te nemoći kao sada. Ja tuđu, božju ili čovečju pomoć nikad nisam tako želeo kao sada. Ja se nikad nisam Bogu molio kao danas. Ja tako osećam kao da su sva ta bolesna deca

moja deca, i da bih ja sa najvećom gotovošću sve smrti iz njihovih malih gušica udahnuo u sebe i dvadeset puta jedno za drugim umro, samo da se zbude nešto tako lepo kao što bi bilo ozdravljenje tih nevinih malih mučenika...

Verujete li vi meni, gospođice Ana? Pogledajte mi, molim vas, tim čistim i bezgrešnim svojim očima pravo u dušu, i recite mi da li je istina da istinu govorim.“ Paškovićev glas je podrhtavao čistotom prave ispovesti i dirao je Anu u srce. „Često se pitam: šta je to sa mnom? Bog je, ili život je, ili, ja ne znam, možda je u meni samom negde gotovo čekalo lepo jedno čudo. Ja sam pre bio divlja loza koja nikad cveta nema. A sada, usred ove nesreće, usred najvećega jada, kada bi trebalo da sam više kamen nego što sam ikad bio, sada se kamenito tle u meni pretvara u nežnu mirisnu baštu. Verujete li vi to, gospođice Ana? Verujete li vi, baš vi, da u doktoru Paškoviću ima bašta, da u bašti ima slavuj i u slavuju ima pesma? Verujete li?“

U glasu doktora Paškovića je treptala nota čiste, prave duše, pravog jednog slavuja koji je u bodljikavoj, suvoj šumi bivšeg doktorovog cinizma i analitičarstva utoliko čežnjivije pevao pesmu lepe neke čari.

„Ja vidim, doktore.“

„Ne, vidim. Videti, to nije ništa Mnogi možda vide da se u meni nešto dešava, ali niko od njih ne shvata izvor i značaj promene u meni. Da li vi osećate, da li vi verujete da sam ja bolji i drukčiji nego što sam bio?“

Ana je opažala da entuzijazam toga čoveka potpuno iskreno i spontano dolazi, ali mu nije znala pobude i postanje i preneraženo je gledala u potpuno preobražene oči i lice Paškovićevo. Bila je u neprilici šta da odgovori. Ali se inače videlo po njoj da shvata mučno stanje sirotog

doktora, da želi nešto simpatično da mu kaže i nečim lepim težnju njegove duše da zadovolji. Pašković je to čitao iz njene zbunjenosti i bio je tim potpuno zadovoljan, i trudio se da Anu oslobodi neprilike.

„Ne tražim odlučan odgovor. Ja znam da je ispovest moja čudna, da je obrt u meni silan i neverovatan, i da je stoga na sva moja pitanja nemogućno odgovoriti. Ali vi ste dobri, vi ste uteha, gospođice Ana, vi ste anđeo na zemlji! Saslušajte me do kraja vi, vi koja ljude preobraćate, duše isceljujete, čuda i veličine iz ljudi mamite, pesmom svojom mrtvo kamenje potresate, da li vi slutite otkuda je došlo preporođenje i kajanje u meni, da li znate ko je zapalio vatru u crnom mraku moje samožive usamljenosti? Da li duša vaša oseća: da je i to teško i skoro izgubljeno delo njeno delo! Vi, gospođice Ana, vi jedina, u redu tolikih zaslužnih ljudi s kojima sam u dugom svom životu imao dodira, u redu tolikih žena koje sam potcenjivao i mrzio, vi, jedna i jedina, vi ste i mene svetlošću obasjali i lepotom ulepšali...“

Mimoprolazeći su postepeno počeli opažati da se tu ne vodi običan razgovor. Zadržavali su korak i pažljivo odmevali dobro poznatu figuru doktora Paškovića. Gle, on, kome ništa na svetu dosada nije bilo mnogo važno, a žena najmanje, gle kako on sad k nebu podignutih očiju i na srce položene ruke uverava o nečem gospođicu Anu Nedićevu.

„Ah, gospođice Ana, opraštate li vi sve to starom vašem doktoru? Čoveku koji vas je kao malu devojčicu toliko puta lećio, koji je tu nedavno, s vašim roditeljima zajedno, pretrpeo opet brigu i strah za vaš lepi i korisni život. Oprostite mu i počujte ga još malo. Ja ne znam pravi početak kada je do svega toga došlo. Po staroj, zloj svojoj navici,

ja sam bolje video u vašu dušu nego u svoju. Video sam da u toj vašoj duši ima nešto neobično, neslućeno lepo. Pehar jedan, koji čuva tajnu najlepše lepote. I varao sam se da se samo nadvirujem nad taj pehar, dok sam, Bog zna otkad već, pokorno očekivao jednu kapljicu od njegovog blaga. Jednu kapljicu one čistote kojom on prašinu zemlje prska. Video sam u duši vašoj ljubav jednu o kojoj anđeli ne snevaju i o kojoj pesme ne pevaju. Prvu ljubav kojoj sam se divio, i koja je i mene nagonila da ljubim...

Ja volim, gospođice Ana! Ali, verujte mi kao što se čoveku na samrti veruje, da ne znam: jesam li zavoleo vas ili samo tu ljubav u vama. Tu ljubav, ljubav žene koju sam ja, ženomrzac i poznavalac žena, odricao celog života i celim životom, a koju sada vidim stvarnu, idealno istinitu, vidim je novim očima, vidim je u vama kao jarkocrvenu žižu u belom alabasterskom kandilu. Taj plamen u vama, to je luća pobeđe nad zlošću u meni! Znak od Boga koji mi je stigao kroz vas pre nego što bude sasvim kasno...

Ja mislim, gospođice Ana, da se ne varam kad kažem da sam zavoleo vaš život i vašu ljubav. Pobeđu vašu nada mnom, pobeđu žene nad ženama, pobeđu baš te pobedonosne žene nad najlepšim božjim stvorenjem na ovoj zemlji. Ja mislim da je to ono što volim... Ali, čovek sam, može biti da sam zbog svega toga u vama zavolio i vas samu. Može biti... Međutim, te se ljubavi nemojte plašiti... Tica jedna, sa sedom ćubom na glavi, doći će ponekad, od tihog, sutonskog zapada, da proleprša malo kroz vaše podne.“

Doktor Pašković je držao šešir u ruci da se oprostí. Sa sedom ćubom na čelu, sa žalosnom vatrom u očima, sa neobičnom ispovešću na usnama. Ali se taj drveni, rapavi i čvornoviti čovek odjedared učinio kao neupoznato jedno blago, kao nesrećno stvorenje, kao žrtva rdavog i

lažnog suda sviju ljudi, pa i njenog. Srce Anino se ispunilo nemoćnim, gorkim sažaljenjem. Sažaljenjem koje više boli onoga ko žali nego što teši onoga kome se pruža.

Stojala je pred doktorom utučena i lepa. Idealna slika prvi put zaljubljene žene, koja je sva odneta i uzabrana, koja ne oseća i ne zna više nijednu svoju čar i privlačnost, koja za čoveka pred sobom, iako joj je drag, ništa nema. Ništa na svetu.

Ispružena Anina ruka je stidljivo drhtala. Kao dete, ona je odjedared počela plakati zato što ne zna šta će da kaže. A sirotog Paškovića je dohvatio skoro pobožni neki zanos pred jednostavnim, čistim srcem te devojke, i pred tim suzama koje su prvo ljubavno blago njegovog života. Njemu se činilo da celo nebo plače s Anom, i da je to sreća koju on ne može izdržati. Uzeo je Aninu ruku, stegao je i pobjegao.

A usput je molio Boga da se Irinej što pre vrati.

Prvo osećanje Anino, pošto se sabrala, bilo je strah. Kako je mogla i smela do kraja saslušati ispovest čoveka koji, iako to nijednom rečju nije kazao, ipak možda želi da na neki način uđe u misli njene i u život njen?

Anine duboke, ljubavlju ispunjene oči okretale se nekuda za daljinom. Odricala je nešto glavom. Srce joj je grcalo od ponoći.

„Nikada. Niko. On, samo on. Divni san lepote. Pesma kojoj je početak u njemu a svršetak u meni. U velikoj kao more ljubavi mojoj, koja pije, pije, i u dubinu svoju vuče poslednje talase njegovog glasa.“

Kao i obično posle službe, Ana je zaobilaznim putem išla kući. Svugde se osećala mora bolesti. Pusto i tišina. Ili neraspoloženi, sasvim kratki razgovori. Pred mnogim kapijama stražari, na mnogim kapijama crne table. Ljudi

utučeni. Mlitava koraka svršavaju svoje poslove jer im svima smrt stoji za vratom.

„Gle, i kod sudije Ristovića crna tabla!“, trgla se Ana. „A njegova tri divna muškarca! Bože, koji je bolestan? Možda sva trojica.“ Možda samo njen ljubimac, najstariji, Boško, ozbiljan, pametan dečko, koji sa svojom belom ogrlicom na crnoj somotskoj bluzi već sada izgleda kao učeni doktor u talaru.

Ana je zastala preko puta kuće, ali se nije usuđivala prići bliže, ili stati kraj prozora.

„Možda se sad baš guši u strašnim mukama, možda umire, možda je već mrtav, možda mu“, njoj pade na um strašan prikaz doktora Paškovića i ona oseti jaki neki bol u slepim očima, i oseti kako se mnogo može voleti tuđe dete.

I zato joj je bilo jasno da na tome mestu mora stojati sve dotle dok ne dođe kakva poruka od malog njenog ljubimca.

Stajala je i čekala i strepila. Grudi su joj bile pune Boškovo imena. Htela je da ga viče. Dušu njegovu, ako je poslala, s puta da vrati. Ne, za Boga ne, Boško, Boškice!

Odjedared se setila monaha Irineja. Prekrstila se. Blagodarila je Bogu što nije tu. Zaraza će do njegovog dolaska možda opasti. Inače, treba mu javiti... ah, on je zdrav, ali Boško... možda i braća Boškova... Bože svemogućni... a otac njen i mati... ne, oni su već sasvim stari ljudi... ali doktor Pašković kaže...

Dunuo je vetar i tresnuo nešto teško. Kapija Ristovićeve. Iz kuće je izlazio nepoznat gospodin. Jedan od stranih lekara sigurno. Niko ga ne ispraća. To znači da je unutra zlo.

Anino srce poče preplašeno da trepti i ona, ne znajući pravo šta čini, potrča za lekarem.

„Oprostite, gospodine. Vi ste sigurno doktor. Smem li vas zapitati da li je najstariji dečak u ovoj kući bolestan? To je moj mali prijatelj, i moj ljubimac“, drhtale su joj usne.

„Bolesno je najstarije i najmlađe dete. Najmlađi dečko ima lakše oboljenje, a stariji, žao mi je, gospođice, vrlo je teško bolestan. Ali ne treba gubiti nadu. Serum je na vreme ubrizgan.“

Ana je stajala sve na istom mestu. Ristovićeva kuća joj je izgledala kao ružno, kosmato strašilo, a pred njegovim nogama je videla Boška, udavljenog, mrtvog. Ozbiljne njegove oči, sada u smrti, smejale se. Smejale se serumu.

Škripnula su vrata. Neko je izlazio u bašticu. Ana je zažmurila. Kroz kapke očiju je videla kako u baštici cvetaju šarene georgine. Odjedared grozan plač. Mahniti urlik čoveka koji je sve izgubio.

Ana je vrisnula i počela bežati. A strašni lelek nesrećnog Ristovića puzio je za njom i vio joj se oko nogu.

Odgore, s protivnog kraja ulice, trčao je Ani u susret doktor Pašković.

„Odakle idete? Šta se desilo? Gospođice Ana, dajte mi ruku! Ko je bolestan? Šta vam je, za Boga!“

„Boško, mali Boško Ristović“, grcala je Ana.

Pašković je gledao s nerazumevanjem.

„Boško? Boško se kod vas razboleo?“

Sada je Ana prebledela kao krpa.

„Kod nas?“

„Ja ne razumem. Mene su iz bolnice zvali da odmah k vama dođem.“

Strašnih stotinu koračaja je prešla Ana sa doktorom Paškovićem.

Na postelji je ležao, crven od vatre i mutnih očiju, advokat Nedić.

XXII

Crna tabla je dakle obešena još na jednu kuću više. Za tren oka Nedićevi se našli zatvoreni, odsečeni od spoljašnjeg sveta, usamljeni dubokom i kobnom onom samoćom u koju se ogrću kuće pred teške porodične katastrofe.

Jedini čovek koji je smeo otvoriti mala gvozdена vratanca, koji je imao i ključ od tih vrata, da i noću, ma u koje doba i ma koliko puta sme doći, bio je doktor Pašković. I on je dolazio. Dolazio često i satima dugo sedeo i kraj bolesnika i kraj utučene njegove porodice. Krao je vreme od jela i odmora i sastavljao dane i noći u dugu i mučnu jednu službu, u kojoj je, više no ikad, davao celoga sebe drugom.

Doktor Pašković je trpeo. Žalio je svoga dobrog prijatelja, potresali su ga očaj Nedićkin i tuga Anina, i, najzad, u časovima, kad je dospevao da i na sebe misli, osećao je da mu se po duši razliva gorčina, skoro ogorčenje. Prvi put i jedva jednom je i on doživeo lepotu i sreću, i odmah, u istom trenutku još, sleće na taj doživljaj kob nesreće i pokriva ga crnina žalosti.

Nedičku je teško bilo pogledati. Slabog zdravlja i meke prirode žena, odjednom se našla oči u oči pred rastankom od muža i druga svoga, od stuba i imena kuće njihove, od staratelja nezbrinutog deteta njihovog. Kao mahnita je prelazila iz sobe u sobu, širila ruke, i sklapala ih opet, i udarala se u grudi starinskim, večitim onim gestom, koji, kad-tad, pogodi svaka žena jer svaka žena sve dobro i sve carstvo svoje u grudima nosi.

Anu su razdirala dva razna osećanja. Jednostavna i duboka detinja žalost što nemoćan i apatičan leži onaj koji je njen život više voleo od svoga, i što se možda na večiti odlazak sprema onaj čije biće je u temeljima njihove kuće, u svakoj sitnici njihovog nameštaja, u poslednjoj prebivenoj igrački detinjstva njenog. A s druge strane opet gordo, otporno ogorčenje stvorenja koje je uvek imalo udoban, lep i viši život, koje je dužnosti svoje prema ljudma i hvalu svoju prema Bogu odavalo na srdačan, ali i na otmen način, i kome se sad usudila doći, razbojnički naglo i brutalno, nesreća umiranja, doći da pokupi strašnu onu porezu života koju i najsrećniji čovek daje u skrušenosti, bez dostojanstva, s prašinom ravan, poslednjem crvu jednak.

U momentima tuge Ana je zarivala glavu svoju u krilo materino i plakala gorko, i ostajala tako dok joj toplota krila ne bi osušila lice.

U onom drugom slučaju, Ana se znala podići sa stolice skokom, kao uvređena, namrštena i srdito bleđa, i poći nekuda kao na juriš, i onda, odjedared, udarena i smrvljena strašnim oružjem fakta, naprečac stati. A zatim još dugo stojati i razmišljati, uviđati i slamati se i najzad opet zaplakati, ali plačem neosušnim razumne, u život dalekovidne žene.

Ani je sada jasna bila sva slabost, sva neznatnost i beznačajnost usamljene žene. I imajući u očima strašnu sliku svoje matere, nesrećne udovice, ona se sa strahom u duši osvrtnala po životu i tražila na koga će se osloniti ona da bi se na nju mogla osloniti stara, žalosna majka.

Irinej?

Ah, Irinej! Taj visoki, moćni, ponositi Irinej, taj gospodar nad hiljadama ljudi – kako je on sada udaljen, nedostižno udaljen od nje i od sudbine njene...

Iako se vratio pre roka, iako joj piše i dopraća Paškovića do kuće i stoji na ulici dok ne dočeka vesti o nesrećnim prijateljima svojim – ipak, od nje je tako užasno, užasno daleko... I to ne zbog bolesti i zatvorene kapije, ne, jer on se ne boji i moli da ga prime, nego zbog nečeg drugog... Zbog tog što je monah, zbog tog što nije njen.

„On nije moj“, šaptala je Ana, a suze su tekle.

On mora čuvati od zaraze ljude u crkvi, i decu u gimnaziji, i svakog golog, bolesnog prosjaka na ulici jer je njihov, jer je kaluđer, jer je dužnost njegova široka milost celom svetu.

Da, zavet njegov, koji nam je u danima sreće bio sreća, koji nas je vodio lepoti da sa rastavljenim životima i telima negujemo jedinstvo duha i duše, taj zavet, sada, u nesreći, promaša cilj. U jadu je čovek jadan, sitan i mali, željan je prostog čovečanskog zbliženja i tuži za umiljatom rečju, za toplom rukom, za nežnim zagrljajem.

Ana je osetila da se ruka jedna dotiče njenog ramena. Brižna neka ruka, koja je ne privija sebi, nego nekuda u dobro, u mir i sigurnost. I čula je šapat nad glavom.

Doktor Pašković. Nervozni pokret Anin je dočekaao neobičnim, kao krov nekog zaklona povrh nje nadvijenim rukama i s pogledom beskrajne odanosti.

„Hteo sam vas nešto pitati, gospođice Ana.“

„Dolazite li iz očeve sobe? Kako mu je? Da li bih ja sad mogla ući?“

„Od jedno četvrt sata mu je lakše, ali nemojte ulaziti. Ne treba da ulazite. Ne treba ni njega radi, ni sebe radi. Sem toga, majka vaša nešto razgovara s njim.“

Ana briznu plakati.

Doktoru takođe zasvetleše oči.

„Ne varam vas. Zbilja mu je sad malo lakše. Nažalost, to ne znači da mu je i bolje. Ne bih vas smeo s pouzdanjem tešiti i hrabriti jer je bolesnik vrlo nemoćan... Može biti ipak. Uzdajmo se u Boga. Molite mu se, vašu će molitvu zacelo voleti. Eto, zvoni na večernje. I u oltaru ima sad topla molitva za našeg bolesnika. Irinej je očajan i utučen zbog nesreće u vašoj kući. Da, to sam vas hteo maločas pitati: da li biste želeli da se vidite s Irinejem?“

Ana je pogledala u Paškovića prekorno.

„Nikakvih želja ja sad nemam za sebe“, izrekla je brzo, pocrvenela malo i nastavila tiše, „a sem toga, u našu kuću ne sme i ne treba niko zdrav da uđe.“

„Da, u tome i jeste sva teškoća. Irinej se, naravno, ne plaši i jednako me moli da ga povedem, ali, pravo da vam kažem, ja se plašim, i za njega, i za druge, kao što i za vas neprekidno strepim, i kajem se ponekog časa što vas nisam silom odstranio. Morao bih ga, po sebi se razume, uveče dovesti, da ga niko ne vidi. I zamislite onda slučaj da se ipak nešto desi što bi bilo ili izgledalo da je posledica te posete – strašno, užasna jedna drama! Ne, ne, bolje je da ne dođe. I majka vaša se sa mnom slaže. A vi? Irineju sam kazao da ću pitati vas, pa kako vi odlučite, tako da bude. Na to je pristao.“

Ani je prostrelila kroz glavu čudnovata želja. Ne da monah Irinej k njima dođe, nego da ona, za trenutak jedan, izleti odavde, da odleti do crkve, da čuje i vidi sreću i lepotu života svoga, da se vrati i onda da se sruši nešto preko njih svijuu i da ih zatrpa sve odjedared, pre nego što nesreća, delić po delić, razmrvi ono što je dosad bilo celo i lepo.

„Šta da mu reknem, dakle, gospođice Ana? Odlučite onako kako vašem srcu godi, za vas ćemo svi sve učiniti.“

„Volela bih se videti s monahom Irinejem, ali se bojim da ulazi u kužnu kuću. Ne, ne, neka ne dolazi, recite mu da nipošto ne dolazi... Sam, bez ikoga, da se razboli, sačuvaj gospode Bože, ne, ne, ne sme doći, ja neću da dođe, i recite mu uopšte da se čuva, i – ah, tako mi je strašno, zašto smo i počinjali taj razgovor, doktore!“

Ana se dugo još, ni sutradan, nije mogla da smiri. Sale-tala ju je neka slutnja kojoj dotle nije bilo traga. Trzala se od svakog šušnja jer se bojala zle vesti. Zatvorenu njihovu kuću želela je još više da zatvori. Da ni misao Irinejeva ne mogne u nju. Počela se plašiti i svoga intenzivnog osećanja i stalnog duhovnog opštenja s njim, iz te sredine koja je kobna, koja za čas jedan može baciti u čoveka klicu smrti. Odlučila je da neće misliti na Irineja, da će ga za jedno vreme zaboraviti.

A nervoznije no ikad je iščekivala Paškovićevo dolazak iz varoši i izveštaj njegov o stanju bolesti uopšte.

Te večeri je doktor malo zakasnio. Do osam sata još nije stigao.

„A ocu kao da je opet gore. Šta će biti? Zašto doktora nema?“, Anu je krhao strah i mučile su je razne glupe kombinacije kojima se pokušavala smirivati.

Izašla je u hodnik i oslušnula. Izašla je i u baštu. Vratila se opet u hodnik i stala kraj prozora. Ali hodnik je bio osvetljen i nije se ništa spolja moglo videti. Nije se čak moglo ni čuti jer je počeo duvati čudni onaj jesenji vetar, koji odgore, kao u glavu, udara drveta i žbunje, pa se zelenilo zgušnjava i sav šum oko kuće sabija i bruji.

Jednako je sluktila, i zbog toga, kao neka utvara, na prstima išla po hodniku.

„Kapijica se otvara!“ Ana je pretrnula. Odškrinula je vrata od hodnika. Kroz pomrčinu ništa nije videla, ali je jasno razabrala da se Paškovićeov korak meša sa još jednim korakom. Usplahirila se. Tražila je brzu neku odluku da spreči ulazak Irinejev unutra. Došlo joj je da zavrne ključ u bravi, da viče – kad se odjedared otvorila vrata i kroz njih, kao i obično, ušao doktor sam.

Ana je, sve za jedan trenutak, i ustuknula, i potrčala doktoru u susret, i jurnula da zabravi ulaz – kad je u istom momentu škljocnula brava, ali na suprotnim vratima i ušla Nedićka, bleđa kao smrt, sa zgrčenim rukama pod bradom, kojima je stiskala vilice da ne drhću.

„Doktore, jeste li vi, hodite brzo, Jovi nije dobro... Bože, Bože, Ana, Ana!“, počela je plakati jadna žena, bežeći ispred Ane i zatvarajući za sobom vrata.

Ana je ostala sama u sobi i znala da to otac njen umire.

Čučnula je na zemlju i zgrčila se u sebe kao udareno pseto. Cvokotali su joj zubi, ali suze nisu tekle. Još je čekala, još se nadala. Međutim, Nedić je odlazio, a Ana njegova je više nešto od suza davala svom ocu koji odlazi. Davala mu je deo života svoga. Sa ocem zajedno umiralo je njegovo jedinče, tj. sve ono u Ani što je bilo detinjasto, mazno, lakoverno, srećno i milostivo. Ana je starila, hladila se,

mirila se, uzimala na sebe borbu života, onu u kojoj svi bez razlike padamo, jedni pobeđeni, drugi preumorni.

Vrata. Plač. Ana je vrisnula, ali je gušila vrisak trpajući maramicu u usta. Vrata se zatvorila. Nastao je mir.

„Sad će Bog poslati smrt“, šaptao je stari baštovan kraj nogu svoga gospodara.

„Ima li Boga?“, jecala je Nedička.

„Je li taj Bog dobro ili zlo?“, mislio je Pašković.

Potpuna, prazna tišina. Smrt.

„Ana, Ana, jedno moje dete!“, razlegalo se bolno pištavanje Nedičkinu po kući.

Ali Ana se nije odzivala i nije dolazila.

Ukućani se zbunili, Nedička je kose čupala, Pašković je pomagao Ani da se dignu i da sedne. Ušao je monah Irinej, sav moker od kiše, čekajući napolju uzalud da mu se nešto javi, da mu Ana, makar kroz prozor, pruži ruku.

Ana mu ni sada nije pružala ruku. Tupo i hladno je gledala ljude oko sebe, pa i monaha Irineja. Učinila je zatim ipak pokret kao da hoće nečiju ruku, kao da hoće nekoga. Šest ruku se ispružilo da dočeka Aninu nemoć i samoću. Ali Ana je vratila ispruženu ruku sebi, pala glavom po toj ruci i počela užasnim, bednim plačem prvo da zove oca svoga, a posle, posle jednog strašnog pogleda i vriska, stala se oproštati od njega milostivo i tužno.

Dobrota i ljubav je klečala oko Ane, ali Ana je bila sirota i sama.

XXIII

Žalost je spustila crna svoja krila nad lepom kućom pokojnog advokata Nedića. Pomešana sa čamotnom, vlažnom jeseni, žalost ta je bila teža od olova, hladnija od one hladne vode koja je neprestano padala, a ničiju žeđ na zemlji nije gasila.

Nedićku je ta žalost napola ubila, i jasno je bilo da se stara, bolešljiva žena nikada od nje oporaviti neće. Kod Ane je takođe nedeljama dugo trajala duboka, strašna utučenost, dobrovoljni onaj teški post i tela i duha, kome se bolno rastuženi ljudi tako rado predaju. Nije svirala, nije čitala, nije šetala, nije čak ni u crkvu išla, sem ponekad na večernje, a i onda je obično, prošavši kroz žive ulice, srevši prijatelje svoga oca, preplakala sve vreme bogoslužjenja ne dižući glave.

Ipak, mladost Anina se postepeno oporavljala. Kao munja bi tek proletela neka lepa misao i usta Anina bi se nehotice razvukla. Odmah zatim bi doduše došao uzdah, ili neveseo pogled na jedno od praznih domaćinovih

mesta, ali mladost se oporavljala, duša Anina je tražila da se poigra i raseje.

Čudan je bio način prve Anine rasonode posle najveće žalosti. Ništa veličanstveno, apstraktno, umetno. Naprotiv. U stražnjoj avliji, među živinom, kraj svoga pseta, nad bledom jesenjom travicom – tu se tešila i zabavljala. U malom tom svetu, koji se tako mnogo muči, a čiji ceo život nije toliko vredan koliko jedan trenutak njenog.

Tu se Ana skrušavala, tu je opet počela da voli.

Kako su mile te kokice. Jednako skakuću za nečim. Za mrvicom na zemlji, za mušicom u vazduhu, za senkom, za šljokicom sunca, koja se, već dograbljena, odjedared odmakne, ili, ako se ne odmakne, zaprepasti sirotu koku jer se ne može pojesti.

Malo dalje je travnik, ograđen, za mlade piliće. Sad pilića nema, a i trave je malo, vratanca su dakle otvorena. Dve halapljive, nesite patke ne veruju da je berba obrana, ulaze unutra i čupaju polumrtva vlakanca bez kapi soka i hrane. Ali tamo, u čošku, gle, još stoji cvetić. Poslednji na toj livadici, poslednji i u toj godini. Patka, nepoetična i uvek gladna, nasrnu na njega i prebi mu vratić širokim, oštrim svojim kljunom. Ana se naljutila, dohvatila odnekud štap i udarila patku. A životinjica se okrenula, podigla udarenu, kao lala žutu nožicu i dobroćudnim, mirnim okom je pogledala u izvršioca kazne.

Izvršilac kazne se zastideo: patka ne zna šta je to udarac, srdžba, pakost, osveta. Nju boli, ali ona bol trpi isto tako kao i ono što joj godi.

Uto je dunuo vetar, i tako je ljutit ušao u travnik kao da svaku pojedinu slamku hoće zasebno da prodrmusi. A

kad se vetar odmakao, travčice su polegle jedna na drugu i Ani se činilo da šušaju nešto između sebe.

I oko nje je nešto šušalo. Stari Jova. Obišao je oko Ane, naslonio se na nju, i oprezno, lagano joj je legao na noge.

„A gde ti je gazda, Jovo, gde je dobri tvoj gospodar?“

Ana poče jecati, a matoro pseto udari u grčevito, astmatično skikanje, kao da će sad dušu isplakati.

Na tu larmu je dotrčalo malo Anino kučence, belo kao sneg, sa riđastim drskim nosom, i, ljubomorno što od Aninih nogu ništa za njega nije ostalo, popelo se Jovi na leđa. Jova je trpeo, a Ana se smešila. Bilo joj je toplo od Jove kao od sunca.

Došla joj je čak želja da se i ona pretvori u jednu od tih malih životinjica, skromnih, tihih, bez želja i bez uzdaha.

„Kako bi lepo bilo da sam ja, eto, ova našušurena ćubasta kokoška, i vrhunac lepote i hrabrosti da mi je Avanturist Pera, koji eno tamo žmiri i tako lepo prebacio preko oka svoju već prilično izandalu krestu.“

Ana se opet nasmešila. Toplije nego maločas. I odjedared ceo taj sitni svet je nestao iz njene svesti, duša njena je bacila igračku, i ozbiljna, ali ekstatična i vruća neka svetlost joj je buknila u očima. Naslonjena na laki filigranski i tesni kavezić zarobljenih pitomih tičica, Ana je gledala nekuda u dugi i slobodni i bogati život čoveka, koji je ponekad tako gorak u svojim izvesnostima, a koji je uvek tako sladak u nadama i u čekanju.

Ana se vraćala u život.

„Grob moga oca, to je vrt u kome živi jedna moja pokošena sreća, jedan večiti moj uzdah. Ali vrt nije u carstvu smrti, nego u carstvu života. Kroz mlado i sveže cveće

vezujem se ja za svoga oca, bršljan onaj, što grli grobnicu, to su moje ruke. A jaki miris bašte, to je čežnja moga oca da ja budem radosna i srećna.“

Ana se vraćala crkvi.

„Crkva me teši najbolje od svega. Crkva je mesto gde se sasvim istovetno blagosilja i rođenje i smrt, gde se peva i venčanima i u sanduk položenima, gde se sve što je život izjednačuje i sliva u nešto jedno i večito, kao što je jedan i večit ton, mada je, naizmenice, i pevao u pesmi i jecao u plaču.“

Ana se vraćala pojanju, pevačima i umetnosti bogoslužnja.

I sve je išlo prostije i lepše nego ikad. Pevači su bili pažljivi i poslušni, crkva je sticala sve više i više stalnih posetilaca.

Među češće posetioce je sada spadao i doktor Pašković. Ljudi su, naravno, konstatovali taj fakt, ali im se, pored sveg hotenja, nekako nije dalo da ga izvrgnu u šalu i peckanja. Nisu uspeli da se valjano ismeju ni oni koji su, toliko puta ismejani od doktora, mislili da će im takav revanš biti najveće zadovoljstvo života. Drukčije je ispalo. Nečega dirljivog i zanimljivog je bilo u toj pojavi. Neki su govorili: siromah starčić, zima mu je pomalo, pa ide da se ugreje na lepom pevanju. Drugi su govorili: to je valjda neki meditativni odmor za inteligentnu glavu doktorovu posle teško požrtvovanog posla koji je u zadnje vreme radio. Treći, najzad: kao ono što čovek, u brdovitom kraju, gde sunce brzo seda, mora naglo da skraćuje obasjanu stazicu svoje šetnje, tako i naš Paško: nekada je šetao u Rim i u Pariz, a sada, kad sunce žurno zapada, šeta se do Bogorodičine crkve.

Da odstoji celu službu, za to doktor nije imao vremena. Nego je kombinovao svoje dolaskе, tako da je u tri-četiri puta čuo celo pojanje. Dešavalo se da stigne sasvim pred svršetak. U takom slučaju bi sačekao napolju Anu i Irineja, išao s njima, razgovarajući, do prvog ili drugog ugla, i tamo bi se, u tri razna pravca, rastajali svi troje, opraštajući se nekim neobično blagim i srećnim osmesima, koji se javljaju kad ljudi jedno drugom milosti čine, kad je i ljubav među njima samo ovejana, beskrajna i sažaljiva milost.

Pašković bi posle takvog rastanka uvek zakasnio na ručak; Ana je, naprotiv, žurila kući i govorila majci da toga dana oseća tako čudnu duhovnu zajednicu s ocem, i da zna da je duši njegovoj lako i dobro; a monah Irinej je zapisivao u dnevnik svoj ovakve stvari:

Pored zanosa i divljenja ima u ljubavi, kao važan, možda važniji elemenat, milost i sažaljenje. Možda prava ljubav i nije ništa drugo nego sažaljenje. Možda prava sreća i nije ništa drugo nego davanje. Možda pravi ideali i nisu ideali zadovoljavanja, nego ideali odricanja... Ali, ko sve to može? Hristos je mogao... Pa ipak, tako mi se čini, sažaljenja može biti u čoveku više nego u samom Bogu. Čovek i s nebom, i sa suncem, i s Bogom ima sažaljenja!

Zanosa telesnog ili borbe s telom ima uvek, uvek. Do zadnjih granica svesti naše. U najduhovenstvenijim tvorevinama duha našeg. Nerazdvojni su duh i telo, i možda nema nijedna pobeda duha koja bi bila konačni rastanak od tela. Ima tela u katedrali flamanskoj, ima ga u prkosu usta koja se ne dadu poljubiti, ima ga u oplakivanju mrtvacа, ima ga u

samoubistvu, ima ga u sažaljenju, ima ga u nauci koja se raduje životu budućih pokolenja, ima ga u hladnoj, otrovnoj zajedljivosti Hamleta, ima ga i u najsvetijoj pesmi jer, iako je začeta negde među zvezdama, napisana je na zemlji.

Duh i telo. Kako je divna ta borba, ta nesreća, ta tragedija. Koja lepota, koja veličina može izaći iz te borbe! „Duh sve oživljava, a telo ništa ne pomaže“, stoji u Svetom pismu. Da i ne. Telo, sa svojim jadom, blatom, olovom, otrovom, krstom, Golgotom i Kavkazom muči i kinji duh, obara ga i na novo odletanje ga draži, pepeljuškim podvizima mu služi i kraljevskim tragičnostima ga ulepšava, voli ga kroza sve to, i zato se najzad daje pobediti i razoružati od duha, i onda, pokajno i skrušeno, penje se za njim i, ja verujem, može se popeti do neslućenih visova ponosa i lepote. Kao što veri pomažu uništene sumnje, tako duhu pomaže savladano telo.

A da li se telo može konačno pobediti bez katastrofe u kojoj propada i duh? Ljubavlju ne može, ali milošću i sažaljenjem može. Može i gordošću. Samo je razlika tih dveju pobeda velika. Gordost zadavljuje katastrofu, i dosta je da jedan trenutak bude gospodar. A blage, sažaljive milosti treba baciti čitavo brdo pred noge katastrofi, da žrtvi svojoj ne mogne prići.

A da li je pravo da se milosti, najviše moći dušine, tolika množina baca u jad i čemer života naših? A šta se drugo i radi sa milošću nego da se baca u ponore tuge i u potoke suza! Šta je drugo sažaljenje nego monah koji obožava ječanje, stradanje, ispružene ruke i nevesela čela! Kuda su, nego u ponore

tuge, prosule se i otišle sve najveće milosti ovoga sveta! Gde su Hristove milosti? Gde Antigonine? Gde Ofelijine, nesrećne devojke, koja je samo jedared zakasnila sa milošću i pogubila i Hamleta i sebe? I gde su druge legije i bezbroji milosti, koje su utonule u bezdana mora, ne vratile traga sa crnih bespuća, srećne, ipak, što su mogle očistiti i posvetiti tamo gde nisu mogle spasti.

Plašim se ipak ženinog tela, plašim se i njenog duha, plašim se žene, plašim se da je žena zlo. Pitam se: zašto je ljubavni upliv žene uvek i upliv problema i bola? Bojim se da su čovek i žena neharmonični, neprijateljski i kobni susret u prirodi. Žena pravi i od raja igračku, a čovek i u raj nosi pustinju i manastir duha svoga. Čovek sa cvetom u ruci pobuđuje sažaljenje, žena sa cvetom u ruci je opasna i ja je se bojim. Bojim se kanda još i onih starih baba sa bosiljkom u ruci. Šta će u žene ta čudesna biljčica, koja, zelena, miriše na dobru crnu zemlju, a užutela miriše na Gospoda Boga? Plašim se da duh ženin ne ide više od artizma. Da je najtoplija žena samo artist jedan, koji neprestano vibrira jer hoće neprestano da uznemirava. I vibriranje to seli se iz melodije i mekosti glasa u jasnost i vatru očiju, odatle u umiljatost reči, odatle u snove misli, odatle nekuda kuda čoveka samo žena vuče, a čovek ostavlja sve, i ide, i gubi put i propada idući za tom bludećom svetiljkom.

A gde su mi milost i sažaljenje kad ovako pišem? Gde mi je sažaljenje za fine one plave žilice na njenim slepim očima? Gde mi je milost za dušu njenu, koja, kao i svačija, svaki čas može biti ubijena? Gde

su mi i milost i sažaljenje za ljubav našu, za ljubav kao takovu, punu grubosti, nasilja, dosade, svaki-dašnjice i nemonaštva?... Pomozi mi, Bože Veliki, Svemogućni! Pomozi mi da ostanem snažan i veseo monah kakav sam sada. Pomozi mi da veliku, lepu i čistu svoju ljubav sačuvam... Ali pomaži mi samo dotle dok pomoć tvoja bogati raskoš i krasote moga života! A ako bi došlo do stradanja, muka, sumnji i neverstva Tebi i samome sebi, ne pomaži mi! Ne žali me, ne teši me, ne zaklanjaj me i ne leči me od bola! Jer to ne вреди, ne вреди nikome, ni najvećima ne вреди. Otkuj Prometeja sa stene i on će se survati u provaliju i u grob... Ako do krsta dođe, ostavi me, o Gospode, ostavi me! Onda, kunem ti se, onda ću ja tebi pomoći da ne izgubiš ponositu monašku dušu moju.

XXIV

Na ćošku kod crkve, posle svršene službe, stajali su opet njih troje. Ljudi su gledali tu lepu sliku. Svi troje u crnom. Ana sa zlatnom svojom kosom ispod vela, Pašković sa grguravom srebrnom frizurou oko astrahanske kape, a monah Irinej sav crn, sa zlatom i srebrom negde duboko u sebi.

Desna Anina ruka je bila u Paškovićevoj, a leva u Irinejevoj, opraštali su se, ali su još jednako razgovarali, glave su ljupko klimale, usta se smejala, lica sijala blagošću i dobrotom. Što god ko rekne ili predloži, to su baš i ono drugo dvoje hteli, a kad se nešto neizostavno mora odbiti, odbija se tako milo i prijateljski da je odbiveni najzad sav očaran što je propao.

„Ne, ne, odviše je hladno, već imate kijavicu i promuklost, na groblju duva stalan vetar, razboleli biste se. Najzad, šta hoćete, pratili ste nas prošle subote, sutra će biti dobar da nas otprati gospodin đakon.“

„A zar prošle subote nije od pola puta bio i Irinej s nama? Neka i on onda ostane sutra kod kuće. Upola, dobro. Telom, a dušom neka vas prati.“

„Kad je tako“, smejala se Ana, „dođite, ali čim mama vidi vaš crveni nos, znate kakva je, odmah će početi plakati, namestiće vam krevet i dobićete lek od sedam trava. A možda sutra uopšte nećemo izlaziti na grob. I mama je nazebla, i ako joj ne bude bolje, odgodićemo. Samo“, Ana je neveselo pogledala, „sutra je tatin rođendan, dan kada se oko njega neizostavno skupljali gosti i prijatelji... Videćemo još, pa ću gospodin đakoncu javiti pismom, a vi, doktore, vama... najzad, da bude pravo, vama ću takođe napisati pismo.“

„U kome ću dobiti lek od sedam trava, jelte?“

„Ne samo to, dragi doktore“, govorila je Ana ozbiljno. „Dobićete i poziv da dođete sutra po podne kod nas. Da budemo zajedno na tatin rođendan, kao uvek. Na grobu tatinom će možda biti mraz i inje, a u sobi njegovoj neka bude srdačno i toplo kao i pre. Kad smo svi na okupu, onda moj tata nije mrtav, jelte?“

Već predveče toga dana je udarila oštra hladnoća. Vazduh se čisto sledio. Svaki neoprezniji udisaj, otvorenih usta, ulazio je čoveku u grudi kao mač. Prolivena voda se namah smrzavala.

Ana je već oko pet sata poslala pismo monahu Irineju: da sutrašnji izlazak na groblje odlažu za drugi put, i da izvoli doći po podne; a doktoru Paškoviću: da salon gospođe Nedičke propisuje kaljače, kožni prsluk i vuneni šal oko vrata.

Sutrašnji dan je bio pravi zimski dan, a ujedno i pravi dan Zadušnica. Popalo je debelo inje, neka svečano tužna maglica je obavijala predmete, sneg je proletao tih i spor, kao da spava, a ljudi su prolazili nekako pobožno i smireno, kao da svi idu na groblje.

Ana nije mogla da savlada želju. Skolila je majku da popusti i da je pusti, obukla se, uzela veliki buke zimskih ruža i pošla na groblje. Išla je poprečnim putem, poljem. Opazila je kao da se tu, napolju, magla zgušnjava. I sneg je bio drukčiji. Pahuljice oštre, kao od igala, a hladnoća je čisto grebla po licu.

Na groblju nije već videla dalje ispred sebe nego na trideset-četrdeset koraka. Kao iz vode su iskakale veće i manje grupe krstača. Ana se osećala neudobno. Žurila je da što pre stigne do grobnice. Stigavši, spustila je cveće, spustila je glavu i počela brzo čitati molitvu. Ali posle ju je, kao uvek, zanelo sećanje na neku scenu iz veselog života njenog oca i uz tu reminiscenciju se Ana tek zapravo obraćala Bogu za pokoj duše očeve. Odjedared je klekla, ne gledajući kuda, u sneg, i počela plakati.

To je dakle sada sva svečanost na rođendan njenog oca... Prosjak neki, vagabund kakav, gladno pseto, buke mrtvih ruža i istruleli ostaci pokojnog jednog sveta, to mu je sad društvo, to su mu sad gosti... Kako je strašan, strog i surov završetak ljudskih života... Kako je sve u životu tašto i bez vrednosti... Zašto ne živimo kraj grobova, i s grobovima zajedno, da nam bude lako odreći se svega zemaljskoga...

Odjedared, tamo u dnu horizonta, nešto, kao velika igla, probušilo je rupicu u magli, i vuklo za sobom dugački crveni đerdan. Gle, magla, teška olovna magla se poplašila od crvenog đerdana! – smeja se sneg i počeo, prevrćući se od smeja, da zauzima maglino mesto. Na kraju crvenog đerdana je visilo sunce. Ružičaste pahuljice se slagale po smrznutom Nedićevom grobu i po crnom Aninom velu.

„Kako je sad opet lepo na groblju, kako je dobar Bog, kako će se radovati mama dok čuje kako je bilo“, brisala je Ana suze, gledajući ushićeno padanje božjih zimskih ruža.

Čuo se šum koraka. Ana se trgla. Neko je udario nogama o suhu zemlju. Dečko jedan. Savio leđa kao mačka, duva u ruke, i ima poderane cipele i odelo. Ana ga je pozvala i dala mu obarenih jaja, kolača i novca. Dečko je iskao i ružu.

„Šta će ti ruža?“

„Da se igram.“

„Kako ćeš se s ružom igrati?“

„Setiću se već“, smešio se mali.

Ana mu je dala veliku, suzama svojim pokapanu zimsku ružu.

Tamo na glavnoj stazi dečko je seo i jeo. Odnekud se pokazalo pseto. Od zime valjda, letelo je preko grobova kao strela. Dečko zviznu. Pas je prvo oklevao, ali je najzad prišao. I dobio kolača i jaja. Zato je posle morao skakati da dohvati ružu. Sve više i više. Dečko se popeo na klupu, držao ružu u podignutoj ruci i skakao i sam što je bolje mogao. Čuo se smej i kefkanje razdraženog pseta. Najzad je ruža, sva raščerupana, ležala u snegu, a preko nje se valjali, siti, ugřejani i nestašni, dva vagabunda-gosta s Nedićevog rodendana.

Naposletku se Ana ipak morala krenuti kući. Posedela bi još, ali se bojala da će se majka brinuti.

Prolazila je pored kapelice. Nešto ju je vuklo da uđe. Pa ipak nije. Ko zna da li je otvorena. Vrata su s druge strane, morala bi obilaziti. Pri savijutku staze, baš pri okruglini oltara, dočekao ju je talas i šum vetra.

Prenerazila se i skamenila.

Vetar je šumorio:

„Ana! Ana!“

Kao ukopana je zastala Ana. Glavu nije smela da obrne, ali je pažljivo osluškivala i pokušavala da se razabere.

„Ana!“

Ana je nabrala obrve, pobledela i koraknula da nastavi put ne osvrćući se. Osećala se uvređena, videla u tom postupku nedostatak takta i nežnosti.

Ali je onda ipak stala. Žao joj je došlo njih oboje. Dva siročeta na snegu. Možda jasniji od onog dečka i onog pseta. Eto, hladnoća bode po vratu i šiba po nogama, i groblje i samoća su užasni, a, tako blizu, duše pune ljubavi i lepote... zar da njemu našao učini, zar da samo prođe mimo toplote i sreće!...

Bila je uzbuđena, kolebala se, htela je bežati kući s pređašnjim blaženim svojim mirom, htela se vratiti i glavu i ruke svoje zariti u njegove grudi.

Okrenula se, pozdravila je monaha Irineja glavom i rukom i skrenula onda najkraćom stazicom ka izlazu.

„Gospođice Ana, ja vas molim, lepo vas molim da stanete na trenutak, da čujete samo nekoliko reči... Gospođice Ana, Ana, zar ste mogli, zar ste mogli i jednoga časka... ja sam nedužan potpuno, ja vas nisam uhodio, ja nisam ni slutiti mogao da ste ovde, zar ja da vas nepristojno predusretmem, ja...“

Monah Irinej nije mogao dalje. Drhtao je pred Anom kao dete. A Ana, zbog hladnoće, zbog samoće, zbog nepravde, zbog svega onog drugog, pružala je Irineju ruku, i sa rukom oproštenje, izmirenje, ljubav i sav život svoj.

„Ana, vi se ne ljutite? Čujte kako je došlo. Pisali ste mi da zbog majke ne možete na groblje. Ja sam osetio da vam

je mnogo žao. Baš na današnji dan. I onda, rešio sam da ću ja posetiti grob, mislio sam da smem to učiniti jer pokojni Nedić je bio i moj prijatelj, a, sem toga, Ana, svaka vaša žalost je i moja, svaka... Evo vidite, poneo sam i cveće, i već sam bio blizu, ali odjedared sam ugledao nekoga na grobu. Crni veo i poznati vaš stas. Zbunio sam se, nisam znao šta sve to znači i da li da se javim. Međutim ste vi krenuli natrag, i onda...“

„Zašto niste ostali tu, iza zida, dok ja ne prođem?“

„Ana, Ana, zar sam mogao to uraditi?“

Dva uzdaha, dva zanesena pogleda, i kao da je čitav okean stao između ovog, njihovog, i onog drugog sveta.

„Još samo časak-dva ostanite sa mnom, Ana. Ja ću onda na grob, vi morate kući. Hladno je, a već ste Bog zna otkad napolju. Vetar vam je izudarao obraze. To vas sigurno boli? Boli li? Ili to ne boli, a drugo nešto boli? Ah, Ana, moja Ana, moje veliko blago! Kuda se vi, nežno stvorenje, lomite po groblju u studeno i zlo zimsko vreme! Zašto se nismo dogovorili da vas ja zamenim? Ja vas mogu zameniti, jelte, da mogu, Ana? Recite?“

„Možete, možete. Ja sam vaša, i u vama, svim onim što je najbolje u meni. A možete i zato što je moj otac, pred kraj svoga života, znao da vas volim.“

„Znao je?“

„Znao. Ili je sam došao na istinu, ili, što je verovatnije, doktor Pašković mu je morao nešto govoriti.“

„Je li vas otac što pitao?“

„Nikada ništa. Čak, uverena sam, ni materi nije ni reč rekao. Nije hteo kvariti lepotu moga života. Bio je fini, osetljiv, znao je oceniti šta se sve u našoj ljubavi steklo, i šta sve ona može dati, i krio ju je s nama zajedno.“

„I Pašković se tako ponaša. Meni nikada ništa nije kazao, ništa ni pokazao. Sigurno ni vama?“

Ana je malo, jedva приметно porumenila, ali se u unutrašnjosti svojoj jako zbunila.

Doduše, nije bilo prilike, ali ona nije ni tražila priliku da Irineju kaže šta se dogodilo, onoga dana, između doktora i nje. Naprotiv, ni spomenula nije da je uopšte čega bilo. Krila je dakle. Zašto je krila? Ali ona krije i drugo od drugih. Ljubav svoju, razgovore svoje s Irinejem, milosti njegove prema njoj... A pre, ništa nije krila, i osećala je od toga neku silnu nadmoć nad svima ljudima. Dostojanstvo neko. Život njen dakle nije više ono što je bio. I gori je nego što je bio. Jer, od sakrivanja do laganja je jedan korak, i, najzad, ćutanje sâmo nije drugo do laganje.

„Što ste začutili, Ana? Nešto je bilo, dakle? I koga sad štedite, doktora ili mene? Je li bio možda suviše strog? Ili, kao vaš stari lekar, video u vama i tada dete i terao šalu?“

Njoj je jasno bilo da je svojim ćutanjem i razmišljanjem odala trag događaju, i da sada na neki način mora i događaj odati. I odjedared joj se učinilo da to i nije teško. Baš je sasvim lako. I pričala je, smešeći se podrugljivo, da joj je stari doktor, jednoga dana, počeo govoriti laskave stvari, da joj se skoro udvarao, i da je tom prilikom činio neke aluzije na simpatiju njenu prema monahu Irineju, ali da ga je ona, naravno, ismejala i da se na tom svršilo. Ana je pričala tečno, živo i tako kao da se sve to desilo u prisustvu sviiju njenih kod kuće, i da se svi slatko smejali, i doktorovom udvaranju, a naročito odgovorima kojima ga je ona ismejala.

Ali je naprečac prestala govoriti i prebledela strašnim bledilom gađenja. Sa svima detaljima i sa celim finim

koloritom joj se vratila u sećanje ispovest Paškovićeve, i držanje njeno tom prilikom, scena i doživljaj; čisti i božji kao pšenično zrno, i ona je odjedared udarila u skoro histerično plakanje.

Monah Irinej se poplašio, stao preklinjati i moliti, pokušavao da zadrži plač i razlozima i laskanjem, ali Ana je bežala ispred njega, jecala i kidala se:

„Lagala sam, lagala sam! Strašno i podlo, ukaljala sam se, zlo sam učinila, uđimo u crkvu da se pokajem, da se Bogu pomolim... Lagala sam, i to sam vama lagala, vama, koji ste vera i crkva moja... Kako me to boli, peče, sramoti!... Laž, u mojoj duši laž, na mojim ustima laž, tu, pred grobom oca moga, Irineje, oprostite mi, očistite me, Irineje!“, vriskala je Ana.

Ulaz crkve je imao dugačak, nizak, zasvođen trem, zaštićen u dubini svojoj od kiše i snega, čist i pun zavetirne kao soba. Crkva, naprotiv, bila je mračna, bez ijednog upaljenog kandila, i mirisala je na vlagu.

Ana je ustuknula na ulazu te crkve, ostala u tremu, ali oči uprla u oltar.

I tu, drhćući telom i glasom, i ne dopuštajući da je se monah Irinej rukom dotakne, ispovedila se. Celom, potpunom istinom, i svom lepotom prvoga teškoga kajanja. Kad je svršila, klekla je na crkveni prag i sklopila ruke. Monah Irinej, potresen, sagnut nad Anom, osećao je novu, drukčiju, silniju ljubav prema toj Ani Nedićevoj koja je sada bedna žena. Odjedared ju je dohvatio, digao u naručje i odneo pred oltar. Spustio ju je pred ikonom Hristovom, ušao u oltar, i izneo joj odande krst da ga celiva i da se smiri. Izveo ju je zatim opet pod trem, i tamo,

neočekivano, stegao joj ruke kao kleštama, zagledao joj se duboko u oči i šaptao, poplašeno, usplahireno:

„Ana, jesu li vas ma za trenutak uznemirile Paškovičeve reči? Jeste li osetili što za njega? Da li biste ga mogli“, nad Irinejevim očima se nadnele obrve u grčevitom luku, „da li ste ga ma za časak jedan voleli, Ana, govorite istinu, Ana!“, škrgutao je monah Irinej više no što je govorio.

Ana, maločas još grešna i kriva, zadrhtala je, u prvi mah, kao trava pred tim gnevnim, gordim i bezgrešnim pogledom Irinejevih očiju. Ali, okrenuvši se sebi u dušu, gde je istina stajala svetla kao zvezda i tvrda kao kamen, ona se zablistala, zanela od sreće, raslabila i bacila, s ljubavlju svojom, i svu snagu svoju Irineju pred noge, zanelela, spustila glavu, raširila ruke, a iz grudi joj je gukala nevina, čista, prva devojačka ljubav, ona, koja se baca i hita u ljubljenog čoveka kao što se proključali gorski izvor baca i hita u svoj potok.

Ana i monah Irinej se nadoše u tesnom zagrljaju. U zagrljaju strasti, u prvom zagrljaju od lanaca i vatre.

Lice uz lice, kosa u kosi, dah u dahu, zaneseni, svoji, sami, topli i zbunjeni od naglih uzbuđenja krivice, plača, opraštanja, ljubomore i sreće, Irinej i Ana su i znali i ne znali šta se s njima događa, i primicali svoja mekana, vrela usta, i sklanjali ih opet i ljubili jedno drugom ruke, i kidali se da beže, i vraćali se iluziji da im neko zlo preti, i da samo u zajednici i čvrsto zagrljeni mogu zlu tome otpora dati – i sve tako, produžujući slatke muke svoje, osećali da poljubac cveta, i zre, i mora, mora sad odmah pasti...

Poljubac, strašni, strasni poljubac u usta, dolazio je. Dolazio je i pretvarao dva anđela u čoveka i ženu, u

radoznale tuđine, u lukave borce koji dobro znaju da strast nije slepa, nego da strast zna i hoće i računa, u dva sebična neprijatelja koji, kao pauk muvu, hoće jedno drugo da isisaju, u dva lopova koji krađu i otimaju najdragocenije, i ostavljaju za sobom sirotinju, očaj i prazninu.

Najedanput, Irinejeva drhtava i rascvetana usta su upala u neku jamu, otkinuo je, skoro je ščupao pripijenu Anu sa svoga tela, i podigavši obe ruke k nebu šaptao je promenjenim, užasnutim glasom:

„Zar bih smeo i mogao, Ana moja, i Ti, Bože moj!... Ana, idite odmah kući, idite, bežite odavde, kleknite i blagodarite Bogu, spasli smo se, spasli smo ljubav svoju, Ana, dušo moja, bela, čista i večna!“

Monah Irinej je briznuo u plač i utrčao u crkvu.

XXV

U Ani, dobroj, pobožnoj i pokornoj Ani, besneo je nemir. Jedan dotle nepoznati nemir, pun otrova i strelica, koji je imperativno hteo, preteći zapovedao, osvetljive misli kovao. U Ani se probudila žena. Zagospodarilo je u njoj srce ženino, koje ne zna borbu i trijumfe gubitaka, koje zna samo ili nesreću ili sreću.

Ana se vraćala kući nekim nepoznatim putem, gazila dubok sneg i spoticala se u jame, i žurila je, zaduvana i usplahirena, i zastajala opet, minutima dugo, na jednom mestu, sa željom da viče, da udara i zlo da čini, i najzad da sebe uništi, da se zgazi, da se u prah smrvii.

U Ani je dozrevala žena, kretale se sve ženine moći.

Mladost njena je doskora imala samo jedno godišnje doba, proleće. Pa i kad je ljubav došla, čedna monaška ljubav kaluđera, proleće je ostalo proleće, sve je bilo samo cvet i miris, igra i nada, miran san bez snova, kao u biljke. Ni milostive reči, ni zaljubljenost gledanje, ni dodir ruku, ni zagrljaj, sve to nije razvilo tvrde pupoljke kaluđerskog

njenog proleća. Ali onda je došlo drugo. Došlo je to da joj je Irinej oteo poljubac. I taj oteti poljubac je u smirenoj devojci razdražio ženu. Od slučene njegove vreline je celo Anino proleće odjedared sazrelo u leto, a leto, predosećajući jesen, tražilo je da živi, da živi...

Moj, samo moj mora biti! Mora me voleti slepo, mora mi dati sav život i svu dušu, mora me služiti, mora u lance ići, ako ja tako hoću!... A on? On drugo nešto više voli od mene, on me otiskuje, beži ispred mene, savlađuje i kao suvi štap krha živu ljubav, otima mi poljubac, moj poljubac, moju slast, moje dobro, jer on ništa nema što nije moje, on je sav, sav moj! I ja ću ga savladati kao slamku, njega, koji se usudio da savlada poljubac ljubavi moje, da ga obezvredi i uvredi, i da mene ostavi, da pored mene prođe, i da ode dalje, dalje od mene!

A ja ga volim, ljubim, ludo, bezmerno, i ne dam mu dalje! Ne dam, ne dam, zato ne dam što ja neću dalje da idem... Ljubim ga, ljubim ga... ali ne Irineja, ne, nego taj oteti poljubac ljubim, i vratiću ga, i uzeću ga jer je moj, jer je do same nesreće moj! Do nesreće, da! Razbiću monahovu pobeđu u paramparčad jer i on je razbio moju! Razbiću mu trijumf, i ako treba razbiću i njega! Razbiven i pokoran i puzeći će doneti onaj oteti poljubac natrag! I još sto hiljada takvih poljubaca ću iščupati iz njega, ljubavlju, zapovešću, igrom, varkom, silom, lažju, čime god hoću, jer su svi ti poljupci moji, zato što je i on moj, samo moj!...

Kao bolesna, kao poluluda je Ana stigla kući.

„Ana, tebi nije dobro, ti si ozebla, propala si. Što sam te pustila, nesrećnica, teško meni, teško meni... Hoćeš da legneš, čedo, da se presvučeš i da te pokrijem“, skidala je Nedička Anu, i ljubila je po hladnim obrazima.

Ana je briznula u plač. Nedička takođe.

„Ana, milo moje dete, prestani!“

„Pusti me, mama, pusti. Nemoj me tešiti. Ni ja tebe danas ne mogu utešiti... Ostavi me, i ti, i svi drugi... Ništa mi ne treba... Ostavite me da se isplačem i smirim sama u svojoj sobi.“

Ali tamo, u toj finoj, nežnoj devojačkoj sobi, punoj lepog rada, lepih snova, lepih radosti, demon se razmahnuo još silnije i pakosnije. Anu su šibali strast, slatka uspomena, ozlojeđenost, razočaranje, osećanje sile u sebi, zajeđljivost, kajanje, otpor i još množina osećaja, i svi bolni i teški prelazi njihovi iz jednog u drugi. Ana je odjedared počela brojati svoje godine, pitala se kuda ona još ide sem u crkvu, i šta ona još hoće sem muzike, i šta će ljubav njena prema Irineju još doneti sem trzanja, uzdisanja i žrtvi.

I onda su navaljivale na nju misli: strašne, drske, zle, krvožedne i bestidne, i ona je, držeći se u užasu za glavu, bežala ispred njih s mesta na mesto pitajući se otkuda te ideje, osećajući da ih ona nije mislila, i da ih čak i ne poznaje, ali osećajući i to da ih sad eto ima i nosi u sebi gotove i svoje.

Tako su prolazili sati. Premeštajući se sa stolice na stolicu, Ana je došla do ogledala, i pogledala sebi u oči. Pocrvenela je kao purpur nad crninom svojom. Ne nad žalosti svojom, nego nad mantijom svojom, crnom kao njegova, ponositom kao i njegova, koja ju je lepšom i boljom činila, kao i njegova njega.

Ali Ana je, poplašena, bežala i od te slike, i od tih misli, dalje i dalje, i sakrila se najzad iza teške zavese, u dubinu prozora, u što više svetlosti.

Tu su je dočekali tornjevi Bogorodičine crkve. Prvo im se nasmejala, posle ih je pogledala izazivački, skoro

mrsko, ali je odjedared jauknula i bol neki, strašan kao izdisanje, slomio ju je.

Svetinja hrama, upravo svetinja njenog rođenog života odrasla i posvećena u tom hramu, stala je pred oči duha Aninog, moćna, silna, silnija od svega.

To je čar monaštva njenog, to je gorda čistoća njena, jedinstvo njeno s crkvom i oltarom, to je, najzad, Bog!

Ana oseti strah od Boga. Strah od misli svojih, od želja svojih: da kuša, da u greh odvede slugu toga Boga, dete toga Boga.

Ali odjedared je razrogačila oči i zatresla glavom.

Ta ja sam već do vrata u grehu! Ja sam već uhvaćena u đavolje kandže i izgubljena sam, i još samo kratko vreme mi ima života s ove strane pakla, trenutak jedan, i sasvim je svejedno čime ću taj trenutak ispuniti. Štaviše, ja moram zlo činiti i život svoj obesvetiti, ja moram srljati za žeđu svojom, moram unesrećiti mater svoju, moram pljunuti na prošlost svoju, moram prkositi i crkvi i Bogu, moram, moram se survati jer moram poljubiti njegova mirna, hladna, sveta i mekana i topla usta... Usta ta...

„Ana! Ana!“

Ana je ciknula, potrčala kao mahnita i poduprla leđima vrata.

„Anice, moje dete, šta radiš?“

Ana je na dohvat okretala ključ, da bajagi odbravi vrata i pusti majku unutra.

„Ja sam o ručku kucala, ali ti si morala spavati... Kako ti to izgledaš, Ana, zaboga? Tebi nije dobro. Šta ti je, Anice?“

„Boli me jako glava, i... nemirno sam spavala.“

„Je l' ti zbilja ništa drugo nije? Da nisi u vatri, moraš biti i gladna, a kanda je ovde i hladno?“ Nedićka se sagla,

čarakala po peći i bacala drva. „Nema dosta žari. Pređi u trpezariju, tamo je lepo toplo, a tu je i doktor Pašković. Zato sam i došla. Hteo bi da se vidi s tobom ma na dva-tri minuta, kaže, u današnji dan.“ Nedićka poče plakati. „Teško bi mu bilo tako otići... nema oca, nema tebe...“

„A je li dolazio gospodin đakon?“

„Nije još dosada bio.“

„Nije bio“, skrhala je Ana te reči kroz zube, ne znajući da li da ih kaže ili ne, da li da žali što monah Irinej nije tu, ili da poželi da nikada više i ne dođe.

„Bi li mogla na časak izaći, Anice? Učini, dete moje, dođi. Ja sam te već izvinila doktoru: da nisi dobro, i on će biti zadovoljan i toaletom i raspoloženjem.“

„Dobro. Ti samo idi, a ja ću odmah za tobom. Dok malo začestljam kosu.“

Ali to malo je dosta dugo potrajalo. Nedićka se već počela uznemirivati, i htela zvoniti po devojkicu, kad je, najzad, Ana ušla.

Neobično nameštene kose, sasvim mirnog lica i tamnih senki oko očiju. Haljinu nije promenila, ali se zavila, od ramena do ispod kolena, u crni svileni šal sa vrlo dugačkim rojtama. Šal je držala čvrsto oko sebe, mešajući sa dugim, teškim rojtama svoje blede, nervozno pokretljive prste. Izgledala je kao portre neki.

Nedićka se, u prvi mah, malo iznenadila, ali nije nikakvu dalju važnost pripisivala Aninom izgledu. Štaviše, odmah ga je i shvatila. „Dobro se setila šala“, rezonovala je, „jer je zbilja bila deranžirana.“

Razgovor se razvio, postao živ i zanimljiv. Ana se, prema tome, nije oprostila posle dva-tri minuta. A nije ni Pašković. Ostao je da popije drugi čaj. I da čuje jednu

sasvim novu, modernu stvar, koja je tek pre nekoliko dana došla. Svirajući, pala je Ana u vatru i tumačila doktoru: da je sve to, što u prvi mah zainteresuje i zanosi, pretežno luksuz tehnike, i da u srcima modernih muzičara ima doduše mnogo novih osećaja, ali nema više sreće.

„Starinske, mirne, domaće srećice!“, uzdisala je. „Slušajte ovo čudo!“ Ana je svirala. „To vam je *Symphonie Domestique* u modernom smislu. A slušajte sad zadnji deo *Pastoralne simfonije*.“

Kako je ljupko i čisto svirala onaj jednostavni završni motiv možda najhumanijeg Betovenovog dela. Kao da i ona, baš u tom trenutku, ili čezne, ili stvarno oseća tu malu, toplu, ali najslađu čovekovu sreću, onu s kojom se čovek zatvara u orahovu ljusku, i ništa mu više ne treba.

Sviračicu je dohvatio čar muzike. Svirala je neku rusku narodnu pesmu, vrelu i hladnu, slatku i gorku, kakav je miris đurđevka, mokar, leden i čist kao jutro u gori. Posle je svirala moderan jedan skerco, u kome se tonovi bukvalno premeću, i kome se čovek mora smeјati. A završila je sa jednom starinskom ljubavnom melodijom nekog retko izvođenog talijanskog maestra.

„Ta pesmica, to je cijuk zelenog drveta koje su bacili da izgori. Izgorelo je, i ostalo je – šta mislite šta? Pepeo?“

„Ne, gospođice Ana, ne mislim to. Izgoreti je dobro. Od zelenog drveta ostane, najzad, tamo visoko gore, fini prozirni oblačak dima.“

Ana je pogledala Paškovića značajnim pogledom, dugim, toplim i milim.

„Hvala vam, doktore. To je sjajno. Vi ste divni. Za nagradu ću vam sada odsvirati nešto svoje. Pazite dobro. To neće biti, naravno, ništa muzički veliko, ali to je veliki bol. Uspavanka jedna. Uspavanka kojom je moja majka

uspavljivala jedinče svoje... Sreća i bol moje majke, moje sirote majke..."

Prvi taktovi su bili dosta stereotipan uvod u pesmu, i po njima se nije moglo suditi kuda će svirka premodulirati.

Malo zatim stade se pritajivati i tanjiti splet tonova, dok ih *una corda* najzad ne stiša u jedan tavan, jednostavan začetak melodije negde na dnu grudi. Zapevala je onda srdačna, mala jedna arijica, kratka, koliko dok okupano detence u materinom naručju zaboravi na plač, i isprekidana šapatom tepanja i opreznih poljubaca po ručicama i po kosi. Isti motiv se ponovio. Tiši i sporiji, ali vreliji i silom ućutkivan, kakva je ljubav materina kad detence u naručju njenom počinje da drema. Isti motiv je došao i treći put. Sasvim tih, šaptav i tanak, još samo slabi odjek pesme koja se u srcu savila i ćuti da čedo ne probudi.

Mala pauza. Instrument je umukao. Ali rezonanca zadnjih, dugo držanih tonova svira slatko ljuljkanje materinog krila i ozbiljni kucanj šetalice na satu.

Počele su onda varijacije. Prva. Oko arijice, koju uspavalja skoro kroz dremež pevuši, zveckea nešto nestašno i brbljivo kao gugut i skakutanje detenceta koje već hoda, po cveću gazi, i u rubu suknjice rosu i mirise nosi. Druga varijacija. Setni, razvučeno vezani nizovi tonova – uzdasi zamišljene, nekuda zanete majke – guše i pritiskuju malu arijicu koja se sama od sebe negde u kutu srca peva. Zatim jedan mali prelaz. Osmejak matere: da dete još i ne hoda, a kamoli ono drugo. I najzad, dva-tri velika, sveta, religiozna akorda: pokrivanje deteta krilima ljubavi, i krst koji majčina ruka stavlja jedinčetu na čelo i na grudi...

Tišina. Ali sviračica ne diže prste sa dirki. Odjedared, prebijeni, raskinuti i iskidani tonovi motiva: slutnja majčina da tamo negde i krst sudbine stoji...

Pašković je ustao i stegao Ani ruku ushićeno i blagodarno. On je osetio lepotu i finoću svirke, osetio i smisao motiva i obrade, ali skriveni, pravi izvor baš takvog umetničkog izraza, on, doktor Pašković, večiti istraživač skrivenosti i tajni, nije ovoga puta slutio, izgledalo je Ani.

Iz tog njenog uverenja se digao kratak, nejasan i prekinut uzdah jedan, i ovo nekoliko reči:

„Šta mislite o poreklu motiva koji ste čuli? Držite li ga za sveže, bezgrešno novorođenče, ili za vampira koji je već nekoliko života prošao pre nego što se u ovom skladu javio? Ili vam je ovo pitanje možda ipak malo teško, dragi doktore?“, smešila se Ana sa izvesnom koketnošću.

„Ja volim teška pitanja, draga gospođice Ana. Samo takva i volim. Ako pitanje nije teško, nije ni pitanje... Motivi umetnosti, to su retka, carska deca, koju i po nekoliko generacija, a sasvim zacemento po nekoliko života nose i rađaju. Moje je ubeđenje da i malo lepši pućpurik ševe ima svoju istoriju, i da mirisanje cveta počinje ispod zemlje u korenu, a završuje se tamo negde u zadnjim slojevima vazduha. Umetnički motiv je iz gomile ruiniranih pokušaja talenta i života jedva spaseno jedinče. Slutim ja, gospođice Ana, da umetničkim delima Bog zna gde leži trnovita ili krvava kolevka.“

„Neobičan čovek ste vi, doktore“, govorila je Ana s toplim priznanjem. „Da li vam je teško od svega toga što znate?“

Paškoviću je, naprotiv, bilo lako kao da je na krilima.

„Ne boli vas više glava?“, pitao je tonom kao da mu samo još to treba znati, pa da sreća njegova bude takođe, visoko gore, prozirni oblačak.

„Ne boli me. Prestala je glavobolja, prestao je i sumor. Jedna želja me sad još samo tišti.“

Pašković se nije usudio da pita. Osećao je da bi mnogo dao kad bi mogao čuti tu želju, ali je osećao i to da bi pre umro nego što bi zapitao.

I Ana je ćutala

Ćutali su oboje kao zaliveni. Nedička je, iz druge sobe, opazila da se čuti i ušla je.

Ponudila je treći čaj, i izašla opet.

„Sutra posle podne ćete znati moju želju“, govorila je Ana s nekom tako dostojanstvenom ozbiljnošću da se Pašković poklonio i pokorio pred tom željom već unapred.

„Ona će vas iznenaditi. Ona će vas možda i skupo stati.“

Doktor se malo zbunio, ali je metnuo ruku na grudi i opet se poklonio.

Ana je odjedared osetila strah od toga što je rekla. Od toga što je tvrdila, odlučila i presekla. A u istom tom trenutku joj je palo na um da monah Irinej još nije došao i da još može doći. I onda ju je, kao roj, obuzelo jedno tako složeno sećanje i osećanje svega što jeste i što je bilo da su je čisto skomleli malaksalost i umor. Ali se opet otela, ohrabrila, i odobravalala je u sebi maločašnju svoju odlučnost.

„Ne, ne kajem se. Godi mi ta odlučnost. Tako se valjda dešavaju sve hrabrosti. Čovek pusti da reč kaže stvar, ili da se stvar baš i zbude, a posle mora naći snagu za doslednost, odgovornost i trpljenje.“

Ana se osmehnula i na mater i na Paškovića. Prijatna joj je bila izvesnost.

A Pašković je dolivao treći i četvrti čaj, i sedeo bi tako Bog zna još dokle. Njemu, u njegovom položaju i u njegovim godinama, prijatna je bila neizvesnost.

XXVI

Ana, šta radite, i kako vam je na duši?! – tako je počinjalo pismo monaha Irineja, doneseno gospođici Nedićevoj sutradan ujutro po njihovom viđenju.

Kako vam je na duši? Pitam vas to brižno i milostivo, toliko koliko svega brižnosti i milosti u meni ima. Da li ste razumeli, juče, ne samo mene, nego i sebe? Da li ste bili u stanju da se brzo smirite i razaberete, i da ocenite kuda smo pošli, i kuda bismo tim putem morali otići? Za čas samo, i ljubavi naše ne bi bilo, ne bi je bilo, Ana, jer ona nije to što se zove ljubav između čoveka i žene, i ne sme se razvijati tako kao što se ta ljubav razvija.

„A da kako se razvijala nego tako?“ – pitao sam sam sebe i ironično i bolno, i upro sam prstom u sebe, da sam, od nas dvoje, ja veći i banalniji krivac... Ali zatim sam se nasmejao. Veći krivac, veći i pokajnik, to je sve.

Pa čak ni tako nije. Nije tako, Ana! Sve one faze, kroz koje obične ljubavi cvetaju i zru, sve te faze su na našoj ljubavi ostavljale modre pečate bolovanja i lomljenja, i voljenje naše je bilo i ostajalo samo zimzelena grana. A poslednja faza nas je dovela dotle da smo ili izdržali zadnje iskušenje, ili dali svojoj gordosti nož u ruke.

Ovo poslednje je strašna reč, Ana. Ja je ipak vesno i hladno kažem i pišem. Sve ćemo izgubiti, sve ćemo dati, ali razmonašiti se nećemo, moja Ana, moja večita ljubavi! Kaluđeri smo iskreni i pravi jer kaluđerske duše imamo. Nismo isposnici, ni čitači molitava, ni celivači ikona, nego oni koji bar jednim visokim i umetničkim asketstvom umeju osvetiti svoj život, i tim životom zapravo svetiti crkvu, mesto da crkva lažno sveti njih.

Ja sam još sasvim mlad čovek, ali ja osećam strasnu, pozitivnu snagu kojom ću svoj život dići, dići ga zacelo. I to ne kažem ovako: ili ću ga dići, ili ću propasti, nego kažem da ću ga dići! Jer u meni ima crkva, ima hram lepote, ima ljubav, ono dakle što zanavlja moć da čovek ostane veran ponosu svom.

A vi, Ana? Ali zašto vas i pitam kad znam da me nećete izneveriti jer sebe ne možete izneveriti... Bojim se kanda ipak. Do vas, Ana, ja nisam sasvim verovao u ženu, pa se taj sahranjeni strah ponekad još vraća iz groba. Vraća se i kaže: samo žena može pomoći čoveku da se, za nju, uspne tamo kuda se za sebe nikada uspeo ne bi, i obratno, žena je uvek kriva kad čovek s visine posrne.

A ja se penjem, Ana, i ne plašim se od žene života svoga jer je ta žena bela nevesta duše moje, ponosa moga, zaveta moga, rada i zadatka moga.

Rastavili smo tela svoja zauvek. Ne zovući ih ni zmijom, ni otrovom, ni grehom, ni smrću. Zovući ih leptom, isto tako kao i duše svoje. Strast će nas možda još lomiti, želja još goniti i tresti. Ali će se smiriti. Smiriće se jer smo ponositi monasi nas dvoje. I tada, kad se smiri, oko strasti će ponovo rasti ruže, i strast će, pobeđena, krvlju svojom hraniti cveće.

Ana, razumete li me sasvim dobro? Osećate li da se naše dve ćelije preobraćaju u gorostasnu palatu? Je li vam teško u tu palatu častoljublja, rada i lepote uzidati telesnu svoju sreću, je li vam teško bilo u temelje njene baciti poljubac strasti?

Posle podne ću doći da mi date odgovor. Ne da ga date, nego da stari, gotov odgovor uzmem.

Ana je brzo i nervozno preletela đakonovo pismo, i nije ga htela ponovo čitati. Učinilo joj se bedno, detinjasto. Osećala se kao da je mnogo starija od đakona, da sve te stvari drukčije zna i razume, i da bi smešno bilo vazdan prečitavati i studirati to pismo. Bilo bi ništa drugo do smešno.

I Ana se odista počela smeјati. Nekako preimućstveno, kao kad čovek oseti u sebi novu, još neupotrebljenu, a baš najveću svoju snagu, koja će odjedared izmeniti život, uprostiti i razjasniti sve i iz dosadašnjega života skloniti mnogo nepotrebnju smetnju.

Ana se smeјala. Jer se žena uvek smeје kad pozna moć svoju da čovekom vlada. Moć svoju da ga u visinu hitne ili da ga na đubre baci, da ga miluje ili da ga seče i peče.

Pašković je već gotov. A Irinej? Ah, on se opire, on čak zapoveda, on štaviše vlada!

Ana je dohvatila spuštene svoje debele pletenice i zarila u njih usta da se ne čuje kako se nemilosrdno smeje.

On neće da me poljubi! On, đakon Bogorodičine crkve.

Grizla je mišicu da bi se glasni smej ugušio ili stišao, ali smej je, kao grč neki, grabio mišicu, iz mišice prelazio u celo telo, i Ana se samo smejala i tresla.

„Njegova ćelija se pretvorila u palatu! A moja? Moja kanda nije. Ali iz moje ćelije je izašla žena koja će srušiti palatu! Srušiće je! Pošto prethodno izvede cara, naravno!“, gušila se Ana od smeja. „Do viđenja, care, posle podne!“

„Žena, žena!“, razgovarao je sam sa sobom doktor Pašković, šetajući malo uzbuđeno po svom kabinetu.

„Žena, i svršeno!“, konstatovao je on sa preostatkom svoga analitičarstva, ali još uvek potpuno tačno. „Najzad je dakle došla priroda da potraži svoje. I kako je to ljupko, kako je to divno, kad se zelena grana devojačkog života odjedared obaspe cvetanjem!“, razvijao je doktor poeziju mesto stvari. „A kako je prekrasan taj prelaz baš kod ove žene, gde znači borbu dveju lepota, lepote nagonске i lepote umetničke... Dragi moj Irineje, ti kanda dolaziš u fazu problema... Ali neće baš ni meni biti lako. Sigurno će mi pasti u zadatak da posređujem, da razlučim svetsko od duhovnog, i da progutam buru... E moj đakone, nije lako biti riter od Svetoga duha... A žao mi ga je, baš me duša boli za njim... Uostalom, možda cela stvar i nije tako tragična kao što se meni čini. Baš naprotiv, mogla je gospođici Nedićevoj doći ideja – ali koja? – ne znam šta je ovo sa mnom, tako ništa ne shvatam i ne vidim kao da

je ceo ovaj svet u kožnu loptu ušiven... Najzad, sve će biti jasno kad dođe posle podne.“

Posle podne, oko pet, zazvonio je đakon.

Otvorila mu je Ana i uvela ga kroz trpezariju u salon.

„A gde je gospođa Nedićka?“

„Mama je otišla doktoru Paškoviću.“

Đakon je osetio suvoću u tonu i sad tek opazio da Ana vrlo rđavo izgleda.

„Jeste li vi, Ana, bolesni? Ana, šta je vama?“

„Ja sam sasvim dobro. Ali mi je teško danas odviše dugo razgovarati, zato vas molim da sednete i da odmah primite odgovor po koji ste došli.“

„Vi govorite hladno, skoro neprijateljski. Ljutite li se, Ana, je li to kazna? Ja se ipak nadam da mi i sada, kao i uvek, samo spasenje može od vas doći.“

„Presudićete. Dakle: u tri sata posle podne izvestila sam doktora Paškovića da ću mu postati ženom.“

„Ana“, šaptao je đakon zagušeno, ukopavajući ruke i nokte u grudi, kao da avet neku na srcu treba da zadavi. „To nije istina, Ana!“, zavikao je očajan i razjaren. „To je scena, to je mučenje! Govorite, Ana! Oslobodite me! Dosta je!“; poleteo je k njoj s nadom na licu.

Ali kad je opazio da Ana nepomično mirna sedi na svome mestu, ustuknuo je natrag kao ošinut, kao po licu udaren.

„Istina je.“

„Kažite još jedared, Ana“, mucao je đakon.

„Istina je.“

„Ali vi ćete odreći istinu, vi ćete povući reč, vi ćete – daleko ste otišli, ali se još možete vratiti, Ana. Ana!“

„Neću ništa odricati jer sam uradila ono što sam htela, i neću se vraćati jer nemam kuda da se vratim.“

Monah Irinej je drhtao od bola. Lomio je ruke, gušio se. Oči njegove, svetle i vrele, umrle su. Bedan i nemoćan, spustio je glavu. Bacio gospodstvo i junaštvo. A strast, osetivši kolebanje, počela je riti i dražiti. Strašno pitanje: „Jesam li ja robijaš svoga zaveta?“, sazrevalo je u nesrećnom kaluđeru.

A Ana, u jednom od onih zlih trenutaka kad čovek trijumfuje što je drugom jad i tugu pričinio, udarala je dalje surovo i nemilostivo.

„Dala sam eto sve što ste hteli u temelje palate vaše, u temelje hrama vašeg! Sad ćemo, jedne nedelje, doći opet u Bogorodičinu crkvu, ali na moje venčanje, i onda ćete i vi dati nešto u temelje palate Bog zna čije.“

„Ana!“, ciknuo je đakon i sklopio ruke. A zatim je raskinuo sklještene prste, stegao glavu i ostao stojeći na sredini sobe. Nesrećni gordi kaluđer, koji je zavet svoj u milosti i lepoti položio, nesrećni gordi umetnik, koji glavno svoje delo vidi precenjeno, pokvareno i lažno.

„Volite li vi Paškovića?“

Ana je briznula u plač.

„Pa zašto ste onda učinili strašni taj korak, zašto, Ana moja draga?“, gušio se i đakon u suzama.

Ana nije odgovarala.

„Je li vam nedostajalo snage u borbi? Je li naišla na vas bolesna čežnja za svojom sopstvenom nesrećom?“

Ana nije odgovarala.

„Je li to osveta kakva?“

Ana se stresla, ali je ćutala.

„Ana!“, riknuo je odjedared đakon. „Govorite, govorite istinu, je li to nevaljalstvo?!“

Ana je probedela najužasnijim stidom, skamenila se i mirno, kao samrtnu ispoved, je odgovarala:

„Bilo je jedan čas i nevaljalstvo. Strašno, nisko nevaljalstvo. Kada sam se bila rešila na lažnu zakletvu, na lažnu porodicu, na lažnu slobodu i samostalnost samo zato da vas zagrlim i poljubim, Irineje... Ali ne užasavajte se, ne osuđujte, i ne kunite...“

Ana se digla. Obe svoje ruke, drhtave i izmučene, podigla je nebu. U suznim očima njenim je zasjala svetlost pobeđe.

„Ne kunite, Irineje! Kaluđer stoji pred vama! Nevaljalstvo je zgaženo i pobeđeno, i sve što se događa, to je samo nesreća, jad i žrtva. A među nama ostaje lepa i čista monaška naša ljubav!“ Ana je grčevito zajecala.

„Irineje, Irineje, jednog, samoga vas volim, kruno, pesmo života moga!...“

„Ana, Ana moja divna!“, grlio je đakon Anu i vukao je k sebi. „Zašto nesreća i žrtva i plač? Ja vas ne dam, Ana! Ana! Milosti moja, lepoto moja, časti i diko moja, Ana, recite nešto, zapovedite, spasite sebe i mene...“

„Ne, ne govorite ništa! Ne obećavajte ništa, ne žrtvujte ništa! Ja moram ići, moram, jer nesreće mora biti, rastanka mora biti, Irineje, zar vi to ne osećate? Jedno samo, jedno mi kažite... Da li me još volite, bednu, jadnu, grešnu vašu Anu da li još volite tako kao pre, rad njen, krvav odsada, da li ćete još ceniti kao i pre... To kažite, to dokažite, Irineje, sjaju života moga, kažite i pomozite mi ili da živim ili da svisnem, svejedno, samo ako me volite, Irineje, moj, moj Irineje...“

Topla, mekana, žedna njihova usta se našla.

Jedan vek od objavljivanja romana
Đakon Bogorodičine crkve
Isidore Sekulić

Čovek treba da ima jednu ljubav koja cilja dalje od sreće.

Isidora Sekulić

Sledeći maksimu Isidore Sekulić da se „njen život i misli vide u onom što je napisala“, u obnovljenoj recepciji za njeno delo od posebnog značaja postaje njen prvi i jedini roman *Đakon Bogorodičine crkve* (1919). Ovaj roman bio je gotovo čitavo stoleće dvostruko skrajnut: kako u kritičkom i književno-istorijskom sagledavanju Isidorinog celokupnog opusa tako i u, čini se, njenom ličnom odnosu prema ovom ranom ostvarenju.

Kada se iščitava nakon tačno jednog veka od objavljivanja, neodoljivo se nameću neka nova pitanja u vezi sa Isidorinim opusom, ali i njenim stvaralačkim likom. U ovom romanu sa snažnom autobiografskom podlogom implicira se ali i razrešava Isidorin odnos prema književnosti kao „službi“ i nekoj vrsti „monaškog zaveta“.

Otkrićem da je do tog „monaškog zaveta“ velika spisateljica došla preko sublimisanog erosa i ljubavi *par excellence*, na uzbudljiv način bitno se menja slika o Isidori-noj ličnosti, formirana u oficijelnoj književnoj nauci, kao metodičnoj, hladnoj i analitičnoj intelektualci, kakvu je i ona sama o sebi negovala.

Činjenica da je nastao u njenoj ranoj i prelomnoj fazi književno-filozofskog formiranja otvara mogućnost drugačijeg pogleda na ovaj roman, koji u sebi nosi vešto fikcionalizovanu tajnu. Pre svega jer je i sama Isidora govorila „da se ceo njen život vidi iz onog što je napisala“, a i zbog toga što nakon njene smrti nije ostalo nikakvih ličnih zabeležaka, dnevnika, prepiske, nedovršenih rukopisa, jer ih je autorka uništila i tako zauvek sakrila svoju pravu intimu i motive za pisanje. Ostaje, stoga, sam tekst romana *Đakon Bogorodičine crkve*, koji nam ipak može pružiti odgovore na neka pitanja u vezi sa njenim životom i poetikom.

Jedan pogled u roman

Već prvom rečenicom u *Đakonu Bogorodičine crkve* nagoveštena je glavna tema romana – udaja glavne junakinje Ane, „gospođice Nedićeve“, o čemu čitava varoš vodi brigu. Ana Nedićeva pripada novom tipu junakinja srpskog romana s početka 20. veka, tipu „pobunjene žene“. Samosvesna i emancipovana devojka, što je bila retkost u književnosti do Prvog svetskog rata, u ovom slučaju i intelektualka, opire se zahtevima malograđanske sredine i braku po svaku cenu da bi se posvetila pozivu muzičarke.

Ona je uspešna u svom planu sve dok joj se ne dogodi ljubav. I ta ljubav nije obična, već inicijacijska, uz to i tabuizovana, ljubav prema mladom i lepom pravoslavnom monahu, iz čega izrasta ne samo lična intimna drama junakinje već i egzistencijalni nukleus čitavog romana.

Isidora Sekulić je, krećući se u ravni kulturnog miljea svoga vremena, hrabro zakoračila u nešto sasvim novo i do tada nepoznato u srpskoj književnosti. Njena priča na jednom dubljem egzistencijalno-estetskom planu govori o ljubavi između dvoje „izabranih“ i darovitih mladih ljudi: muzički talentovane devojke Ane, koja svira violinu, „ćemane“, i lepog, takođe muzički obdarenog pravoslavnog monaha i pevača Bogorodičine crkve đakona Irineja. U ovom romanu u kojem se sve dešava u prostoru snažnih unutrašnjih duhovnih senzacija, emocija i prosvetljenja, dakle u sferi apstraktnih unutrašnjih spoznaja, razvija se jedna od početka do kraja uzbudljiva ljubavna priča. Temi je saobražen i izraz kadar da prenese sve krupne potrese jednog dramatičnog duševnog iskustva.

Linija romana prati prevashodno glavnu junakinju, ali prateći unutrašnji monolog, na jednom mestu i pišući dnevnik, i đakon Irinej postaje drugi glavni junak ove povesti, po psihološkoj produbljenosti komplementaran Ani Nedićevoj. Iako je aura romana *Đakon Bogorodičine crkve* u duhu vremena u kojem je živela i stvarala Isidora – u pogledu sintakse, počesto leksike, etikecije, društvenog miljea – što priča više odmiče, delo se oslobađa temporalnih konotacija, dobija na zamahu i čitalac počinje da prisustvuje intenzivnom, vanvremenom, egzistencijalnom razrešenju najdubljih i najkrupnijih pitanja čovekovog

složenog bića. Ta univerzalnost Isidorinog romanesknog tkiva sačinjena je od tri gusto isprepletene sloja, dovoljno aktuelna i za savremenog čitaoca: umetničkog, religijskog i erotskog.

Umetnički portret glavne junakinje Ane Nedićeve, formirane muzičarke sa ustaljenom svakodnevicom, snažno je uzdrman neobičnom ljubavlju. Ali njeno biće, zatečeno prvi put prepoznavanjem ljubavi u Drugom, snažno i hrabro ulazi u to novo iskustvo. Osvešćujući ga i prihvatajući, Ana istovremeno u gigantskoj duševnoj borbi grozničavo traži protivtežu i opravdanje tog tabuizovanog i zabranjenog osećanja prema đakonu Irineju. Sa punom umetničkom snagom izvajana je svaka rečenica romana, u ritmu koji ponekad zvuči kao stihovi iz *Pesme nad pesmama*: „Blaženstvo to ju je ispunjavalo svu, čak do vrhova prstiju“ (Sekulić 2019: 37); „Mnogo je lepoga ušlo u njega toga dana“ (Sekulić 2019: 54); „U tom trenutku je izišao iz crkve đakon. Raj se ostvario!“ (Sekulić 2019: 54). Vrhunac ove neobične, retke ljubavi ispoljen je i sublimiran kroz zajedničko muziciranje: „Povučena u svoju sobu, Ana se predavala sećanju. Kao već nekoliko puta, njoj se i sada činilo da se *napila sreće za ceo život* (kurziv S. G.) i da ništa više ne želi i neće želeti“ (Sekulić 2019: 104).

Druga važna komponenta ovog dela jeste *religiozna*. Spoj religioznog i umetničkog, probuđen kroz ljubav prema mladom đakonu, kod glavne junakinje je neraskidiv i gotovo stopljen u jedinstveno iskustvo. Ona kaže ocu: „Monah, od svih ljudi na svetu, ima najlepšu borbu. I ako je umetnik, može postati najslobodnije i najsrećnije stvarjenje. Stoga valjda i ima tako mnogo kaluđera među svim ljudma jer Bog, lepota i čednost, to je jedan isti zavet.“ I

malo dalje: „Ja sam umetnik. Moj zavet je lepota. Predstoji dakle i meni kaluđerska borba“ (Sekulić 2019: 73).

Na isti način, svedočeci kroz svoj dnevnik, tu sublimaciju ljubav–religija doživljava i đakon Irinej: „Zašto Bog nije docnije, mnogo docnije stvorio Zemlju? Onda tek kad je na njegovu i Aninu dušu došao red da ostave stan božji i negde u vaseljeni izvrše svoj zadatak. Zašto Ana i on nisu prvi bezgrešni ljudi?“ (Sekulić 2019: 110) Neostvarenost ove retko složene ljubavne priče latentno je prisutna, što još jače utiče na njenu dramatiku. Pošto su se zajedno našli na polju umetnosti, istovremeno i u službi Bogu, sublimirana ljubav Ane i đakona Irineja savršena je, ali samo dok je njihova situacija nerešiva. U takvoj konstelaciji, dvoje zaljubljenih se nalaze u stanju vrhunske sreće, koja se retko daruje smrtnicima. Tenzija romana raste jer se sluti da ovakva kakva je – ta ljubav ne može opstati.

Od trenutka kada je sa đakonom imala i prvi čulni kontakt, poljubac na groblju, a sve je išlo ka tome, Ana tj. njeno *žensko* se više nije zadovoljilo samo platonskom ljubavlju. Njeno *žensko* sada se potpuno odredilo u pravcu totalne, dakle *erotske ostvarenosti*. Pošto joj đakon Irinej to nije mogao pružiti, Ana iznenada prihvata udvaranja doktora Paškovića, starijeg muškarca, stalnog, neosetnog pratioca u njenom životu, i udaje se za njega. Na samom kraju romana, samo toliko saznajemo, daje mu svoju ruku.

U đakonu Irineju, psihološki rascep je još primetniji – zavetovan Bogu, on prvo iskušenje doživljava u susretu sa srodnom dušom, i to ženom, o čemu ispisuje izuzetne stranice svog intimnog dnevnika. I on je svestan nečeg čudesnog, ali istovremeno i opasnog što se dogodilo

govoreći Ani: „Budite hrabri, Ana... Budite hrabri. Jelte da je ova ljubav zato među nama da budemo bolji, jelte?“ (Sekulić 2019: 107). Dilema nestaje kada oboje svoj zanos prećutno prenose na službu muzici i, kroz nju, službu Bogu, i to su vrhunski trenuci njihove emotivne duhovne zajednice, čija je kulminacija priredba u crkvi na dan Velike Gospojine.

Posle toga ili je moralo doći do čulnog ostvarenja ili do rastanka. Ako je đakon još uvek verbalno bio na stanovištu da sve može ostati kako je i bilo, Ana, u spoznaji čulnih prostora koji su se rasprostrli pred njima, nije više mogla da ostane samo na prethodnom. Ona čini korak koji će je do kraja realizovati kao ženu prihvatajući bračnu ponudu znatno starijeg čoveka, koji ju je pratio iz prikrajka i poznavao i njenu „grešnu“ ljubav. Na taj način ona je ipak ušla u neumoljive patrijarhalne društvene konvencije, čime se zatvara krug priče sa početka romana. Sprečena da se u Drugom ostvari kao emotivno-čulno biće, ona menja objekat svog emotivnog interesa da bi se kao žena i erotski ostvarila do kraja. Roman se ipak završava otvorenim krajem – dok Ana saopštava Irineju da se verila i dok se rastaju, dvoje neostvarenih ljubavnika padaju u zanos i ponovo dolazi do poljupca, kao jedinog pravog izbora jednog za drugo.

Kada o ovom romanu sudimo iz današnje perspektive, dolazimo do zaključka da tako krupne pomake naš roman do tada nije imao, niti je umeo da ih artikuliše. Iza njega kao da stoji jedna velika evropska književna tradicija za koju u srpskoj kulturi nije bilo sluha sve do kraja 20. veka, kad je ponovo objavljen. Lik Ane Nedićeve spada u red najosobnijih ženskih likova srpske književnosti

– po kompleksnosti i složenosti tako različit od brojnih junakinja svedenih samo na projekciju i pasivan objekat, opsesivan i idealizovan iz muške perspektive.

Ana Nedićeva pripada tek malom krugu ženskih tipova u srpskoj književnosti gde je žena glavna centripetalna sila oko koje se dešava radnja romana i koja se i pored tragične sudbine ipak buni protiv ustaljenih patrijarhalnih normi.* Isidorin roman zbog glavne junakinje kao osobenog lika, umetnice, intelektualke, afirmiše ženski tip u srpskom romanu i predstavlja jedan od najvažnijih ženskih romana na početku 20. veka.

Autobiografski elementi u romanu *Đakon Bogorodičine crkve*

Ma kako biografija pisca bila već odavno prevaziđena kategorija u tumačenju dela, naročito romana, neosporno je da ovaj, prvi i jedini, Isidorin roman ima nekoliko indikativnih planova, koji su neobično koincidentni sa stvarnim životom spisateljice. U romanu *Đakon Bogorodičine crkve* uočavamo četiri takva plana: paralelu u duhovno-fizičkom portretu Ane Nedićeve i Isidore, temu muzike, motiv smrti oca i konačno pitanje udaje.**

Istovetnim godinama Ane Nedićeve i Isidore u trenutku pisanja ovog romana, a to su godine uoči Prvog

* Slavica Garonja Radovanac, *Žena u srpskoj književnosti*, Dnevnik, Novi Sad 2010.

** Treba uz ovo napomenuti da je prostor dešavanja u romanu palanka, a poznato je da je Isidora Sekulić mladalački deo života, do prelaska u srpsko podanstvo 1910, provela u dvema palankama: u Zemunu i Pančevu.

svetskog rata, sa završetkom rukopisa 1915*, podvučena je osnovna egzistencijalna situacija devojke vanrednih duhovnih sposobnosti koja je „zašla u godine“.

Isidora Sekulić je boravila u Zemunu u skoro idiličnom porodičnom okruženju i sazrevanju sve do svoje sedamnaeste godine, 1894, kada odlazi na dalje školovanje u somborsku Preparandiju. Sve do diplomiranja u Budimpešti i dobijanja prvog radnog mesta u Pančevu, dakle do 1897, kad puni dvadeset godina, u Zemunu provodi sve letnje raspuste. Važno je napomenuti da je celokupna atmosfera u romanu *Dakon Bogorodičine crkve* proistekla iz topline i sigurnosti porodičnog doma u relativno zaštićenom životu ćerke uglednog oca – otac Ane Nedićeve u romanu je sudija, otac Isidorin Danilo Sekulić je gradski kapetan. Treba takođe napomenuti i podatak da se njen otac, kad je Isidori bilo trinaest godina, ponovo oženio, ali da ni majka, a ni maćeha u Isidorinom sećanju i književnom stvaralaštvu nisu igrale skoro nikakvu ulogu. U romanu *Dakon Bogorodičine crkve* majka Ane Nedićeve gotovo da se i ne spominje kao lik, iako je naznačena njena ravnopravnost s ocem.

Sa dvadeset godina, 1897, Isidora Sekulić je stupila kao nastavnica u Srpsku višu devojačku školu u Pančevu. O dvanaestogodišnjem pančevačkom periodu Isidore Sekulić može se govoriti kao o kriznom u njenom životu u svakom pogledu, zdravstvenom, privatnom, intimnom. Isidora Sekulić je boravila u Pančevu od 1897. do 1909.

* Na predlistu *Sabranih dela* Isidore Sekulić (1977) napisano rukom same Isidore, uz ovaj roman stoji ratna godina 1915. Videti: Ljubisav Andrić, *Apostol samoće: razgovori sa Isidorom Sekulić*, BIGZ, Beograd, str. 1998.

godine, od svoje dvadesete do trideset i druge godine života. Pritiskana palanačkom sredinom i shvatanjima, odskačući svojim obrazovanjem, Isidora je možda i namerno doprinela da o njenim „iskoracima“ u društvenom vladanju ostane pisanog traga u školskoj arhivi.* U pismu dr Tihomiru Ostojiću od 10. oktobra 1908. Isidora, koja dakle ima već trideset godina, poverava, što je dosta retko za nju, da se sa nekim „razišla“:

„Inače sam ovih dana predurala jednu duševnu krizu. Razišla sam se s jednom osobom, kojoj sam verovala i koju sam poštovala. – Razlog? Upravo ne znam. Zavadili smo se: (...) U toku diskusije smo načinili neka otkrovenja, koja su predmetu debate upravo sasvim strana, a koja su nas odvojila (...). Opet jedna pustoš, opet jedan grob. I to grob na kome se ne plače, a ti su najstrašniji. Je l' te?“ (Popović 1979: 19)

Nije u pitanju običan rastanak – upotrebljena je reč „razlaz“ koja pripada sferi intimnog rastanka zauvek, „male smrti“, jer se veličina bola ne bi merila tako jakom metaforom kao što je – grob. Desilo se nešto teško i duboko važno u njenom životu. Važan podatak iz tog perioda Isidorinog života jeste da je tad čitala upravo izašlu studiju Brane Petronijevića pod naslovom *Filozofija u „Gorskom Vijencu“*. „Pomno je iščitava, podvlači...“, piše Popović (Popović 1979: 39). Da li se već tada, posle jedne dovršene velike ljubavne drame, dešavala duboka, suptilna

* Radovan Popović, *Isidorina brojanica*, 1979, str. 31.

sublimacija, koja će se plemenito amalgamisati – u njenu najveću poznju knjigu, koju će napisati kroz pola veka, a objaviti pred kraj života – *Njegovu knjiga duboke odanosti?* To možemo samo pretpostaviti.

Upoznajući Isidoru Sekulić 1918. godine, Gustav Krklec je snažnom intuicijom pesnika i nepogrešivošću prvobitnog utiska ostavio jedan od najdragocenijih Isidorinih fizičkih portreta iz vremena objavljivanja romana *Đakon Bogorodičine crkve*, dovodeći ga u direktnu vezu sa stvarnim životom književnice. Kada ju je Gustav Krklec prvi put posetio i upoznao, Isidora je imala četrdeset jednu godinu:

Nisam se iznenadio, kad mi je ponudila da sjednem na starinski otoman višnjjeve boje, njenom pojavom. Naprotiv, kao da sam prepoznao u njoj nedavnu poznanicu. Bila je, naime, posve nalik na „gospođicu Nedićevu“, lice iz njene pripovjetke, što je tog ljeta, juna 1918, bila objavljena u zagrebačkom časopisu *Književni jug*. Kao i Gospođica Nedićeva, Isidora Sekulić nije bila „obično stvorenje“. Ta mlada žena „s nekom osobitom čednošću“, sa „svenutim, ukočenim mirnim ustima“ stajala je preda mnom i smješkala se, ne usnama, već nekom unutaršnjom, pomalo blagom, a pomalo i ironičnom, poetskom osjetljivošću, punom intelektualne senzibilnosti, prigušenog ponosa i one mirne svjetlosti koja i „ruševine ulepšava“ (...) No i tada mi je već bilo jasno, *da u njenoj duši postoji „vrsta zaveta“* (kurziv S. G.). A Gospođica Nedićeva? Negdje u pripovjetci *Đakon Bogorodičine crkve* stoji: „Ali

Ljudi kao ljudi nisu bili u stanju zamisliti dugačku putanju, po kojoj, sama-samcata, s ćemanetom u ruci, gospođica Nedićeva ide u susret starosti i smrti (Andrić 1998: 307–308).

Za samu sebe, doduše u poznim godinama, Isidora Sekulić je volela da kaže „da nije bila od vrste žena za kojom su se okretali“ (Andrić 1998: 277). Ledenoplavih očiju, neki kažu i zelenih, izazivala je distancu, ali njena izuzetna duhovnost, provokativan glas (Kašanin kaže *čulan*), mora da su mogli zainteresovati umne i obrazovanije muškarce. Ipak, bila je u stanju takođe da prizna novinarki *Politike*, koja joj je donela buket cveća za osamdeseti rođendan, i ovu intimnu opasku: „Kada mi je u dvadeset petoj trebalo, nije ga bilo“ (Andrić 1998: 255). Milan Kašanin, koji je možda ostavio jedan od najupečatljivijih portreta Isidore Sekulić, uočava taj „raskorak“ iz cele njene potonje „monaške“ pojave, sa raskošnim i bujnim darovima ženstvenosti: „Njenom mirnom izrazu lica, ledenim usnama i hladnom pogledu protivurečio je, s vremena na vreme, samo njezin provokativan glas, koji je umeo biti tako ženstven da se činilo da nije njen“ (Andrić 1998: 11). Na drugom mestu, opet, savremenici primećuju njenu izvanrednu senzitivnost, ne samo u interpretaciji muzike i u njenom glasu nego i simbolično, u erotsko/telesnoj emanaciji celokupne njene ličnosti u mladosti. Slabo je zapaženo jedno dragoceno Isidorino lično svedočenje, izrečeno pred Milivojem Ristićem, koje liči na umetničku činjenicu prvog reda i najmanje se može povezati sa današnjim „kanonizovanim“ likom Isidore Sekulić. Ona svedoči:

Ja sam tada bila mlada, pa uzjašem konja i pobegnem iz palanke u prirodu. Konj juri, oko mene se promeni vidik, ja ga ošinem, on pođe brže, a ja letim. Mi moramo da utičemo na svoj život, moramo da ga menjamo, da mu dajemo onaj oblik i onu sadržinu koji su nam potrebni. Ja sam tada to sebi dočaravala konjem, letenjem kroz prostor. Zamislite, žena u palanci jaše konja pred očima tadašnjih ljudi! Jahala sam konja, ludo jahala. Treba imati hrabrosti. Za sve treba imati hrabrosti: i za život, i za ljubav, i za stvaranje. Za sve. *Najgore je biti mlad i biti mudar!* (kurziv S. G.; Andrić 1998: 76)

To je istovremeno bilo i Isidorino „izravnavanje računa“ sa prosečnošću u palanačkoj sredini u kojoj je živela i koja ju je, kao umetnicu i ženu, gušila. Bio je to simbolični obračun sa „obeleženošću“ među vršnjacima, čime je bila osuđena na usamljenost, ali i na umetnost – što sve veoma podseća na osnovne postavke, atmosferu i egzistencijalnu situaciju Ane Nedićeve. Ti izleti „na konju“ bili su očigledno „zaštićeni“ ugledom oca, dakle, mogli su se desiti samo do 1900. godine, dok joj je otac bio živ, i u vremenu provedenom u porodičnom domu u Zemunu. U Pančevu, s druge strane, pošto joj je upravo sve to bilo onemogućeno, u latentnoj egzistencijalnoj krizi, započinju i njene poznate neuroze i bolesti. Ali Pančevo joj je pružilo drugo – zbog čega je počela da putuje i piše – prva umetnička okušavanja pera kao izraz nepodnošljive egzistencijalne situacije u kojoj se nalazila.

Iz mnogobrojnih intervjuua, pisama, eseja poznata je izuzetna Isidorina muzička obdarenost, koja, uz

književnost, potiče iz porodice i vaspitanja. „Muzikalnost je u porodici bila neverovatno razvijena. Otac nije svirao. Ali je imao fini sluh... Ja jesam; klavir (...) Muzici mnogo dugujem: za sve što sam pokušala da kažem, da uzidam neki kamenčić u temelje kulture, u tu kolosalnu građevinu literature...“ (Andrić, 1998: 196). Slična su i opažanja savremenika: „Progovara iz nje veliki znalac našeg jezika i čovek koji *muziku stavlja iznad svih vrednosti života*“ (kurziv S. G; Andrić, 1998: 216). Ili njen autopoetični iskaz: „Sve primam sluhom – i prozu i poeziju. Bez sluha ne mogu da pojmmim razumevanje poezije“ – uz komentar: „Kako je i mogla, kraj muzikalnih svojih čula, da bilo šta drukčije prima. Filozofija, slikarstvo, sve je to bilo njeno, ali – muzika ponajviše. Muzici se od detinjstva predavala, odrasla je u porodici koja je gotovo svakodnevno prijateljevala s muzikom... (Andrić 1998: 262). Plastičnu ilustraciju ovog vanrednog dara i porodične podloge daje i Radovan Popović u spomenutoj Isidorinoj biografiji: „Leto provodi kod roditelja – ostaće nezaboravni trenuci muziciranja: brat Mita izvrsno je svirao violinu, a ona ga je pratila na klaviru“ (Popović 1979: 15). Iz Pančeva 1904. piše: „Za sebe, u prvom redu za sebe učim, za sebe grabim poznavanje i iskustvo, za sebe sviram i pevam – ako me bogovi sreće napuste, ako mi je među ljudima i teško, da mogu reći: sve na stranu, ja sam sebi dovoljna...“ (Popović 1979: 30)

Muzika je bitan segment i romana *Đakon Bogorodičine crkve*, zapravo njegova dominantna linija. Očigledno je da su više nego podudarni autobiografski podaci iz Isidorinog života sa mestom koje muzika ima u romanu. Ono što je naznačila u pismu iz 1904. Isidora Sekulić je

raskošno razvila u ovom romanu, prikazujući dragoceni proces samog nastanka – svakog – umetničkog dela, koji se može porediti sa nastankom bisera u školjci: „I učini joj se odjedared kao da prošlost svoju ne vidi nego čuje, i obradova je misao da će možda jednog dana biti u stanju da odsvira muziku svoga života i muzički problem svoje savesti. Da, muzika je sveta – vraćala se ona prvašnjoj svojoj misli.“ (Sekulić 2019: 19)

Visok standard koji je nametnut samo ovom komponentom, a što je doskora bilo bez odjeka*, dovodi u misao poznatu Isidorinu skeptičnu izjavu, datu pred kraj života, da je sav njen rad „samo šaka šodera bačena u jamu naše nekulture“.

Otac Isidorin, Danilo Sekulić, kroz nekoliko retkih sećanja savremenika (Popović 1979: 22) portretisan kao izuzetan intelektualac i pedagog, imao je duhovnu inkarnaciju upravo u svojoj ćerki Isidori. Prirodnom inteligencijom, ali i vaspitanjem, ona je ponela svu čar i prokletstvo deteta pre vremena sazrelog, natprosečno obrazovanog u palanačkoj sredini, što će je bolno pratiti kroz čitavu prvu polovinu života. Dok je otac bio živ, ta bolna nesrazmera za spoljašnjim svetom bila je izbalansirana. Ćerka je od oca bila podsticana u obrazovanju i pre svega zaštićena: imenom, ugledom, muškom

* Tek nakon drugog izdanja romana 1998, najviše kroz naučne skupove u organizaciji časopisa *Isidorijana*, usledila je prava lavina kritičkih osvrti i analiza ovog romana. Napominjemo tematske brojeve *Isidorijane* posvećene ovom romanu, br. 4–5, 1998; br. 8–9, 2000, br. 10–11, 2001–2002, u kojima su uzela učešće imena kao što su Ljiljana Šop, Dimitrije M. Kalezić, Pavle Zorić, Mirko Magarašević, Bojana Stojanović Pantović, Slobodan Vladušić, Vladeta Jerotić i drugi.

zaštitom. Otac je bio savetodavac, jedini sagovornik na njenoj duhovnoj visini, podrška. Ta duhovna simbioza prerašće kasnije u njen lični mit. Imajući oca kratko i na samom početku svoje mladosti, u kasnijem i većem delu svog života Isidora će od svog oca Danila, što je vreme više odmicalo od njegove smrti, stvoriti pravi kult. Iz toga će proizaći i njeni prepoznatljivi svakodnevnici životni stavovi, ali i dublji filozofski sistemi. Muškarac je merilo svih stvari – po njenim rečima, to je „srećnija polovina čovečanstva“, a muška lepota će postati njen estetski ideal. Više su nego analogne scene iz romana *Đakon Bogorodičine crkve* sa ovako predstavljenim odnosom oca i ćerke. I u romanu su gđica Ana Nedićeva i njen otac, takođe uglednik, veoma prisni. Iako je porodica kompletna, majke skoro nigde i nema u toj porodičnoj projekciji – tek je skicirana i to u neophodnoj funkciji (smrt oca). Ana se ponaša kao Isidora: superiorna je, bira životni put, društvo, ljubav. Otac je razume, čak i njenu veliku, numinoznu ljubav prema mladom đakonu, koju sluti. Šetaju zajedno podruku, po periferiji palanke, razgovaraju o ljubavi kao takvoj, kao o stanju i bez realizacije: „Zaklinjem ti se da je meni dobro, tako dobro kako ti i ne slutiš“ (Sekulić 2019: 72), odgovara Ana Nedićeva ocu, misleći na svoju ljubav koja ju je prosvetlila i ispunila svu, a na brižno očevo pitanje o njenoj ženskoj budućnosti, tj. udaji. I onda, kao prelomno mesto u romanu, dešava se očeva smrt. Iako je ovde u funkciji radnje romana, ne možemo se oteti utisku da je odjek u ovom umetničkom delu našao stvaran Isidorin doživljaj. Otac Isidorin, kao što se zna, umro je u Zemunu, 1900. godine. Isidora je tada imala dvadeset tri godine.

Sudbina Ane Nedićeve nakon očeve smrti takođe se drastično menja: problem njene udaje postaje aktuelizovan, ona postaje ranjiva, sama i nezaštićena. Najviši duhovni prostori sreće koje joj je ponudila ljubav prema đakonu Irineju više nisu dovoljni, odnosno, on joj više od duhovne sublimacije ne pruža. Potrebno je nešto sigurno, za ženu u patrijarhalnom društvu trajno i zaštitničko – ono što svi oko nje u palanci i očekuju, a to je brak. Pošto joj to njen estetski, muški ideal, đakon, ne može pružiti, ona naprasno rešava svoju egzistencijalnu situaciju: iznenadnom udajom za očevog prijatelja, dakle čoveka očevih godina, gde se takođe oslikava i želja za muškom zaštitničkom figurom umesto izgubljenog oca.

Roman *Đakon Bogorodičine crkve* Isidora Sekulić završila je, dakle, udajom svoje glavne junakinje, odmah nakon očeve smrti. I Isidora Sekulić se stvarno udala, ali tek 1913. godine „na svom putovanju za Norvešku, za poljskog lekara dr Emila Stremnickog“ (Popović 1979: 70) – trinaest godina posle smrti oca. Imala je tada punih trideset šest godina. Postoje dosta šturi podaci o tom delu Isidorinog života i braku koji nije potrajao ni godinu dana, bez ijedne zajedničke fotografije, niti je iko u Beogradu njenog supruga upoznao jer je dr Stremnicki naprasno umro već sledeće, 1914. godine, 1. januara, kad je sama udova gđa Isidora Sekulić Stremnicka ostavila spomen u ondašnjoj štampi (Popović 1979: 78). Sve upućuje na to da je brak sa Stremnickim vrlo verovatno bio to: iznenadan, stvar njene odluke, usred putovanja, sa bolesnim čovekom – po njenom ličnom svedočenju je na jednom

od svojih putovanja, u Nici, u čuvenom hotelu *Negresko*, upoznala Stremnickog, koji se zaljubio u njeno sviranje na klaviru pre no što ju je i video! Pismom ju je zaprosio na sledećem putovanju za Norvešku, drugom po redu, polovinom 1913.

Iako postoje više nego zlobne konstatacije o tom Isidorinom braku kao mistifikovanom, po zlu radim tumačenjima izmišljenom da bi se rešila „kompleksa usedelice“, mi polazimo od konstatacije da se on *stvarno dogodio* i da se upravo ova sekvenca Isidorinog stvarnog života uklapa u završnicu njenog romana – koji je do tada ostao nedovršen.

Roman je dakle definitivno uobličen kada je ljubavna i intimna drama same spisateljice bila neopozivo završena, a rukopis, po svoj prilici, grozničavo dovršavan uoči Prvog svetskog rata i završen ratne 1915, kako je naznačeno rukom same Isidore.

Već je Gustav Krklec, u navedenom sećanju, dao pronicljivo zapažanje u opisu pojave Isidore Sekulić – *služenje jednoj vrsti zaveta*. Tako ju je on video već 1918. godine. Na sličan način i Isidora Sekulić, u jednom pismu, doslovno kaže: „Ja imam svojih zaveta.“ Kada je nastao taj unutrašnji, duhovni preokret? Mi ostajemo na pretpostavci da se sve dogodilo negde posle 1913. godine, kada Isidora Sekulić, nakon kratkotrajnog braka, postaje udovica. Sudbina joj je definitivno dodelila ulogu: „Htela sam uvek da budem sama, sasvim sama. Eto sam sada sama (...)“, napisaće gorko Cvijanoviću (Popović 1979: 79).

I posle ovog ona je samoću kao sudbinu definitivno prihvatila. Ipak, složenost psihološke situacije najviše se

tiče njene velike i jedine ljubavi – prototipa đakona Irineja iz romana *Đakon Bogorodičine crkve*. Čini se da njena služba umetnosti, prevashodno književnosti, od tada prestaje da bude inspirisana konkretnim objektom njene ljubavi, već *službom ideji te ljubavi*.

Ne postavlja se više pitanje da li je stvarno postojao đakon Bogorodičine crkve, već ko je on bio. Kada su se dogodili sudbonosan susret i veza sa tim mladim monahom pravoslavne crkve, kroz koje je Isidora spoznala neobičnu, već božansku ljubav, zarad koje, zbog njene neostvarivosti, doživljava svojevrsno otkrovenje: život i rad saobražene monaškom zavetu: „Čudnu moć je imala Ana da tu svoju ljubav, za koju bi ljudi rekli da se ničim drugim ne hrani do glađu, *nosi u sebi kao potpuno zadovoljstvo* (kurziv S. G.). Možda se, uostalom, ne treba čuditi što je ona mogla tako neobičnu stvar. Ljubav njena se rodila u crkvi i živela samo u crkvi (Sekulić 2019: 35).“

Zna se da je porodica Danila Sekulića stanovala u Ulici tri goluba, danas Zmaj Jovina, pored same Nikolajevske crkve u Zemunu. Prozor Isidorin gledao je na Dunav, a soba bila uvek puna mirisa tamjana. Ovom mestu svog detinjstva i odrastanja Isidora će ostati verna do kraja života. „Vreme velikog posta, odlasci na zemunsko groblje, u Nikolajevsku crkvu, podsećanje na svoje najbliže koji tamo decenijama leže, na Gardošu (...)“ (Popović 1971: 178). Međutim, u Zemunu još postoji jedna stara pravoslavna crkva, u današnjoj Rajačićevoj ulici, posvećena Bogorodičinom pokrovu, odnosno Bogorodičina crkva! Ne bismo smeli tvrditi da je crkvi ostalo doslovno ime u romanu, ali pretpostavka je vrlo inspirativna. Sudeći po detaljnom opisu u romanu crkve koja ima „dva tornja

sa zvonikom“, ceo opis Bogorodičine crkve više odgovara monumentalnoj Uspenjskoj crkvi u Pančevu, u čijem okviru je radila i škola u kojoj je Isidora predavala.*

Ko je bio đakon Irinej? Poznato svešteno lice ili jedan od onih pastira koji su potom potonuli u masu službenika Bogu i svom narodu u nekom od brojnih srpskih manastira? Ili jedan od stradalnika u internacijama pravoslavnog sveštenstva, za vreme okupacije Srbije tokom Prvog svetskog rata? Ko je Stefan Ilkić, koji Isidori šalje svoju knjižicu *Manastiri i kaluđeri u srpskim narodnim pesmama* (Sremski Karlovci, 1928), sa indikativnom posvetom: „Poštovanje od pisca kao starog poznanika! Iguman Stefan“ (Popović 1979: 180). Da li je to sve što je ostalo od jedne divinizovane ljubavi?⁶

Isidora je doista umela ćutati i uništavanjem njoj dragih stvari, pred kraj života, zaštitila je svoj najintimniji svet i Onoga koga će ovekovečiti u svom romanu, ali i u velikoj knjizi o vladici Radu. Ostala je samo njena ljubav za sva vremena u književnosti, onako kako obično, kao jedina uteha, kod umetnika i u umetnosti i biva.

Slavica Garonja

* „A Bogorodičina crkva, sa svoja dva vitka krila, izgledala je, u teškim hrpama snega, gotova da poleti“ (*Đakon...* 25). Najzad, ovom opisu je bliska i novosadska crkva, za čijeg đakona radnju romana vezuje Dimitrije Kalezić, „Lik sveštenika u Isidorinom Đakonu Bogorodičine crkve“, *Isidorijana*, Beograd 1998, god. IV, br. 5, str. 16–18.

Literatura

- Andrić, Ljubisav, *Apostol samoće: razgovori sa Isidorom Sekulić*, BIGZ, Beograd, 1998.
- Гароња Радованац, Славица, *Жена у српској књижевности*, Дневник, Нови Сад 2010.
- Поповић, Јевсевије, *Опћа црквена историја I–II*, Српска манастирска штампарија, Сремски Карловци 1912.
- Поповић, Радован, *Мој круї кредом: изабрана писма Исидоре Секулић*, Народна књиџа, Београд, 1974.
- Поповић, Радован, *Исидорина бројаница*, Београд, 1979.
- Секулић, Исидора, *Ђакон Бојородичине цркве*, 2. изд. Плави јахач, Београд 1997.
- Стевановић, Олга (прир.), *Светїла скејса Исидоре Секулић*, каталог изложбе, Народна библиотека Србије 1988.

Rečnik manje poznatih reči

amvon – u pravoslavnoj crkvi uzvišeno mesto ispred oltara, na soleji, sa koga se čitaju Sveto pismo, molitve, propovedi i pomeni

carske dveri – u pravoslavnoj crkvi vrata na ikonostasu koja otvaraju centralni prolaz ka oltarskom prostoru

felon – deo odežde pravoslavnog sveštenika, gornja duga haljina, bez rukava

kanura – povescmo, svežanj pređe oko preslice

orar – deo đakonske odežde, duga, široka traka, koju đakon nosi na levom ramenu

palija – drvena motka, poluga koja služi za podizanje, spuštanje ili nošenje tereta, obično za utovar ili istovar buradi i sl.

paperta – priprata, predvorje crkve

plaštanica – platno sa izvezenim ili naslikanim Hristom neposredno posle skidanja sa Krsta

rasa – kaluđerska mantija

sluktiti – slušati, osluškivati

- soleja – u pravoslavnoj crkvi uzvišenje ispred ikonostasa na kome stoje đakoni, čteci i sveštenici za vreme različitih liturgijskih radnji.
- stihar – deo odežde pravoslavnih sveštenika, osnovna, donja haljina.
- trpeza – časna trpeza, u pravoslavnoj crkvi središte i najvažniji deo oltarskog prostora na kome se priprema završni čin evharistije
- veliki vhod – deo pravoslavne liturgije, prenos svetih darova sa žrtvenika na časnu trpezu
- vonmem – uzvik kojim tokom bogoslužjenja sveštena lica pozivaju vernike na pažljivo slušanje u najvažnijim trenucima obreda
- vozduh – u pravoslavnoj crkvi prekrivač za darove (putir itd.)

O autorki

Isidora Sekulić, najznačajnija srpska književnica 20. veka, rođena je 16. februara 1877. u Mošorinu, gde joj je otac Danilo Sekulić službovao kao beležnik opštine mošorinske. Majka joj se zvala Ljubica, a umrla je kada je Isidora imala šest godina. Sa ocem i bratom, Isidora se iz Rume seli u Zemun, odakle će poticati njene prve književne impresije (proza *Saputnici*), ali i trajnija književna opredeljenja (*Kronika palanačkog groblja*, 1940). Posle završenog trećeg razreda realke u Zemunu, nastavlja školovanje u Novom Sadu (Viša ženska škola), zatim u somborskoj Preparandiji, koju završava 1894. S uspehom će se potom usavršavati u Budimpešti („viši kurs državne pedagogije“), nakon čega se 1897. zapošljava kao nastavnica u Srpskoj devojačkoj školi u Pančevu, gde će raditi sve do 1909. godine. Tada prelazi u Šabac kao učiteljica Više devojačke škole i uzima srpsko podanstvo (1910). Književni rad Isidora započinje u *Srpskom književnom glasniku* pričom *Glavobolja*. Uoči balkanskih ratova, objavljuje prvu zbirku

pripovedaka *Saputnici* (1912), a uoči Prvog svetskog rata *Pisma iz Norveške* (1914). Okupaciju provodi u Beogradu i Sokobanji. Posle Prvog svetskog rata, 1919, objavljuje dve knjige: roman *Đakon Bogorodičine crkve* (Zagreb, 1919) i zbirku pripovedaka *Iz prošlosti* (Sarajevo, 1919). Između dva svetska rata mnogo putuje, prevodi i piše o domaćim i svetskim književnicima i temama. Postaje poznata i cenjena kao originalan mislilac i esejista. Saradnik je najuglednijih jugoslovenskih književnih časopisa. Penzionisala se kao nastavnica Druge ženske gimnazije u Beogradu 1931. godine, nakon čega se u celini posvećuje književnom radu. Godine 1939. izabrana je za dopisnog člana Srpske akademije nauka. Tokom okupacije živi u svojoj kući na Topčideru, u Vase Pelagića 70. Za to vreme o svom trošku izdaje svoje izabrane eseje u tri knjige: *Analitički trenuci* (1941–1943) i *Zapisi* (1941). Nakon Drugog svetskog rata aktivno se uključuje u život nove Jugoslavije: izabrana je za potpredsednika Saveza književnika Jugoslavije (1946). Objavljuje zbirku pripovedaka *Zapisi o mome narodu* (1948). Godine 1950. izabrana je za redovnog člana SANU, a 1951. objavljuje svoju poslednju knjigu – monografiju *Njegošu knjiga duboke odanosti*. Zbog negativne kritike M. Đilasa, drugi deo zamišljene monografije o Njegošu je spalila. Umrla je u Beogradu 5. aprila 1958. godine i sahranjena na Topčiderskom groblju u Beogradu.

Laguna

Posetite nas na internetu!

www.laguna.rs

Na Laguninom sajtu nalaze se informacije o svim našim izdanjima, mnogi zanimljivi podaci o vašim omiljenim knjigama i piscima, intervjui, prikazi knjiga. Možete da čitate besplatne odlomke iz svih naših izdanja, ali i da se zabavite učestvujući u nagradnim igrama koje svakodnevno organizujemo i dobijete knjige na poklon. Naravno, na sajtu možete da nabavite naša izdanja po najpovoljnijim cenama kao i da se učlanite u Lagunin klub čitalaca.

Laguna na društvenim mrežama

Saznajte prvi najnovije informacije o akcijama ili svojim omiljenim knjigama i piscima tako što ćete pratiti objave na našoj *Fejsbuk* stranici, prijaviti se na naš *Jutjub* kanal, pratiti naše *tvitove* ili objave na *Instagramu*.

laguna.knjige

laguna_knjige

lagunaknjige

IPLaguna

Isidora Sekulić
ĐAKON BOGORODIČINE CRKVE

Za izdavača
Dejan Papić

Urednica
Jasmina Radojičić

Lektura i korektura
Milan Gligorijević, Živana Rašković

Slog i prelom
Saša Dimitrijević

Dizajn korica
Nevena Mišković

Tiraž
2000

Beograd, 2019.

Štampa i povez
Margo-art, Beograd

Izdavač
Laguna, Beograd
Resavska 33
Klub čitalaca: 011/3341-711
www.laguna.rs
e-mail: info@laguna.rs

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

821.163.41-31
821.163.41.09-31 Секулић И.

СЕКУЛИЋ, Исидора, 1877-1958

Đakon Bogorodičine crkve / Isidora Sekulić ; priredila Slavica Garonja. - Beograd : Laguna, 2019 (Beograd : Margo-art). - 228 str. : autorkina slika ; 20 cm. - (Edicija Savremenice ; knj. 6)

Tiraž 2.000. - Str. 207-225: Jedan vek od objavljivanja romana Đakon Bogorodičine crkve Isidore Sekulić / Slavica Garonja. - Rečnik manje poznatih reči: str. 227-228. - O autorki: str. 229-230.

ISBN 978-86-521-3612-4

1. Гароња-Радованац, Славица, 1957- [приређивач, сакупљач] [аутор додатног текста]
а) Секулић, Исидора (1877-1958) -- “Ђакон Богородичине цркве”

COBISS.SR-ID 281649164